

Η Ελληνική Εταιρία Προστασίας της Φύσης είναι περιβαλλοντική Μη Κυβερνητική Οργάνωση πανελληνίας εμβέλειας που δραστηριοποιείται συνεχώς από το 1951 για την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος. Έχει ως αποστολή της να ενημερώνει και να ευαισθητοποιεί, τόσο τους Έλληνες όσο και αυτούς που αγαπούν την Ελλάδα για τη φυσική κληρονομιά της χώρας μας και να δραστηριοποιείται για τη προστασία της. Ασχολείται ενεργά με τους εξής βασικούς τομείς: α) περιβαλλοντικές παρεμβάσεις, β) έργα και προγράμματα προστασίας της φύσης, γ) περιβαλλοντική εκπαίδευση με πέντε εγκεκριμένα από το ΥΠΠΕΘ πανελλήνια Δίκτυα, δ) αειφορική διαχείριση στον τομέα του τουρισμού, και ε) ευαισθητοποίηση του κοινού.

Ο παρών Οδηγός στοχεύει να αποτελέσει ένα ολοκληρωμένο εργαλείο για την ανάδειξη της υψηλής αξίας και σημασίας, περιβαλλοντικής, οικονομικής, κοινωνικής, αλλά και του ιδιαίτερου χαρακτήρα του Δικτύου NATURA 2000, του μεγαλύτερου και πιο συνεκτικού οικολογικού δικτύου προστατευόμενων περιοχών παγκοσμίως. Στον Οδηγό παρουσιάζεται και αναλύεται η ενωσιακή και η εθνική περιβαλλοντική νομοθεσία, με έμφαση στο Δίκτυο NATURA 2000 και τις Οδηγίες για τα άγρια πτηνά και τους οικοτόπους, βάσει των οποίων δημιουργήθηκε και τέθηκε υπό διαχείριση στα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Παρουσιάζονται επίσης και λοιποί επιμέρους τομείς του δικαίου του περιβάλλοντος, με επίκαιρα στοιχεία.

Ευελπιστούμε ότι ο ανά χείρας Οδηγός θα αποδειχθεί χρήσιμο εργαλείο για τον νομικό, τον δικηγόρο της πράξης, τους υπαλλήλους της διοίκησης, εργαζόμενους σε Περιβαλλοντικές ΜΚΟ, καθώς και κάθε επιστήμονα, που ασχολείται με το περιβάλλον.

ΟΔΗΓΟΣ ΓΙΑ ΔΙΚΑΣΤΕΣ, ΕΙΣΑΓΓΕΛΙΣ, ΥΠΑΛΛΗΛΟΥΣ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ ΕΙΣΑΓΓΕΛΙΩΝ

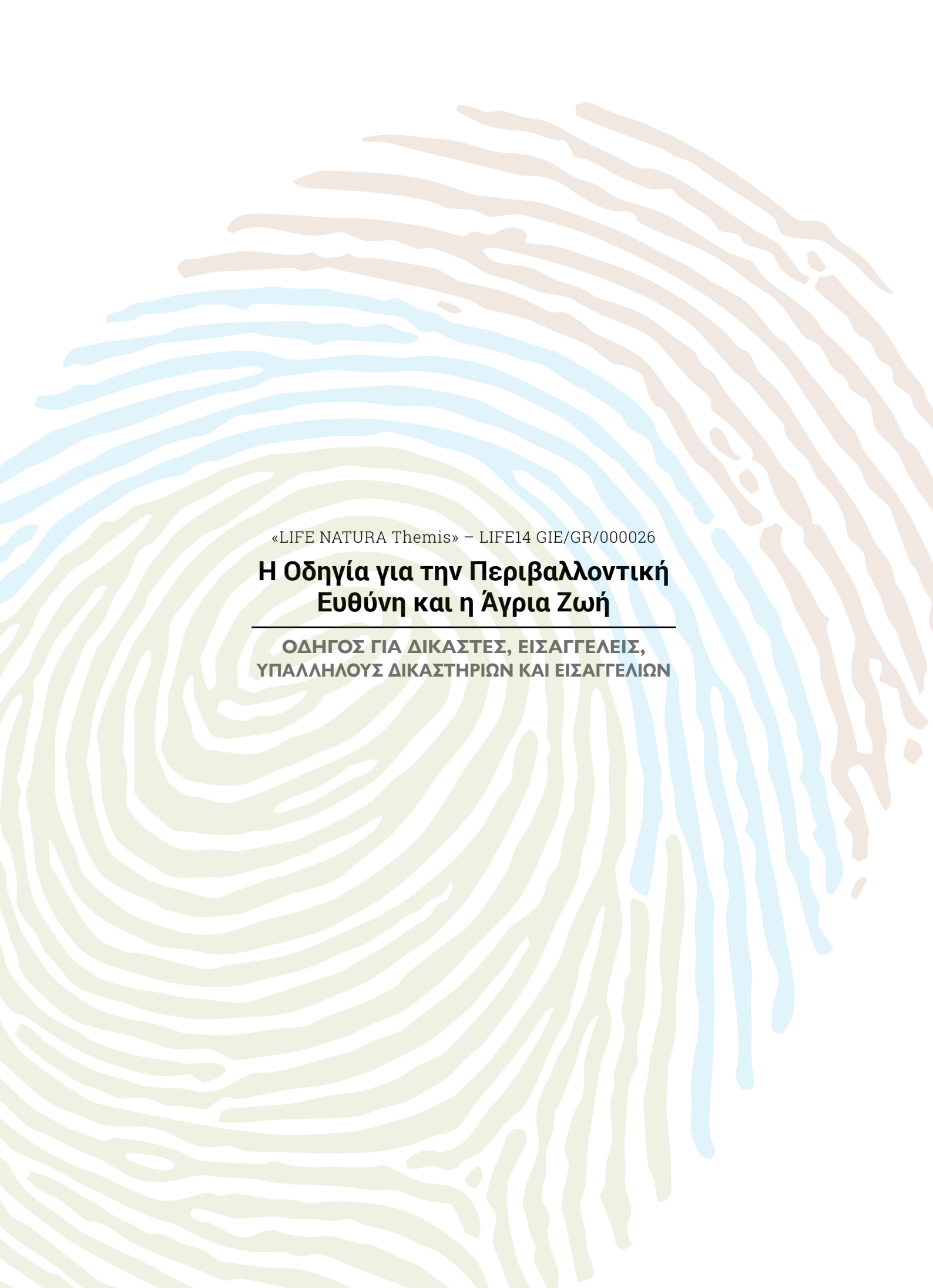
Η Οδηγία για την Περιβαλλοντική Ευθύνη και η Άγρια Ζωή

Το έργο LIFE14 GIE/GR/000026 με ακρωνύμιο «LIFE NATURA THEMIS» συγχρηματοδοτείται από το πρόγραμμα LIFE της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και αφορά στην ποινική δίωξη εγκλημάτων κατά της άγριας ζωής σε περιοχές του Δικτύου NATURA 2000 της Κρήτης. Το έργο απευθύνεται σε δικαστές, εισαγγελείς, δικηγόρους, στελέχη δημοσίων αρχών με προανακριτικές αρμοδιότητες, στελέχη Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων, χρήστες των περιοχών NATURA 2000 και το γενικό κοινό. Ανάδοχος του προγράμματος είναι το Πανεπιστήμιο Κρήτης – Μουσείο Φυσικής Ιστορίας Κρήτης και εταίροι, το Συντονιστικό Γραφείο Αντιμετώπισης Περιβαλλοντικών Ζημιών του Υπουργείου Περιβάλλοντος και Ενέργειας, η Ελληνική Εταιρία Προστασίας της Φύσης, ο Δικηγορικός Σύλλογος Χανίων και ο Δικηγορικός Σύλλογος Ηρακλείου. Η ανάγκη υλοποίησης του έργου προέκυψε από τη διαπίστωση ότι τόσο οι εισαγγελικές και προανακριτικές αρχές, όσο και οι δικηγόροι αλλά και οι ενδιαφερόμενοι πολίτες δεν είναι εξοικειωμένοι με

«LIFE NATURA Themis» – LIFE14 GIE/GR/000026

ΟΔΗΓΟΣ ΓΙΑ ΔΙΚΑΣΤΕΣ, ΕΙΣΑΓΓΕΛΙΣ,
ΥΠΑΛΛΗΛΟΥΣ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ ΕΙΣΑΓΓΕΛΙΩΝ

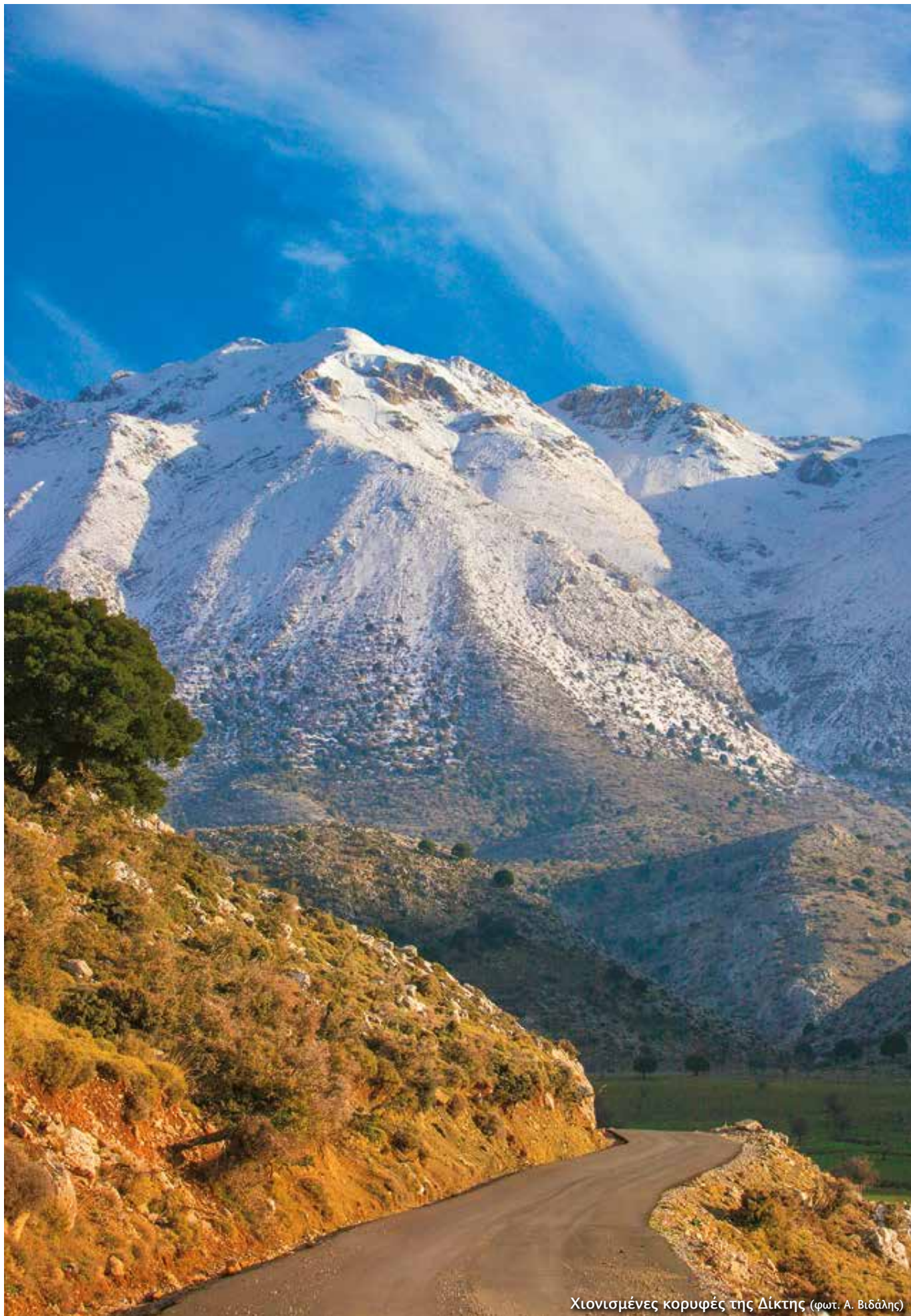
Το έργο LIFE14 GIE/GR/000026 χρηματοδοτείται σε ποσοστό 60% από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, ενώ μέρος της ίδιας συμμετοχής των Συνδικαιούχων του έργου καλύφθηκε από το Πράσινο Ταμείο.

«LIFE NATURA Themis» – LIFE14 GIE/GR/000026

Η Οδηγία για την Περιβαλλοντική Ευθύνη και η Άγρια Ζωή

**ΟΔΗΓΟΣ ΓΙΑ ΔΙΚΑΣΤΕΣ, ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΙΣ,
ΥΠΑΛΛΗΛΟΥΣ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ ΕΙΣΑΓΓΕΛΙΩΝ**

Χιονισμένες κορυφές της Δίκτης (φωτ. Α. Βιδάλης)

«LIFE NATURA Themis» – LIFE14 GIE/GR/000026

Η Οδηγία για την Περιβαλλοντική Ευθύνη και η Άγρια Ζωή

ΟΔΗΓΟΣ ΓΙΑ ΔΙΚΑΣΤΕΣ, ΕΙΣΑΓΓΕΛΙΣ,
ΥΠΑΛΛΗΛΟΥΣ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ ΕΙΣΑΓΓΕΛΙΩΝ

Προστασία
της Φύσης

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΗΣ ΦΥΣΗΣ

ΑΘΗΝΑ 2019

Η έκδοση αυτή υλοποιήθηκε στο πλαίσιο της **Δράσης Β6** του έργου **LIFE14 GIE/GR/000026 – LIFE NATURA Themis**: «Πρώθηση της ευαισθητοποίησης για την άσκηση δίωξης για εγκλήματα κατά της άγριας ζωής και την ανάδειξη της περιβαλλοντικής ευθύνης για την αντιμετώπιση ζημιών έναντι της βιοποικιλότητας σε περιοχές του Δικτύου NATURA 2000 στην Κρήτη».

Τεχνικός Οδηγός: Η Οδηγία για την Περιβαλλοντική Ευθύνη και η Άγρια Ζωή - Οδηγός για Δικαστές, Εισαγγελείς, Υπαλλήλους Δικαστηρίων και Εισαγγελιών (The Environmental Liability Directive and Wildlife: A guide for the judiciary)

Συγγραφέας: **Βασίλειος Παπαδόπουλος**

Επιμέλεια έκδοσης: **Νίκος Πέτρου**

Υπεύθυνος έργου για την ΕΕΠΦ: **Χρήστος Γεωργιάδης**

Φωτογραφίες: **Άρης Βιδάλης, Μίλτος Γκλέτσος, Νίκος Πέτρου**

Σχεδιασμός-Επιμέλεια παραγωγής: **Άρης Βιδάλης**

Εκτύπωση: **Φωτόλιο Γραφικές Τέχνες Α.Ε.**

Στο πλαίσιο της ίδιας δράσης του **LIFE NATURA Themis** εκδόθηκαν ακόμη δύο τεχνικοί οδηγοί:

1. **Οι Οδηγίες για τα Άγρια Πτηνά και τους Οικοτόπους**
Οδηγός για Δικηγόρους και Υπαλλήλους της Διοίκησης
2. **Το Δίκαιο του Περιβάλλοντος και το Δίκτυο NATURA 2000**
Οδηγός του Πολίτη

Το έργο LIFE14 GIE/GR/000026 χρηματοδοτείται σε ποσοστό 60% από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, ενώ μέρος της ίδιας συμμετοχής των Συνδικαιούχων του έργου καλύφθηκε από το Πράσινο Ταμείο.

The LIFE14 GIE/GR/000026 project is funded at a percentage of 60% from the European Commission, while a part of the Associated Beneficiaries own funds was covered by the Greek Green Fund.

ISBN 978-960-7197-29-0

Πλήρης βιβλιογραφική αναφορά: Παπαδόπουλος Β. (2019). Τεχνικός Οδηγός: Η Οδηγία για την Περιβαλλοντική Ευθύνη και η Άγρια Ζωή - Οδηγός για Δικαστές, Εισαγγελείς, Υπαλλήλους Δικαστηρίων και Εισαγγελιών. Ελληνική Εταιρία Προστασίας της Φύσης, σελ. 96, Αθήνα.

©2019 Ελληνική Εταιρία Προστασίας της Φύσης

Δεν επιτρέπεται η αντιγραφή, η αναπαραγωγή ή η αποθήκευση με οποιοδήποτε μέσο ηλεκτρονικό, φωτογραφικό, μηχανικό, θεατρικό ή ραδιοηλεκτρονικό, και γενικά η χρήση του κειμένου ή μέρους αυτού ή αποσπάσματος με κάθε μορφή χωρίς προηγουμένως να υπάρχει γραπτή άδεια του συγγραφέα και του εκδότη. Τα δικαιώματα για τις φωτογραφίες παραμένουν στους φωτογράφους.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Εισαγωγή 7

2. Το έργο LIFE NATURA Themis 9

3. Το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την προστασία της φύσης και της βιοποικιλότητας 11

Η Οδηγία 2009/147/EK για τα άγρια πτηνά... 13

Η ενσωμάτωση της Οδηγίας 2009/147/EK στην εθνική έννομη τάξη 16

Η παράνομη θανάτωση των άγριων πτηνών: θήρα, δηλητηριασμένα δολώματα 18

Η Οδηγία 92/43/ΕΟΚ για τους οικοτόπους... 20

Η ενσωμάτωση της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ στην εθνική έννομη τάξη 24

Το Δίκτυο NATURA 2000..... 26

Η κατάσταση για το Δίκτυο NATURA 2000 στην Ελλάδα 29

Το Δίκτυο NATURA 2000 στην Κρήτη..... 31

Βιβλιογραφία – Πηγές 34

4. Η αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει» και η Οδηγία για την περιβαλλοντική ευθύνη 2004/35/EK 35

Η Οδηγία 2004/35/EK σχετικά με την περιβαλλοντική ευθύνη 38

Η νομολογία του ΔΕΕ για την Οδηγία 2004/35/EK σχετικά με την περιβαλλοντική ευθύνη 42

Το Π.Δ. 148/2009 για την περιβαλλοντική ευθύνη 45

Η νομολογία του ΣΤΕ για την περιβαλλοντική ευθύνη 47

Η εφαρμογή του μηχανισμού της περιβαλλοντικής ευθύνης στην Ελλάδα 49

Βιβλιογραφία – Πηγές 53

5. Ο Ν. 1650/1986, το θεμέλιο νομοθέτημα για την προστασία του περιβάλλοντος στην Ελλάδα 55

Η προστασία του εδάφους από την υποβάθμισή του 56

Η προστασία των υδάτων 58

Η προστασία του αιγιαλού από την αυθαίρετη επέμβαση και μεταβολή 63

Η προστασία του τοπίου 66

Η υποβάθμιση του περιβάλλοντος εξαιτίας της ανεξέλεγκτης διάθεσης αποβλήτων..... 68

Η προστασία του δασικού κεφαλαίου 71

Βιβλιογραφία – Πηγές 76

6. Η ποινική προστασία του περιβάλλοντος (Ν. 4042/2012) 77

Η Οδηγία 2008/99/EK και ο Ν. 4042/2012... 78

Η παράσταση πολιτικής αγωγής εκ μέρους των περιβαλλοντικών ΜΚΟ 81

Βιβλιογραφία – Πηγές 81

7. Το σύστημα διαχείρισης των προστατευόμενων περιοχών στην Ελλάδα (Ν. 1650/1986, Ν. 3937/2011, Ν. 4519/2018) 83

Οι Φορείς Διαχείρισης Προστατευόμενων Περιοχών 85

Ο Φορέας Διαχείρισης Εθνικού Δρυμού Σαμαριάς - Δυτικής Κρήτης..... 87

Βιβλιογραφία – Πηγές 88

8. Τα διαδικαστικά περιβαλλοντικά δικαιώματα κατά τη Σύμβαση του Άρχους 89

Η μεταφορά της Σύμβασης του Άρχους στην εθνική έννομη τάξη 91

Η Οδηγία 2003/4/EK και η ενσωμάτωση της στην εθνική έννομη τάξη 92

Η Οδηγία 2003/35/EK..... 93

Η ελληνική πραγματικότητα αναφορικά με τη Σύμβαση του Άρχους 93

Βιβλιογραφία – Πηγές 94

Συντομογραφίες

A.B.K.	Αριθμός βιβλίου καταγραφής
ΑΕΠΟ	Απόφαση Έγκρισης Περιβαλλοντικών Όρων
A.N.	Αναγκαστικός νόμος
ΑΕΔ	Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο
ΑΠ	Άρειος Πάγος
ΔΕΕ	Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΕΖΔ	Ειδική Ζώνη Διατήρησης
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΕπ	Ευρωπαϊκή Επιτροπή
ΖΕΠ	Ζώνη Ειδικής Προστασίας
Η.Π.	Ηλεκτρονικό Πρωτόκολλο
ΚΑΖ	Καταφύγιο Άγριας Ζωής
ΚΥΑ	Κοινή Υπουργική Απόφαση
ΜΠΕ	Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων
ΜΚΟ	Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις
ΝΠΔΔ	Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου
ΝΠΙΔ	Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου
Ν.	Νόμος
Ν.Δ.	Νομοθετικό Διάταγμα
ΟΤΑ	Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης
Π.Δ.	Προεδρικό Διάταγμα
ΠΕΑΠΖ	Περιφερειακή Επιτροπή Αντιμετώπισης Περιβαλλοντικών Ζημιών
ΠΚ	Ποινικός Κώδικας
ΣΠΠ	Σημαντικές Περιοχές για τα Πουλιά
ΣΜΠΕ	Στρατηγική Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων
ΣτΕ	Συμβούλιο της Επικρατείας
ΣΛΕΕ	Συνθήκη για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης
Σ	Σύνταγμα της Ελλάδας
ΣΥΓΑΠΕΖ	Συντονιστικό Γραφείο Αντιμετώπισης Περιβαλλοντικών Ζημιών
ΤΕΕ	Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδος
ΤΚΣ	Τόπος Κοινοτικής Σημασίας
ΥΑ	Υπουργική Απόφαση
ΥΠΕΝ	Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας
ΦΔΠΠ	Φορείς Διαχείρισης Προστατευόμενων Περιοχών

Το οροπέδιο Γιους Κάμπος με ανθισμένες τουλίπες του είδους *Tulipa orphanidea* (φωτ. Ν. Πέτρου)

1. Εισαγωγή

Ο παρών Οδηγός στοχεύει να αποτελέσει ένα ολοκληρωμένο εργαλείο για την ανάδειξη της σημασίας (περιβαλλοντικής, οικονομικής, κοινωνικής) και του ιδιαίτερου χαρακτήρα του Δικτύου NATURA 2000, του μεγαλύτερου και πιο συνεκτικού οικολογικού δικτύου προστατευόμενων περιοχών παγκοσμίως.

Προς το σκοπό αυτό, αναλύεται τόσο η ενωσιακή όσο και η εθνική νομοθεσία για τα άγρια πτηνά και τους οικοτόπους, με βάση την οποία το Δίκτυο NATURA 2000 δημιουργήθηκε και τέθηκε υπό διαχείριση. Ωστόσο, για λόγους πληρότητας και συστηματικότερης καταγραφής του περιβαλλοντικού δικαίου, αλλά και λόγω της απαίτησης για κατάρτιση σε καθημερινά ζητήματα, που αφορούν στην υποβάθμιση του περιβάλλοντος, ο Οδηγός αναλύει επιμέρους τομείς του δικαίου του περιβάλλοντος, παρέχοντας επίκαιρα στοιχεία. Επίσης, σε σύνδεση

με τη Δράση A1 (Θεώρηση της τρέχουσας κατάστασης: Ενημέρωση σχετικά με την Ευρωπαϊκή και την εθνική περιβαλλοντική νομοθεσία σχετικά με το Δίκτυο NATURA 2000 στην Ελλάδα και συλλογή και ανάλυση των στατιστικών στοιχείων των δικαστηρίων στην Κρήτη), η οποία υλοποιήθηκε από τους συντονιστές δικαιούχους του προγράμματος, επιχειρείται η «κωδικοποίηση» των συνηθέστερα καταγεγραμμένων περιπτώσεων περιβαλλοντικής παραβατικότητας και η σύνδεση των φαινομένων αυτών με τη νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων, όπου αυτή υπάρχει.

Ο ανά χειράς Οδηγός φιλοδοξεί να αποτελέσει ένα χρήσιμο εργαλείο για τον δικαστή, τον νομικό, τον δικηγόρο της πράξης, τους υπαλλήλους της διοίκησης, εργαζόμενους και εθελοντές σε Περιβαλλοντικούς Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις, καθώς και κάθε επιστήμονα που ασχολείται με το περιβάλλον.

Σπιζαετός (*Aquila fasciata*) (φωτ. Ν. Πέτρου)

2. Το έργο LIFE NATURA Themis¹

Το έργο της κατηγορίας LIFE Περιβαλλοντική Διακυβέρνηση και Πληροφόρηση², υπό τον τίτλο «Πρωώθηση της ευαισθητοποίησης για την άσκηση δίωξης για εγκλήματα κατά της άγριας ζωής και την ανάδειξη της περιβαλλοντικής ευθύνης για την αποκατάσταση των ζημιών της βιοποικιλότητας σε περιοχές του Δικτύου NATURA 2000 στην Κρήτη» (LIFE14 GIE/GR/000026, με ακρωνύμιο «LIFE NATURA Themis»), υλοποιείται από το Πανεπιστήμιο Κρήτης - Μουσείο Φυσικής Ιστορίας Κρήτης ως Συντονιστή Δικαιούχο, ενώ Συνδικαιούχοι εταίροι είναι το Συντονιστικό Γραφείο Αντιμετώπισης Περιβαλλοντικών Ζημιών (ΣΥΓΑΠΕΖ) του Υπουργείου Περιβάλλοντος και Ενέργειας, η Ελληνική Εταιρία Προστασίας της Φύσης (ΕΕΠΦ), ο Δικηγορικός Σύλλογος Χανίων και ο Δικηγορικός Σύλλογος Ηρακλείου. Η διάρκεια του έργου είναι πενταετής (01.10.2015-30.09.2020). Το έργο συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και το Πράσινο Ταμείο, ενώ όλοι οι εταίροι καλύπτουν με ίδιους πόρους μέρος του συνολικού προϋπολογισμού, που είναι 1.580.117 €.

Το έργο LIFE NATURA Themis απευθύνεται σε Δικαστές, Εισαγγελείς, Δικηγόρους, Νομικούς, Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις, δημόσιες αρχές και τα στελέχη ή τους υπαλλήλους αυτών με προανακριτικές αρμοδιότητες ή μη και σε επιστήμονες ειδικευμένους στον τομέα του περιβάλλοντος. Η ανάγκη υλοποίησης του έργου προέκυψε έπειτα από τη διαπίστωση, ότι οι εισαγγελικές και προανακριτικές αρχές δεν είναι εξοικειωμένες με τις αρμοδιότητες και το νομικό καθεστώς προστασίας του περιβάλλοντος και των προστατευόμενων περιοχών της Ελλάδας.

Στους βασικούς στόχους του έργου LIFE NATURA Themis περιλαμβάνονται:

- Η συνειδητοποίηση, εκ μέρους των φορέων, ότι το περιβαλλοντικό έγκλημα είναι ένα ξεχωριστό

πεδίο ποινικού δικαίου και ότι υπάρχει ατομική ευθύνη για την πρόληψη και αποκατάσταση της περιβαλλοντικής ζημίας.

- Η ενίσχυση της εφαρμογής της περιβαλλοντικής νομοθεσίας σχετικά με την περιβαλλοντική ευθύνη, για την αποκατάσταση των ζημιών στις περιοχές του Δικτύου NATURA 2000.
- Η καλλιέργεια δεξιοτήτων σε προανακριτικούς υπαλλήλους, προκειμένου να προλαμβάνουν και να διώκουν αποτελεσματικά το περιβαλλοντικό έγκλημα και να προβαίνουν στην, κατά το δυνατόν, καλύτερη αποκατάσταση της ζημίας στο περιβάλλον και τη βιοποικιλότητα.
- Η τεκμηρίωση, ενώπιον των εμπλεκόμενων φορέων, ότι η ορθή εφαρμογή του περιβαλλοντικού δικαίου προάγει την τοπική ανάπτυξη και την κοινωνική συνοχή και εξασφαλίζει την ορθή χρήση των περιβαλλοντικών πόρων.
- Η ενημέρωση των κατοίκων των περιοχών NATURA 2000 για την οικονομική αξία των υγιών οικοσυστημάτων και για την παράνομη δραστηριότητα στις περιοχές τους, που προσβάλλει την τοπική ανάπτυξη, την κοινωνική συνοχή και την οικονομική τους πρόοδο.
- Η ενεργή εμπλοκή των τοπικών κοινοτήτων στις προσπάθειες για την πάταξη της περιβαλλοντικής παραβατικότητας, για την απαίτηση για αποτελεσματικά μέτρα επανόρθωσης της ζημίας στη βιοποικιλότητα και για την ένταξη της περιβαλλοντικής παραμέτρου στις περιφερειακές και τοπικές πολιτικές.

Η υλοποίηση των ως άνω στόχων στηρίζεται στο πρωτογενές υλικό που για πρώτη φορά συγκεντρώνεται, σε συνεργασία με τις αρμόδιες αρχές (αστυνομικά τμήματα, λιμενικό σώμα, πρωτοδικεία

1. Η ιστοσελίδα του προγράμματος διαθέσιμη στο <http://www.lifethemis.eu/el>

2. Το χρηματοδοτικό εργαλείο LIFE Περιβαλλοντική Διακυβέρνηση και Πληροφόρηση συγχρηματοδοτεί (υποστηρίζει) έργα στους τομείς της ευαισθητοποίησης, της περιβαλλοντικής κατάρτισης και της ανάπτυξης ικανοτήτων, της νομοθετικής συμμόρφωσης και της επιβολής, της ανάπτυξης της γνώσης, καθώς και της συμμετοχής των πολιτών, των κοινωνικών εταίρων και των δημοσίων φορέων. Συγχρηματοδοτεί δράσεις για έργα ενημέρωσης, ευαισθητοποίησης και διάχυσης, που στοχεύουν στην πρωώθηση της ευαισθητοποίησης για περιβαλλοντικά θέματα. Αυτές οι δράσεις περιλαμβάνουν μεταξύ άλλων και πλατφόρμες συνεργασίας, καθώς και την ανταλλαγή γνώσεων σχετικά με βιώσιμες περιβαλλοντικές λύσεις και πρακτικές.

και εισαγγελίες, διοικητικές αρχές), μέσω δύο Παρατηρητηρίων Περιβαλλοντικού Εγκλήματος, στην ανατολική (Λασιθί, Ηράκλειο) και δυτική (Χανιά, Ρέθυμνο) Κρήτη. Τα αποτελέσματα θα απεικονιστούν σε γεωπληροφορικό χάρτη. Άλλες δράσεις του έργου είναι:

- Εκστρατεία ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης, η οποία περιλαμβάνει μία σειρά από ενέργειες δημοσιοποίησης των αποτελεσμάτων των προπαρασκευαστικών δράσεων και των δύο Παρατηρητηρίων, (ηλεκτρονική σελίδα έργου, έντυπο και ηλεκτρονικό υλικό για τους κοινωνικούς εταίρους και τα ΜΜΕ).
- Προγράμματα εκπαίδευσης (ημερίδες, σεμινάρια, εργαστήρια, έντυποι και ηλεκτρονικοί οδηγοί) των κοινωνικών εταίρων αλλά και των ομάδων στόχων, όπως οι δημοσιογράφοι, οι επαγγελματίες του πρωτογενούς και τριτογενούς τομέα, που δραστηριοποιούνται εντός των περιοχών NATURA 2000, στελέχη και υπάλληλοι δημοτικών και περιφερειακών υπηρεσιών

που εργάζονται σε τμήματα περιβάλλοντος και διοίκησης.

- Αξιολόγηση, καθ' όλη τη διάρκεια του έργου, της αποτελεσματικότητας της στρατηγικής επικοινωνίας και της πορείας υλοποίησης των δράσεων (μέσω ερευνών αποτίμησης, παρακολούθησης ποιοτικών και ποσοτικών δεικτών, κ.ά.).
- Ανάπτυξη εφαρμογής για έξυπνες συσκευές για την αναφορά, άμεσα και ανώνυμα, οποιουδήποτε περιστατικού περιβαλλοντικής υποβάθμισης, αυθαιρεσίας ή εγκλήματος, στην Κρήτη. Η εφαρμογή στοχεύει στη δίωξη του περιβαλλοντικού εγκλήματος, στην αποκατάσταση της περιβαλλοντικής ζημίας και, μακροπρόθεσμα, στην πρόληψη της περιβαλλοντικής υποβάθμισης στην Κρήτη.
- Διάχυση των αποτελεσμάτων του έργου μέσω της δικτύωσης με άλλα έργα, LIFE και μη, με παρόμοιο αντικείμενο.

Φοίνικες του Θεόφραστου (*Phoenix theophrasti*) στο Βάι (φωτ. Ν. Πέτρου)

3. Το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την προστασία της φύσης και της βιοποικιλότητας

Η Ευρώπη είναι μία ήπειρος περιορισμένης σχετικά έκτασης, στην οποία ωστόσο υπάρχουν πολλά και διαφορετικά οικοσυστήματα, από τη Μεσόγειο ως τον Αρκτικό κύκλο και από τις ακτές στον Ατλαντικό ωκεανό έως τις στέπες του Καυκάσου. Παρότι αποτελεί μία από τις πιο πυκνοκατοικημένες ηπείρους του πλανήτη, με έντονη αστικοποίηση και δόμηση του παράκτιου χώρου και εκμετάλλευση εν γένει του φυσικού της πλούτου, εξακολουθεί να φιλοξενεί και να διατηρεί στο έδαφός της θαυμαστό πλούτο ενδιαιτημάτων και βιοποικιλότητας. Για την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) η προστασία του περιβάλλοντος αποτελεί προτεραιότητα ήδη από τη δεκαετία του 1970, ενώ στην ενοποιημένη απόδοση της Συνθήκης για τη λειτουργία της ΕΕ (Συνθήκη της Λισαβόνας) ορίζεται σαφώς η αρμοδιότητα της ΕΕ στην παραγωγή πράξεων δευτερογενούς δικαίου που να ρυθμίζουν θέματα σχετικά με το περιβάλλον³. Η τρέχουσα πολιτική της ΕΕ για την προστασία της φύσης και της βιοποικιλότητας καθορίζεται από τη Στρατηγική για τη Βιοποικιλότητα έως το έτος 2020, η οποία έχει ως κύριο στόχο την ανάσχεση και αναστροφή της απώλειας βιοποικιλότητας και των οικοσυστημικών υπηρεσιών, καθώς και από το 7ο Πρόγραμμα Δράσης για το Περιβάλλον το οποίο περιλαμβάνει

Εισαγωγή	11
Η Οδηγία 2009/147/ΕΚ για τα άγρια πτηνά. . .	13
Οι Σημαντικές Περιοχές για τα Πουλιά	14
Η ενσωμάτωση της Οδηγίας 2009/147/ΕΚ στην εθνική έννομη τάξη.	16
Η παράνομη θανάτωση των άγριων πτηνών: θήρα, δηλητηριασμένα δολώματα	18
Η Οδηγία 92/43/ΕΟΚ για τους οικοτόπους. . .	20
Η έννοια της δέουσας εκτίμησης.	22
Η ενσωμάτωση της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ στην εθνική έννομη τάξη.	24
Το Δίκτυο NATURA 2000	26
Η κατάσταση για το Δίκτυο NATURA 2000 στην Ελλάδα.	29
Το Δίκτυο NATURA 2000 στην Κρήτη	31
Βιβλιογραφία – Πηγές	34

τρεις θεματικές προτεραιότητες, συμπεριλαμβανομένης της προστασίας, ενίσχυσης και βελτίωσης του φυσικού κεφαλαίου της ΕΕ⁴. Η πολιτική πλαισιώνεται από διεθνείς συμβάσεις όπως η Σύμβαση

3. βλ. Συνθήκη για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Τίτλος XX, διαθέσιμο στο: http://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0010.02/DOC_2&format=PDF. Ανευρέθηκε στις 19 Μαΐου 2018.

4. βλ. Απόφαση αριθ. 1386/2013/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 20ής Νοεμβρίου 2013 σχετικά με γενικό ενωσιακό πρόγραμμα δράσης για το περιβάλλον έως το 2020 «Ευημερία εντός των ορίων του πλανήτη μας», διαθέσιμο στο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX%3A32013D1386>. Ανευρέθηκε στις 19 Μαΐου 2018.

της Βέρνης για τη διατήρηση της άγριας ζωής και του φυσικού περιβάλλοντος της Ευρώπης, η Σύμβαση του ΟΗΕ για τη Βιολογική Ποικιλότητα και οι Στόχοι Αειφορικής Ανάπτυξης (SDG).

Η ΕΕ επιδιώκει την προστασία της φύσης και της βιοποικιλότητας μέσω δύο βασικών Οδηγιών, των λεγόμενων «Οδηγιών για τη φύση»: την Οδηγία 2009/147/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 30ής Νοεμβρίου 2009, περί της διατηρήσεως των αγρίων πτηνών, καθώς και την Οδηγία 92/43/ΕΟΚ του Συμβουλίου για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας. Οι Οδηγίες αυτές αποτελούν τα βασικά εργαλεία για την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος στην Ευρώπη. Βάσει των Οδηγιών αυτών καθορίστηκαν προστατευόμενες περιοχές οι οποίες συγκροτούν από κοινού το Δίκτυο NATURA 2000. Στόχος του Δικτύου είναι να προστατευθούν όλοι οι βασικοί τύποι των ευρωπαϊκών οικοτόπων και τα απειλούμενα είδη πανίδας και χλωρίδας.

Η πιο πρόσφατη εξέλιξη αναφορικά με τις Οδηγίες για τη φύση αφορά τον «έλεγχο καταλληλότητας» (fitness check) που διεξήγαγε η ΕΕπ προκειμένου να εξετάσει τις επιδόσεις αυτών των δύο Οδηγιών, ως μέρος του Προγράμματος Βελτίωσης της Καταλληλότητας και της Αποδοτικότητας του Κανονιστικού Πλαισίου (Regulatory Fitness and Performance Programme - REFIT). Η ΕΕπ ήθελε να εξετάσει κατά πόσον το σημερινό κανονιστικό πλαίσιο που θέτουν οι Οδηγίες είναι κατάλληλο για τον σκοπό για τον οποίο προορίζονται, και αν επιτυγχάνει τα αναμενόμενα αποτελέσματα, με βάση πέντε κριτήρια: α) αποτελεσματικότητα, β) αποδοτικότητα, γ) σχετικότητα, δ) συνοχή και ε) οφέλη για την ΕΕ. Ο έλεγχος ανακοινώθηκε τον Οκτώβριο του 2013, και με αφορμή αυτόν ξεκίνησε δημόσια διαβούλευση, κατά την οποία υπήρξε μια άνευ προηγουμένου κινητοποίηση των περιβαλλοντικών οργανώσεων και της κοινωνίας των πολιτών⁵. Υπήρξε η ανησυχία ότι ο έλεγχος θα κατέληγε σε σημαντική ανα-

θεώρηση και χαλάρωση των Οδηγιών, ενώ ένα πιθανό συζητούμενο σενάριο ήταν η ενοποίηση των δύο Οδηγιών σε ενιαίο κείμενο. Τον Δεκέμβριο του 2016 ανακοινώθηκαν από την ΕΕπ τα αποτελέσματα του ελέγχου⁶, επιβεβαιώνοντας ότι το σύστημα των Οδηγιών για τη φύση δεν θα υποστεί αλλαγές και ότι θα αναπτυχθεί ένα Σχέδιο Δράσης για την καλύτερη εφαρμογή τους. Πράγματι, η ΕΕπ ενέκρινε το Σχέδιο Δράσης για τη φύση, τον άνθρωπο και την οικονομία, με σκοπό τη βελτίωση της εφαρμογής τους και την ενίσχυση της συμβολής τους στην επίτευξη των στόχων της ΕΕ για τη βιοποικιλότητα ως το 2020. Το Σχέδιο Δράσης εστιάζει σε τέσσερις τομείς προτεραιότητας και περιλαμβάνει 15 δράσεις που πρέπει να διεξαχθούν μέχρι το 2019 για την ενίσχυση της προστασίας της διαχείρισης της φύσης στην Ευρώπη. Οι τέσσερις τομείς προτεραιότητας είναι:

- Βελτίωση των κατευθυντήριων γραμμών (π.χ. για την αδειοδότηση, την προστασία των ειδών, τις οικοσυστημικές υπηρεσίες) και της γνώσης με τη βελτίωση της ποιότητας των δεδομένων και της πρόσβασης σε αυτά, και επίτευξη μεγαλύτερης συνοχής με ευρύτερους κοινωνικούς και οικονομικούς στόχους.
- Δημιουργία πολιτικής δέσμευσης και ενίσχυση της συμμόρφωσης.
- Ενίσχυση των επενδύσεων στο Δίκτυο NATURA 2000 και βελτίωση των συνεργιών με χρηματοδοτικά μέσα της ΕΕ.
- Καλύτερη επικοινωνία και προβολή με τη συμμετοχή των πολιτών, εμπλοκή των ενδιαφερόμενων μερών και των κοινοτήτων⁷.

Στη συνέχεια θα εξετάσουμε αναλυτικότερα τις Οδηγίες, τα χαρακτηριστικά του Δικτύου NATURA 2000, καθώς και τις πράξεις του εθνικού δικαίου βάσει των οποίων οι Οδηγίες αυτές ενσωματώθηκαν στην εθνική έννομη τάξη.

5. βλ. από το #naturealert σε δράση!, διαθέσιμο στο: http://www.ornithologiki.gr/page_cn.php?alD=1819. Ανευρέθηκε στις 20 Μαΐου 2018.

6. βλ. COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT FITNESS CHECK of the EU Nature Legislation (Birds and Habitats Directives), διαθέσιμο στο: http://ec.europa.eu/environment/nature/legislation/fitness_check/docs/nature_fitness_check.pdf.

7. βλ. ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ, ΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ, ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΩΝ Σχέδιο Δράσης για τη φύση, τον άνθρωπο και την οικονομία

Η Οδηγία 2009/147/ΕΚ για τα άγρια πτηνά

Η Ευρώπη φιλοξενεί περίπου 553 είδη πτηνών που ζουν εκ φύσεως σε άγρια κατάσταση, ωστόσο ένα αρκετά μεγάλο ποσοστό των ειδών αυτών, μεταναστευτικών και αυτόχθονων, δεν βρίσκονται σήμερα σε καλή κατάσταση διατήρησης⁸. Τα άγρια πτηνά αντιμετωπίζουν πολλές και έντονες απειλές. Οι γοργοί ρυθμοί αστικοποίησης, η απώλεια και ο περιορισμός των ενδιαιτημάτων μέσω της υποβάθμισης, της ρύπανσης και του κατακερματισμού που υφίστανται εξαιτίας έργων που αναπτύσσονται στο φυσικό περιβάλλον, η κλιματική αλλαγή, η εντατική γεωργία, δασοκομία και αλιεία, η αλόγιστη χρήση φυτοφαρμάκων, η παράνομη ή κακώς ρυθμισμένη θήρα, το παράνομο εμπόριο, αποτελούν μερικές μόνο από τις απειλές για την επιβίωση των άγριων πτηνών. Εξαιτίας των ανωτέρω παραγόντων τα άγρια πτηνά στερούνται βασικών στοιχείων για την επιβίωσή τους, όπως χώρους τροφοληψίας και φωλεοποίησης. Τα άγρια πτηνά αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα των οικοσυστημάτων της Ευρώπης και είναι δείκτες υγείας αυτών και της εν γένει βιολογικής ισορροπίας, ενώ η προστασία τους σε όλη την έκταση του ευρωπαϊκού εδάφους τονίζει, με τον πλέον emphaticό τρόπο, τη διασυννοριακή φύση του δικαίου του περιβάλλοντος⁹.

Η Οδηγία 2009/147/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου περί της διατήρησης των αγρίων πτηνών, της 30ής Νοεμβρίου 2009, δίνει μεγάλη έμφαση στην προστασία των οικοτόπων για τα απειλούμενα και μεταναστευτικά είδη. Βάσει της Οδηγίας για τα άγρια πτηνά δημιουργήθηκε, με επιστημονικά ποσοτικά κριτήρια, ένα δίκτυο προστατευόμενων περιοχών για τα πτηνά (δίκτυο Ζωνών Ειδικής Προστασίας - ΖΕΠ). Από το έτος 1994, όλες οι ΖΕΠ περιλαμβάνονται στο οικολογικό Δίκτυο NATURA 2000, το οποίο έχει συσταθεί βάσει της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ για τους οικοτόπους. Η Οδηγία 2009/147/ΕΚ αντικατέστησε και κωδικοποίησε την προηγούμενη Οδηγία 79/409/ΕΟΚ του Συμβουλίου, η οποία αποτέλεσε ένα πρωτοπόρο νομοθέτημα προς μια περιεκτική προσέγγιση για την προστασία των άγριων πτηνών, καθώς και το πρώτο νομοθέτημα του δευτε-

ρογενούς δικαίου της ΕΕ για την προστασία της βιοποικιλότητας.

Βασική επιδίωξη της Οδηγίας 2009/147/ΕΚ είναι η διατήρηση ή η αποκατάσταση όλων των πληθυσμών των ειδών άγριων πτηνών που ζουν στο ευρωπαϊκό έδαφος, με βάση επιστημονικά κριτήρια. Προς τον σκοπό αυτόν τα κράτη μέλη της ΕΕ αναλαμβάνουν προστατευτικά μέτρα και δημιουργούν συστήματα παρακολούθησης. Το πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας επεκτείνεται πέρα από τα ίδια τα πτηνά, και στα αυγά, τις φωλιές και τους οικοτόπους τους.

Τα μέτρα για τη διαφύλαξη, τη διατήρηση ή την αποκατάσταση οικοτόπων επαρκούς ποικιλίας και επιφάνειας για τη διατήρηση όλων των ειδών πτηνών αναλύονται ιδίως:

- στη δημιουργία ζωνών προστασίας,
- στη συντήρηση και διευθέτηση των οικοτόπων που βρίσκονται στο εσωτερικό και στο εξωτερικό των ζωνών προστασίας, και
- στην αποκατάσταση των κατεστραμμένων βιοτόπων και τη δημιουργία νέων.

Στο Παράρτημα Ι της Οδηγίας απαριθμούνται 194 είδη άγριων πτηνών για τα οποία επιβάλλεται αυστηρό καθεστώς προστασίας εξαιτίας της κατάστασης διατήρησής τους, της τρωτότητάς τους απέναντι στις τυχόν μεταβολές στους οικοτόπους όπου διαβιούν, της περιορισμένης γεωγραφικής τους κατανομής και της δημογραφικής κατάστασής τους. Για τα είδη αυτά προβλέπονται μέτρα ειδικής διατήρησης, που αφορούν στον οικοτόπό τους, για να εξασφαλισθεί η επιβίωσή τους.

Τα κράτη μέλη της ΕΕ πρέπει να χαρακτηρίσουν και να καθιερώσουν Ζώνες Ειδικής Προστασίας (ΖΕΠ) για τα απειλούμενα είδη και τα αποδημητικά πτηνά (είδη χαρακτηρισμού), εκτάσεις δηλαδή κατάλληλες, σε αριθμό και επιφάνεια, για την επιβίωσή τους που θα βρίσκονται εντός της φυσικής γεωγραφικής κατανομής των πτηνών. Ιδιαίτερη σημασία αποδίδεται στην προστασία των υγροτό-

8. βλ. BirdLife International Data Zone, διαθέσιμο στο: <http://datazone.birdlife.org/species/results?thrlev1=&thrlev2=&kw=&fam=0&gen=0&spc=&cmn=®=7&cty=0>. Ανευρέθηκε στις 19 Μαΐου 2018.

9. βλ. The Birds Directive, διαθέσιμο στο: http://ec.europa.eu/environment/nature/legislation/birdsdirective/index_en.htm. Ανευρέθηκε στις 19 Μαΐου 2018.

πων¹⁰. Οι ΖΕΠ καθορίζονται βάσει επιστημονικών, ορνιθολογικών κριτηρίων, και βάσει πολυετούς επιστημονικής παρακολούθησης. Επιστημονική βάση για τον καθορισμό των ΖΕΠ αποτέλεσαν οι Σημαντικές Περιοχές για τα Πουλιά. Οι Ζώνες Ειδικής Προστασίας αποτελούν μέρος των οικολογικά προστατευόμενων περιοχών του Δικτύου NATURA 2000.

Σημαντικές Περιοχές για τα Πουλιά

Ως **Σημαντικές Περιοχές για τα Πουλιά (ΣΠΠ) (Important Bird Areas – IBA)** καθορίζονται περιοχές μέγιστης προτεραιότητας για τη γενικότερη διατήρηση της βιοποικιλότητας και ειδικότερα για την προστασία των πουλιών, οι οποίες είναι συχνά αναντικατάστατες ή ευάλωτες, καθώς φιλοξενούν σε τακτική βάση σημαντικούς πληθυσμούς από ένα ή περισσότερα απειλούμενα, ενδημικά ή συναθροιστικά είδη. Συνολικά, δημιουργούν ένα συνεκτικό παγκόσμιο δίκτυο σε όλη τη βιογεωγραφική κατανομή συγκεκριμένων ειδών, το οποίο μπορεί να θεωρηθεί ως το ελάχιστο απαραίτητο, για να διασφαλιστεί η επιβίωσή τους στην περιοχή εξάπλωσής τους. Έτσι, το δίκτυο των ΣΠΠ δεν είναι απλά ένα άθροισμα περιοχών αλλά έχει ως στόχο να εξασφαλίζει τα κατάλληλα ενδιαιτήματα αναπαραγωγής, τροφοληψίας, ξεκούρασης και διαχείμασης των πτηνών. Θεσπίστηκαν από την BirdLife International, έναν παγκόσμιο οργανισμό στον οποίο συμμετέχουν πάνω από 120 εθνικοί οργανισμοί που ασχολούνται με την προστασία της ορνιθοπανίδας και των ενδιαιτημάτων της, βάσει διεθνώς αποδεκτών επιστημονικών τυποποιημένων κριτηρίων (πληθυσμιακά δεδομένα, έκταση κ.ά.). Οι ΣΠΠ είναι, πλέον, ευρέως αναγνωρισμένες από τοπικούς φορείς, εθνικές νομοθεσίες και πολιτικές, δικαστικές αρχές, διευθύνσεις συμφωνίες και συμβάσεις¹¹.

Νομολογία σχετικά με τις Σημαντικές Περιοχές για τα Πουλιά

Στην υπ' αριθ. 807/2014 απόφασή του το Συμβούλιο της Επικρατείας (ΣΤΕ), στο πλαίσιο δίκης που αφορούσε αίτημα για ακύρωση της υπ' αριθ. 49828/12.11.2008 αποφάσεως της Επιτροπής Συντονισμού της Κυβερνητικής Πολιτικής στον Τομέα του Χωροταξικού Σχεδιασμού και της Αειφόρου Ανάπτυξης (ΦΕΚ 2464/Β/3.12.2008), με την οποία εγκρίθηκε το Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού για τις Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας και η σχετικώς εκπονηθείσα Στρατηγική Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (ΣΜΠΕ) και ενώ το ίδιο Τμήμα του ΣΤΕ, με προγενέστερη απόφαση (αριθ. 1422/2013) ανέβαλε την κρίση ως προς τη νομιμότητα του άρθρου 6 παρ. 3 του προσβαλλόμενου Ειδικού Πλαισίου, προκειμένου η Διοίκηση να προβεί στις ενέργειες που αναφέρονται στην απόφαση αυτή, και παρελθούσης άπρακτης της προθεσμίας εκ μέρους της Διοίκησης, το δικαστήριο έκρινε ότι η κρινόμενη αίτηση πρέπει να γίνει εν μέρει δεκτή, και να ακυρωθεί η παράλειψη της Διοικήσεως να διαλάβει στο προσβαλλόμενο Ειδικό Πλαίσιο ρύθμιση, με την οποία να επιβάλλεται η **σύνταξη ειδικής ορνιθολογικής μελέτης και για τις περιοχές εκτός ΖΕΠ που χαρακτηρίζονται ως Σημαντικές Περιοχές για τα Πουλιά**. Περαιτέρω, το ΣΤΕ διέταξε η υπόθεση να αναπεμφθεί στη Διοίκηση προκειμένου να εκδώσει, σε συμπλήρωση των ρυθμίσεων του προσβαλλόμενου χωροταξικού σχεδίου, απόφαση του αρμοδίου οργάνου με την οποία να προβλέπεται ότι για τη χωροθέτηση αιολικών εγκαταστάσεων εντός των περιοχών που χαρακτηρίζονται ως ΣΠΠ, επιβάλλεται η σύνταξη ειδικής ορνιθολογικής μελέτης¹².

Με την υπ' αριθ. 1542/2017 απόφασή του, το ΣΤΕ έκρινε ότι κατά τη διαδικασία της περιβαλλοντικής αδειοδότησης αιολικών πάρκων που ευρίσκονται σε θέσεις εκτός περιοχών ΖΕΠ, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη οι επιπτώσεις σε προστατευόμενα είδη πτηνών που είναι εν

10. βλ. σχετικά και τη Σύμβαση για την προστασία των υγροτόπων διεθνούς σημασίας της 2ας Ιανουαρίου 1971 (Σύμβαση Ραμόν).

11. βλ. BirdLife International, Important Bird and Biodiversity Areas (IBAs) - Europe and Central Asia, διαθέσιμο στο: <http://www.birdlife.org/europe-and-central-asia/programmes/important-bird-and-biodiversity-areas-ibas-europe-and-central>. Ανευρέθηκε στις 19 Μαΐου 2018.

12. βλ. ΣΤΕ 807/2014 [ΧΩΡΟΘΕΤΗΣΗ ΑΣΠΗΕ ΣΕ ΣΗΜΑΝΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΓΙΑ ΤΑ ΠΟΥΛΙΑ], διαθέσιμο στο: <https://nomosphysis.org.gr/13393/ste-8072014-xorothetisi-aspie-se-simantikes-perioxes-gia-ta-poulia/>. Ανευρέθηκε στις 26 Ιουνίου 2018.

δυνάμει ευαίσθητα στη λειτουργία των εν λόγω εγκαταστάσεων, ιδίως αν το υπό έγκριση αιολικό πάρκο τοποθετείται σε περιοχή σημαντικού διαδρόμου αποδημητικών πτηνών (μεταναστευτικής στενωπού), ή σε θαλάσσια περιοχή σημαντική για τα πουλιά, ή σε ΣΠΠ έστω κι αν δεν έχει ακόμη χαρακτηριστεί ως ΖΕΠ. Η υποχρέωση εκπονήσεως ειδικής ορνιθολογικής μελέτης για έργα και δραστηριότητες ισχύει και για έργα εκτελούμενα εκτός ΖΕΠ, αλλά εντός ΣΠΠ, δεδομένου ότι η σχετική υποχρέωση απορρέει ευθέως από τις διατάξεις της Οδηγίας 79/409/ΕΟΚ, όπως ισχύει. Στην περιοχή εγκατάστασης του επίμαχου αιολικού πάρκου απαντώνται είδη πτηνών τα οποία περιλαμβάνονται στο Παράρτημα I της Οδηγίας 79/409/ΕΟΚ, όπως ισχύει, καθώς και της αποφάσεως ΚΥΑ 37338/2010 (θα εξεταστεί κατωτέρω). Ο κατάλογος IBA 2000 περιλαμβάνει την επίδικη περιοχή ως Σημαντική Περιοχή για τα Πουλιά, αλλά το γεγονός αυτό δεν μνημονεύεται στη ΜΠΕ, ούτε προκύπτει ότι ελήφθη υπόψη κατά την έκδοση της προσβαλλομένης ΑΕΠΟ για την περιβαλλοντική αξιολόγηση του επίμαχου αιολικού πάρκου, σύμφωνα με την Οδηγία 79/409/ΕΟΚ, ενώ έπρεπε εν προκειμένω να εκπονηθεί ειδική ορνιθολογική μελέτη, πέραν της ΜΠΕ που συνετάγη¹³.

Η Οδηγία εισάγει οριζόντια μέτρα που αφορούν τη γενική προστασία για όλα τα είδη άγριων πτηνών απαγορεύοντας:

- την εκ προθέσεως καταστροφή ή σύλληψη άγριων πτηνών,
- τη βλάβη των φωλιών,
- τη συλλογή των αυγών και την κατοχή τους,
- τη σκόπιμη ενόχληση των πτηνών, η οποία θέτει σε κίνδυνο τη διατήρησή τους, και
- την εμπορία ή κατοχή ζωντανών ή νεκρών πτηνών, των οποίων απαγορεύεται η θήρα.

Στο Παράρτημα II της Οδηγίας απαριθμούνται 82 είδη πτηνών για τα οποία επιτρέπεται η θήρα.

Ωστόσο, η θήρα επιτρέπεται μόνον υπό τον γενικό όρο ότι δεν υπονομεύονται οι προσπάθειες διατήρησης που αναλαμβάνονται στη ζώνη εξαπλώσεως των ειδών αυτών. Επομένως, η θήρα δεν πρέπει να πραγματοποιείται κατά την περίοδο φωλεοποίησης, ούτε κατά τις διάφορες φάσεις της αναπαραγωγής και εξαρτήσεως, ενώ ειδικά τα αποδημητικά είδη δεν θα πρέπει να θηρεύονται κατά την περίοδο αναπαραγωγής και κατά την επιστροφή τους στον τόπο φωλεοποίησης. Μαζικές μέθοδοι μη επιλεκτικής θανάτωσης απαγορεύονται ρητά, και απαριθμούνται στο Παράρτημα IV της Οδηγίας. Η θήρα άγριων πτηνών, ως μια καταρχήν νόμιμη, αποδεκτή δραστηριότητα, οφείλει να ασκείται με βιώσιμο τρόπο και εντός των ορίων που θέτει η κατάσταση διατήρησης των ειδών. Έτσι, όσον αφορά στο κρίσιμο ζήτημα της κλιμάκωσης των ημερομηνιών λήξης της θήρας, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ) στην από 19.01.1994 απόφαση του υπ' αρ. C-435/92, Association pour la Protection des Animaux Sauvages and others v Préfet de Maine-et-Loire and Préfet de Loire-Atlantique, θεώρησε ότι ο καθορισμός των ημερομηνιών λήξης της θήρας κατά κλιμακωτό τρόπο, αφενός ενέχει τον κίνδυνο της όχλησης των ειδών για τα οποία η θήρα έχει ήδη λήξει, αφετέρου επιτείνει τον κίνδυνο σύγχυσης ως προς την αναγνώριση των διαφόρων ειδών.

Προκειμένου να διασφαλιστεί η ορθή εφαρμογή της Οδηγίας όσον αφορά στη θήρα, η ΕΕπ προωθεί τον διάλογο και τη συνεργασία των ενδιαφερομένων μερών. Το 2001, η ΕΕπ δρομολόγησε μια πρωτοβουλία για την αειφόρο θήρα, προκειμένου να συμβάλει στη βελτίωση της κατανόησης των νομικών και τεχνικών πτυχών των διατάξεων της Οδηγίας σχετικά με το κυνήγι και στην ανάπτυξη προγράμματος επιστημών, μέτρων διατήρησης και ευαισθητοποίησης για την προώθηση της βιώσιμης θήρας σύμφωνα με την Οδηγία¹⁴. Το 2004, στο πλαίσιο της πρωτοβουλίας της ΕΕπ για την αειφόρο θήρα (ICD) και μετά από σειρά συναντήσεων, η FACE (Ομοσπονδία των Ενώσεων για το Κυνήγι και τη Διατήρηση της ΕΕ) και η BirdLife International κατέληξαν σε δέκα σημεία τα οποία θα επιτρέψουν τη συνέχιση του κυνηγιού μέσα σε ένα καλά ρυθμι-

13. βλ. ΣτΕ 1542/2017 [ΑΕΠΟ ΓΙΑ ΑΣΠΗΕ ΕΝΤΟΣ ΣΠΠ], διαθέσιμο στο: <https://nomosphysis.org.gr/16433/ste-15422017-aepo-gia-aspie-entos-spp/?st=%CE%A3%CE%A0%CE%A0>. Ανευρέθηκε στις 26 Ιουνίου 2018.

14. βλ. Sustainable Hunting and NATURA 2000, διαθέσιμο στο: <http://ec.europa.eu/environment/nature/info/pubs/docs/factsheets/hunting.pdf>. Ανευρέθηκε στις 19 Μαΐου 2018.

σμένο πλαίσιο, με πλήρη σεβασμό των διατάξεων της Οδηγίας¹⁵.

Επιπλέον, το 2004 η ΕΕπ εξέδωσε το έγγραφο κατευθύνσεων για τη θήρα προκειμένου να παράσχει σαφή καθοδήγηση σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο τα κράτη μέλη πρέπει να εφαρμόζουν τις αρχές της Οδηγίας στα εθνικά τους μέτρα για τη ρύθμιση της θήρας¹⁶. Το έγγραφο αποσκοπεί στην καλύτερη διευκρίνιση των απαιτήσεων της Οδηγίας αναφορικά με τη θήρα, λαμβάνοντας υπόψη τις νομολογιακές εξελίξεις. Το έγγραφο συμπληρώθηκε από ένα δεύτερο το οποίο παρέχει διευκρινίσεις και ερμηνείες των βασικών εννοιών του άρθρου 7 παράγραφος 4 της Οδηγίας για τα πτηνά, που αφορά την περίοδο αναπαραγωγής και την προγαμιαία μετανάστευση (επιστροφή στις αναπαραγωγικές περιοχές) για τα θηρεύσιμα είδη που απαριθμούνται στο Παράρτημα II της Οδηγίας, εξ αφορμής της ανωτέρω απόφασης του Δικαστηρίου του 1994 (βλ. Απόφαση ΔΕΕ 435/92), η οποία κατέληξε στο συμπέρασμα ότι πρέπει να διασφαλίζεται η πλήρης προστασία των θηρευτικών ειδών κατά τις περιόδους αυτές¹⁷.

Η θήρα στην Ελλάδα ρυθμίζεται βάσει Υπουργικής Απόφασης που εκδίδεται σε ετήσια βάση, δυνάμει της εξουσιοδοτικής διάταξης του άρθρου 258 του Ν.Δ. 86/1969 «περί δασικού κώδικα», όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει, ρυθμίζοντας τη διάρκεια της κυνηγετικής περιόδου και τα επιτρεπόμενα θηράματα βάσει των προβλέψεων της Οδηγίας και των

πράξεων που την ενσωματώνουν στο εθνικό δίκαιο. Κατ' έτος, πριν την έκδοση της σχετικής ΥΑ κατατίθενται απόψεις από τους ενδιαφερόμενους φορείς. Το ΣΤΕ έχει αναπτύξει πλούσια νομολογία αναφορικά με τις ρυθμιστικές αποφάσεις περί θήρας, καθώς συχνά δεν λαμβάνουν υπόψη τη γενική υποχρέωση που θέτει η Οδηγία, η θήρα των ειδών αυτών να μην υπονομεύει τις προσπάθειες διατηρήσεως που αναλαμβάνονται στη ζώνη εξαπλώσεώς τους.

Στο άρθρο 9 της Οδηγίας προβλέπονται παρεκκλίσεις από τις γενικές προστατευτικές διατάξεις των άρθρων 5-8 για περιορισμένους λόγους (υγεία και δημόσια ασφάλεια, αεροπορική ασφάλεια, ζημιές στις καλλιέργειες κ.ά.), τις οποίες τα κράτη μέλη μπορούν να αναλαμβάνουν, υπό τον όρο ότι αυτά θα απευθύνουν κάθε χρόνο στην ΕΕπ έκθεση για την εφαρμογή του συγκεκριμένου άρθρου. Επιπλέον, στο άρθρο 10 της Οδηγίας ορίζεται η υποχρέωση των κρατών μελών για προώθηση της επιστημονικής έρευνας σχετικά με την προστασία, τη διαχείριση και την εκμετάλλευση των άγριων πτηνών. Οι σχετικές έρευνες στην Ελλάδα δεν πραγματοποιούνται κατά συστηματικό τρόπο, με μόνα τα ακαδημαϊκά ιδρύματα και τις μη κυβερνητικές οργανώσεις να υλοποιούν σχετικές επιστημονικές δράσεις. Τέλος, σύμφωνα με το άρθρο 12 τα κράτη μέλη πρέπει να διαβιβάζουν στην ΕΕπ, ανά τριετία αρχής γενομένης από την 7η Απριλίου 1981, έκθεση για την εφαρμογή των εθνικών διατάξεων που έχουν ληφθεί δυνάμει της Οδηγίας για τα άγρια πτηνά.

Η ενσωμάτωση της Οδηγίας 2009/147/ΕΚ στην εθνική έννομη τάξη (ΚΥΑ Η.Π. 37338/1807/Ε.103/01.09.2010, ΚΥΑ 8353/276/Ε103/17.02.2012)

Η Ελλάδα φιλοξενεί μεγάλη βιοποικιλότητα άγριων πτηνών (με 450 καταγεγραμμένα είδη), μικρή ωστόσο σε πληθυσμιακούς δείκτες λόγω της περιορισμένης έκτασης της χώρας και του κατακερ-

ματισμού των βιοτόπων¹⁸. Η χώρα αποτελεί επίσης μία από τις σημαντικότερες μεταναστευτικές οδούς των πτηνών, στο ταξίδι τους από τον βορρά προς τον νότο και αντίστροφα.

15. βλ. http://ec.europa.eu/environment/nature/conservation/wildbirds/hunting/docs/agreement_translation_el.pdf. Ανευρέθηκε στις 19 Μαΐου 2018.

16. βλ. «Έγγραφο κατευθύνσεων για τη θήρα βάσει της Οδηγίας για τα πτηνά», διαθέσιμο στο: http://ec.europa.eu/environment/nature/conservation/wildbirds/hunting/docs/hunting_guide_el.pdf. Ανευρέθηκε στις 19 Μαΐου 2018.

17. βλ. Key Concepts Document on Article 7 (4), διαθέσιμο στο: http://ec.europa.eu/environment/nature/conservation/wildbirds/action_plans/guidance_en.htm. Ανευρέθηκε στις 18 Μαΐου 2018.

18. βλ. Λεγάκης, Α. & Μαραγκού, Π. 2009. Το Κόκκινο Βιβλίο των Απειλούμενων Ζώων της Ελλάδας. Ελληνική Ζωολογική Εταιρεία, Αθήνα, 528 σελ., Πουλία, διαθέσιμο στο: http://dipe.ker.sch.gr/kainotomes/To_Kokkino_biblio.pdf. Ανευρέθηκε στις 19 Μαΐου 2018.

Η Οδηγία 2009/147/ΕΚ ενσωματώθηκε στην εθνική έννομη τάξη με τις ακόλουθες ΚΥΑ:

α) ΚΥΑ Η.Π. 37338/1807/Ε.103/01.09.2010 (ΦΕΚ 1495/Β/06.09.2010) «Καθορισμός μέτρων και διαδικασιών για τη διατήρηση της άγριας ορνιθοπανίδας και των οικοτόπων/ενδιαιτημάτων της, σε συμμόρφωση με τις διατάξεις της Οδηγίας 79/409/ΕΟΚ, «Περί διατηρήσεως των άγριων πτηνών», του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της 2ας Απριλίου 1979, όπως κωδικοποιήθηκε με την Οδηγία 2009/147/ΕΚ», και

β) ΚΥΑ Η.Π. 8353/276/Ε103/17-2-2012 (ΦΕΚ 415/Β/23.02.2012) «Τροποποίηση και συμπλήρωση της υπ' αριθ. 37338/1807/2010 κοινής υπουργικής απόφασης «Καθορισμός μέτρων και διαδικασιών για τη διατήρηση της άγριας ορνιθοπανίδας και των οικοτόπων/ενδιαιτημάτων της, σε συμμόρφωση με την Οδηγία 79/409/ΕΟΚ...» (Β' 1495), σε συμμόρφωση με τις διατάξεις του πρώτου εδαφίου της παραγράφου 1 του άρθρου 4 της Οδηγίας 79/409/ΕΟΚ «Για τη διατήρηση των άγριων πτηνών» του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της 2ας Απριλίου 1979, όπως κωδικοποιήθηκε με την Οδηγία 2009/147/ΕΚ»¹⁹.

Η χώρα έχει ενσωματώσει σε ικανοποιητικό βαθμό την ανωτέρω Οδηγία, ενώ σε ορισμένα σημεία έχει κάνει χρήση του άρθρου 14 αυτής, το οποίο επιτρέπει στα κράτη μέλη να λαμβάνουν αυστηρότερα μέτρα προστασίας από αυτά που προβλέπει η Οδηγία (βλ. π.χ. άρθρο 8 παρ. της ΚΥΑ του 2010 για την απαγόρευση της χρήσης μολύβδινων σκαγιών στους υγροτόπους).

Στην ΚΥΑ Η.Π. 37338/1807/Ε.103/01.09.2010 ορίζονται τα σχετικά με την προστασία των ενδιαιτημάτων των πτηνών και την προστασία των ειδών. Βάσει των άρθρων 4 και 5 και του παραρτήματος Α ορίζονται τα σχετικά με τον καθορισμό των ΖΕΠ. Στις ΖΕΠ, οι οποίες καθορίζονται με αυστηρά, πο-

σοτικοποιημένα επιστημονικά κριτήρια τα οποία απαριθμούνται στο Παράρτημα Α, λαμβάνονται ειδικά μέτρα προστασίας, διατήρησης και αποκατάστασης (περιορισμοί, απαγορεύσεις κ.ά.), με σκοπό να εξασφαλισθεί η επιβίωση και η αναπαραγωγή των προστατευόμενων ειδών στη θαλάσσια και χερσαία γεωγραφική ζώνη εξάπλωσής τους. Οι περιοχές που χαρακτηρίζονται ως ΖΕΠ στην Ελλάδα περιλαμβάνονται στα παραρτήματα Β και Γ του άρθρου 14 της ΚΥΑ, και συμπληρώνονται από την πρόσφατη επέκταση του Δικτύου NATURA 2000, κυρίως σε θαλάσσιες περιοχές²⁰, η οποία ολοκλήρωσε το έργο του χαρακτηρισμού και θέσπισης περιοχών που θα απαρτίζουν το Δίκτυο NATURA. Με την επέκταση ολοκληρώθηκε μια μεγάλη εκκρεμότητα εκ μέρους της Ελλάδας, σχετικά με την οποία η ΕΕπ διαβίβασε, τον Σεπτέμβριο 2015, επιστολή EU PILOT, που αφορούσε, αφενός στην ένταξη στο Δίκτυο NATURA 2000 χερσαίων περιοχών που σχετίζονται κατά κύριο λόγο με είδη συγκεκριμένων ομάδων οικοτόπων και ειδών, αφετέρου, την ένταξη θαλάσσιων περιοχών που σχετίζονται τόσο με τύπους οικοτόπων, όσο και σε είδη πανίδας και ορνιθοπανίδας²¹. Ωστόσο, υπολείπονται ακόμη σημαντικά βήματα για την ουσιαστική διαχείριση των περιοχών αυτών, όπως θα αναλυθεί κατωτέρω. Επιπλέον, η επιβαλλόμενη από τα άρθρα 5-8 διασφάλιση της προστασίας των ειδών παραμένει σε εκκρεμότητα, καθώς μέχρι στιγμής έχει προχωρήσει η έγκριση και υπογραφή Σχεδίων Δράσης μόνο για τρία είδη: δύο Εθνικά Σχέδια Δράσης για τον Ασπροπάρη²² και τη Νανόχηνα²³, και ένα Περιφερειακό Σχέδιο για το Κιρκινέζι στον Θεσσαλικό κάμπο²⁴.

Η ΚΥΑ 8353/276/Ε103/17.02.2012 τροποποιεί και συμπληρώνει την ως άνω ΚΥΑ του 2010 εισάγοντας οριζόντια μέτρα ειδικής προστασίας για την πραγματοποίηση έργων ή δραστηριοτήτων εντός των περιοχών που ορίζονται ως ΖΕΠ, μέτρα ειδικής προστασίας για την εγκατάσταση και λειτουργία

19. Σημειώνεται ότι κατά τη συγγραφή του παρόντος Οδηγού, έχει κατατεθεί και εκκρεμεί ενώπιον του ΣΤΕ αίτηση ακύρωσης κατά της συγκεκριμένης ΚΥΑ.

20. βλ. την Κοινή Απόφαση των Υπουργών Περιβάλλοντος και Ενέργειας και Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων υπ αριθμ. 50743/11.12.2017 (ΦΕΚ 4432/Β/15.12.2017).

21. βλ. Ελληνική Δημοκρατία, Η Κυβέρνηση, Εγκρίθηκε η αναθεώρηση του εθνικού καταλόγου περιοχών του Δικτύου NATURA 2000, διαθέσιμο στο: <https://government.gov.gr/egkrithike-anatheorisi-tou-ethnikou-katalogou-periochon-tou-diktiou-natura-2000-2/>. Ανευρέθηκε στις 30 Ιουνίου 2018.

22. βλ. υπ' αριθ. οικ. 43236/1053 ΚΥΑ, Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τον Ασπροπάρη (*Neophron percnopterus*) στην Ελλάδα, ΦΕΚ 3760/Β/25.10.2017

23. βλ. υπ' αριθ. οικ. 43235/1053 ΚΥΑ, Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τη Νανόχηνα (*Anser erythropus*) στην Ελλάδα, ΦΕΚ 3762/Β/25.10.2017

24. βλ. υπ' αριθ. οικ. 43231/1054 Περιφερειακό Σχέδιο Δράσης για το Κιρκινέζι (*Falco naumanni*) στον Θεσσαλικό κάμπο, ΦΕΚ 3761/Β/25.10.2017

για αιολικών σταθμών παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας εντός ΖΕΠ, μέτρα σχετιζόμενα με την πραγματοποίηση εξορυκτικών δραστηριοτήτων εντός ΖΕΠ, ειδικές ρυθμίσεις για τη θήρα, τη γεωργία, τη δασοπονία, την αλιεία, καθώς και ρυθμίσεις σχετικά με την αντιμετώπιση της απειλής των δηλητηριασμένων δολωμάτων. Σε ειδικό Παράρτημα της ΚΥΑ απαριθμούνται οι ελληνικές Ζώνες Ειδικής Προστασίας με τα αντίστοιχα είδη χαρακτηρισμού, τα είδη δηλαδή βάσει των οποίων κάθε συγκεκριμένη περιοχή χαρακτηρίζεται ως ΖΕΠ. Ειδικά βάσει του άρθρου 5 παρ (ζ) της κοινής υπουργικής απόφασης ΗΠ 37338/1807/Ε103/1.9.2010 εκδόθηκε η ΥΑ υπ' αρ. 168599/1495/27.08.2018 «Τοπικό Σχέ-

διο Δράσης για την καταπολέμηση της παράνομης χρήσης δηλητηριασμένων δολωμάτων» (ΦΕΚ 3793/Β/03.09.2018). Σκοπός της ως άνω ΥΑ είναι ο καθορισμός, σε ετήσια βάση, των απαραίτητων διαδικασιών για την αξιολόγηση του μεγέθους του προβλήματος της παράνομης χρήσης δηλητηριασμένων δολωμάτων, η λήψη των κατάλληλων σε κάθε περίπτωση μέτρων για την εξάλειψη του φαινομένου, η βελτίωση της συνεργασίας και αποτελεσματικότητας των εμπλεκόμενων υπηρεσιών και λοιπών φορέων και ο επιχειρησιακός τους συντονισμός για την αποτελεσματική διαχείριση περιστατικών δηλητηριάσεων σε τοπικό επίπεδο

Η παράνομη θανάτωση των άγριων πτηνών: θήρα, δηλητηριασμένα δολώματα

Σύμφωνα με τα πορίσματα των ερευνών που διεξάγονται στο πλαίσιο του έργου LIFE NATURA Themis και τα Παρατηρητήρια ανατολικής και δυτικής Κρήτης, τα οποία ερευνούν τη νομολογία των Πρωτοδικείων και Εφετείων της Κρήτης για περιβαλλοντικά αδικήματα στην περιφέρεια αυτή με ιδιαίτερη εστίαση στις προστατευόμενες περιοχές, κατεγράφησαν περιστατικά λαθροθηρίας και χρήσης δηλητηριασμένων δολωμάτων τα οποία είχαν αποτέλεσμα την παράνομη θανάτωση άγριων πτηνών.

Η παράνομη θήρα συνίσταται είτε σε θήρα των ειδών για τα οποία η θήρα απαγορεύεται, καθότι δεν απαριθμούνται στη λίστα θηρεύσιμων ειδών, είτε σε θήρα με απαγορευμένα μέσα και μεθόδους, είτε σε θήρα ειδών για τα οποία η θηρευτική περίοδος θεωρείται λήξασα κατά τα οριζόμενα στη σχετική Ρυθμιστική Απόφαση Θήρας, η οποία εκδίδεται κάθε χρόνο περί τα τέλη του καλοκαιριού. Στους παραβάτες των διατάξεων αυτών επιβάλλονται οι διοικητικές κυρώσεις και ποινές που προβλέπονται στο άρθρο 11 της ΚΥΑ Η.Π. 37338/1807/Ε.103/01.09.2010, καθώς και οι διοικητικές κυρώσεις των άρθρων 30 του Ν. 1650/1986 και 288α του Δασικού Κώδικα. Επιπλέον, σε κάθε περιστατικό λαθροθηρίας θα πρέπει να ληφθούν υπόψη όλες οι παράμετροι που αφορούν τον τόπο

στον οποίο έλαβε χώρα το περιστατικό, αν π.χ. αποτελεί Καταφύγιο Άγριας Ζωής (ΚΑΖ), πυρήνα Εθνικού Δρυμού, αρχαιολογικό χώρο ή εντάσσεται σε οποιοδήποτε άλλο καθεστώς, γεγονός το οποίο πιθανά επισύρει και άλλες κυρώσεις. Σε κάθε περίπτωση, στα περιστατικά λαθροθηρίας εφαρμογής τυγχάνουν και οι γενικές διατάξεις του Δασικού Κώδικα, άρθρα 287, 288 και 288Α.

Η χρήση δηλητηριασμένων δολωμάτων αποτελεί μη επιλεκτικό μέσο θανάτωσης για σκοπούς καταπολέμησης ή ελέγχου του πληθυσμού των λεγόμενων «επιβλαβών ζώων»²⁵ και απαγορεύεται ρητά από το ελληνικό δίκαιο, λόγω των εκτεταμένων αρνητικών επιπτώσεων που προξενεί η πρακτική αυτή στην άγρια πανίδα, ιδίως σε σπάνια και απειλούμενα είδη. Εξαιτίας της χρήσης δηλητηριασμένων δολωμάτων πολλά είδη της ελληνικής πανίδας, ιδιαίτερα της ορνιθοπανίδας, απειλούνται με εξαφάνιση.

Το ισχύον νομικό πλαίσιο για την καταπολέμηση της χρήσης δηλητηριασμένων δολωμάτων ορίζεται από τις διατάξεις του Προεδρικού Διατάγματος 67/1981 «Περί προστασίας της αυτοφυούς Χλωρίδος και Άγριας Πανίδας και καθορισμού διαδικασίας συντονισμού και Ελέγχου της Ερεύνης επ'

25. Επιβλαβή ζώα θεωρούνται εκείνα τα οποία προξενούν ζημιές στα θηραματικά είδη και στο ζωικό κεφάλαιο των κτηνοτρόφων καθώς και το αγροτικό κεφάλαιο. Ο όρος είναι αναχρονιστικός και δεν χρησιμοποιείται από τη σύγχρονη επιστημονική κοινότητα.

αυτών» (ΦΕΚ 23/Α/30.01.1981)²⁶, το οποίο εκδόθηκε κατ' εξουσιοδότηση του άρθρου 16 του Ν. 998/79. Το εν λόγω νομοθέτημα αποτελεί μια ριζοσπαστική πρωτοβουλία του νομοθέτη που στοχεύει σε μια πιο ολοκληρωμένη προστασία των ειδών άγριας χλωρίδας και πανίδας, «...καθώς προβλέπει ειδικά, αυστηρότερα, μέτρα προστασίας για τα είδη της αυτοφυούς χλωρίδας και άγριας πανίδας (ενδημικά είδη, αμφίβολα ενδημικά είδη, μη ενδημικά - σπάνια και κινδυνεύοντα είδη), τα οποία επιβάλλεται να τηρούνται απαρέγκλιτα κατά την εφαρμογή, από τις αρμόδιες υπηρεσίες, των διατάξεων της Σύμβασης CITES αναφορικά με τα είδη αυτά»²⁷.

- Πιο συγκεκριμένα, το άρθρο 9 του Π.Δ. 87/1981 ορίζει ότι: «**Απαγορεύεται δια την καταπολέμηση των εκάστοτε καθοριζόμενων επιβλαβών ειδών, η χρησιμοποίησις τοξικών ουσιών και εν γένει δηλητηριωδών ουσιών, όσον αύται θέτουν εις κίνδυνον τα προστατευόμενα είδη άγριας πανίδος και αυτοφυούς χλωρίδος**».
- Για την απαγόρευση της χρήσης δηλητηριασμένων δολωμάτων, ο **Δασικός Κώδικας** ορίζει στο άρθρο 252 παρ. 5 («Μέσα ασκήσεως θήρας») ότι: «...5. **Απαγορεύεται η τοποθέτησις και η χρήσις ... δηλητηρίων ...ή άλλων αναλόγων μέσων, σκοπόν έχόντων την θανάτωσιν, σύλληψιν ή νάρκωσιν, εν γένει αγρίων θηλαστικών και πτηνών, ως και η εμπορία, κατασκευή και η εκ του εξωτερικού εισαγωγή των οργάνων τούτων**». Οι παραβάτες του άρθρου αυτού τιμωρούνται κατά άρθρο 287 παρ. 17 του Δασικού Κώδικα με **φυλάκιση μέχρι 2 ετών και χρηματική ποινή** ή και με μια από τις ποινές τούτες, σε περίπτωση αμέλειας.
- Για την προστασία των ειδών άγριας πανίδας και τον αποκλεισμό χρήσης μη επιλεκτικών μέσων θανάτωσης των ειδών αυτών, εφαρμόζονται και οι ποινικές κυρώσεις που προβλέπονται στο άρθρο 282 του **Ποινικού Κώδικα** («Δηλητηρίαση της νομής των ζώων»), το οποίο ωστόσο προβλέπει μια σχετικά διαφορετική περίπτωση. Σύμφωνα με αυτό: «1. **Όποιος με πρόθεση δηλητηριάζει βοσκοτόπια, λιβάδια, λίμνες ή άλλους**

τόπους ποτίσματος ζώων τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον έξι μηνών. Αν από την πράξη του θανατώθηκαν ή έπαθαν σοβαρή και διαρκή βλάβη ζώα άλλου, τιμωρείται με κάθειρξη μέχρι δέκα ετών. 2. Όποιος από αμέλεια έγινε υπαίτιος της πράξης της παρ. 1 τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι δύο ετών ή με χρηματική ποινή».

- Σχετική προς τη διάταξη αυτή είναι και η διάταξη του άρθρου 257 παρ. 3 του Δασικού Κώδικα κατά το οποίο: «Απαγορεύεται πάσα μόλυνσις δι' οιοδήποτε τρόπο υδάτων, λιμνών, ποταμών, λιμνοθαλασσών, είτε διά δηλητηρίου είτε εξ υπολειμμάτων διαφόρων εργοστασίων και βιομηχανιών. Οι ιδιοκτήται τούτων υποχρεούνται όπως, διά της ιδρυτικής των μελέτης ή διά συμπληρωματικής τοιαύτης διά τα ήδη υφιστάμενα, προβλέπουν την κατασκευή των απαιτήτων τεχνικών έργων προς ασφαλή και αζήμιον, διά τα ρέοντα ύδατα, την πανίδα και χλωρίδα, παροχέτευσις των βιομηχανικών ακαθάρτων υδάτων». Οι παραβάτες της ως άνω διάταξης τιμωρούνται σύμφωνα με το άρθρο 287 παρ. 11 περ. α του Δασικού Κώδικα με **ποινή φυλάκισης μέχρι ενός έτους, ή με χρηματική ποινή ή με αμφοτέρες τις ποινές, είτε έχουν τελέσει το έγκλημα με δόλο είτε με αμέλεια**.
- Έτι περαιτέρω, σε ό,τι αφορά στις προβλεπόμενες διοικητικές και ποινικές κυρώσεις σε περιπτώσεις χρήσης δηλητηριασμένων δολωμάτων, σύμφωνα με το άρθρο 8 παρ. 1 («Απαγορευμένα μέσα/τρόποι θήρας») της ΚΥΑ Η.Π. 37338/1807/Ε.103/2010, με την οποία ενσωματώθηκε στην ελληνική έννομη τάξη η Οδηγία για τα άγρια πτηνά, «Για την άσκηση της θήρας, τη σύλληψη ή τη θανάτωση πτηνών, **απαγορεύεται η χρήση οιοδήποτε μέσου, εγκαταστάσεως ή μεθόδου μαζικής ή μη επιλεκτικής συλλήψεως ή θανατώσεως που μπορούν να προκαλέσουν τοπικά την εξαφάνιση ενός είδους, ιδιαίτερα εκείνων των μέσων, εγκαταστάσεων ή μεθόδων που αναφέρονται στο Παράρτημα III (περιπτ. 1) του άρθρου 14**». Μεταξύ αυτών των μεθόδων είναι η χρήση δηλητηριασμένων δολωμάτων ή αναισθητικών. Σύμφωνα με το άρθρο 11 παρ. 2.α.γ. της εν

26. Όπως διορθώθηκε, τροποποιήθηκε και ισχύει σύμφωνα με το ΦΕΚ 43/Α/18.02.1981, και το Π.Δ. 256/1987 (ΦΕΚ 114/Α/07.07.1987).

27. βλ. «Είδη Αυτοφυούς Χλωρίδας και Άγριας Πανίδας του Π.Δ. 67/1981 που περιλαμβάνονται στα Παραρτήματα της Διεθνούς Σύμβασης CITES και στους Πίνακες των εφαρμοστικών αυτής Κανονισμών της Ε.Ε., καθώς και σε σχετικές με την προστασία των ειδών Οδηγίες της Ε.Ε. και άλλες Διεθνείς Συμβάσεις», διαθέσιμο στο: <http://www.ypeka.gr/LinkClick.aspx?fileticket=fLzNzvQ8LLM%3D&tabid=538&language=el-GR>. Ανευρέθηκε στις 4 Ιουνίου 2018.

λόγω ΚΥΑ, στους παραβάτες του ως άνω άρθρου επιβάλλεται **πρόστιμο από 100 έως 300 ευρώ**. Επιπλέον, σύμφωνα με το άρθρο 11 παρ. 2.β.γ. της ίδιας ΚΥΑ, οι παραβάτες του ως άνω άρθρου τιμωρούνται με **φυλάκιση μέχρι ενός έτους και χρηματική ποινή**. Επιπρόσθετα, σύμφωνα με το άρθρο 11 παρ. 2.β.2 της ίδιας ΚΥΑ, εκτός των ανωτέρω ποινικών κυρώσεων, όπου είναι αναγκαίο, είναι δυνατόν να επιβληθούν και τα **συμπληρωματικά διοικητικά μέτρα που προβλέπονται στο άρθρο 28 παράγραφος 9 του νόμου Ν. 1650/1986, όπως ισχύει, ήτοι αφαίρεση κυνηγετικής άδειας, κατάσχεση εξοπλισμού κ.λπ.**

- Όσον αφορά στη θανάτωση λοιπών ειδών της άγριας πανίδας με τη χρήση δηλητηρίων, η ΚΥΑ ενσωμάτωσης της Οδηγίας για τους οικοτόπους (αναλύεται κατωτέρω) ορίζει στο άρθρο 11 παρ. 1 περ. α αυτής ότι απαγορεύεται: «... κάθε μορφή σύλληψης ή θανάτωσης, εκ προθέσεως, δειγμάτων αυτών των ειδών λαμβανομένων στη φύση. Στην περίπτωση αυτή καθώς και στην περίπτωση σύλληψης ή θανάτωσης των ειδών άγριας πανίδας που αναφέρονται στο σημείο α) του Παραρτήματος V του άρθρου 20 όταν εφαρμόζονται οι παρεκκλίσεις που

προβλέπονται στο άρθρο 14 για τη λήψη δειγμάτων **απαγορεύεται η χρησιμοποίηση όλων των μη επιλεκτικών μέσων που είναι δυνατόν να προκαλέσουν τοπικά την εξαφάνιση ή να διαταράξουν σοβαρά την ησυχία των πληθυσμών ενός είδους και ειδικότερα: α) τη χρήση μέτρων σύλληψης και θανάτωσης που απαριθμούνται στο Παράρτημα VI του άρθρου 20, ...».** Στο άρθρο 19 της εν λόγω ΚΥΑ προβλέπονται κυρώσεις με παραπομπή στα άρθρα 28, 29 και 30 του Ν. 1650/1986 έτσι όπως έχουν τροποποιηθεί και ισχύουν.

- Πέραν των ανωτέρω, η εκ προθέσεως δηλητηρίαση (με τη χρήση δηλητηριασμένων δολωμάτων) δύναται να εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 3στ του Ν. 4042/2012, (αντίστοιχο του άρθρου 3στ της Οδηγίας 2008/99/ΕΚ), το οποίο προβλέπει ότι: «Τιμωρούνται σύμφωνα με το άρθρο 28 του νόμου 1650/1986, όπως τροποποιείται με το άρθρο 7 του παρόντος νόμου, ... (στ) η θανάτωση, ο αφανισμός, η κατοχή ή η σύλληψη προστατευόμενων ειδών της άγριας χλωρίδας ή πανίδας, εξαιρουμένων των περιπτώσεων που η συμπεριφορά αφορά αμελητέα ποσότητα αυτών των ειδών και έχει αμελητέο αντίκτυπο στο καθεστώς διατήρησης των ειδών».

Η Οδηγία 92/43/ΕΟΚ για τους οικοτόπους

Στην Ευρώπη, οι φυσικοί οικοτόποι αντιμετωπίζουν σοβαρές απειλές υποβάθμισης και κατακερματισμού, ενώ ο αριθμός των άγριων ειδών που απειλούνται σοβαρά αυξάνεται διαρκώς. Οι απειλούμενοι οικοτόποι και τα απειλούμενα είδη αποτελούν τμήμα της φυσικής κληρονομιάς της Ευρώπης και αυτό επιβάλλει τη λήψη μέτρων προστασίας και διατήρησης σε επίπεδο ΕΕ.

Η Οδηγία 92/43/ΕΟΚ του Συμβουλίου για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας, έχει ως κύριο στόχο τη διασφάλιση και προστασία της βιοποικιλότητας στην Ευρώπη, μέσω της διατήρησης των φυσικών οικοτόπων και των ειδών άγριας πανίδας και χλωρίδας (πλην της ορνιθοπανίδας που όπως παρουσιάστηκε ανωτέρω προστατεύεται από την Οδηγία 2009/147/ΕΚ). Βάσει της Οδηγίας αυτής συστάθηκε το Δίκτυο NATURA 2000, το μεγαλύτερο οικολογικό δίκτυο παγκοσμίως για τη διασφάλιση της διατήρησης ορισμένων τύπων φυσικών οικοτόπων

και της βιοποικιλότητάς τους. Το Δίκτυο NATURA 2000 αποτελείται από Ειδικές Ζώνες Διατήρησης που χαρακτηρίζονται από τα κράτη μέλη της ΕΕ, σύμφωνα με την Οδηγία για τους οικοτόπους, ενώ περιλαμβάνει επίσης Ζώνες Ειδικής Προστασίας που έχουν ταξινομηθεί σύμφωνα με την Οδηγία για τα πτηνά.

Βάσει των άρθρων 3 και 4 της Οδηγίας προβλέπονται οι υποχρεώσεις των κρατών μελών προκειμένου να προβούν στον χαρακτηρισμό και θέσπιση των περιοχών που θα συναρτηθούν μαζί με τις ΖΕΠ, το οικολογικό Δίκτυο NATURA 2000. Το Παράρτημα I της Οδηγίας προβλέπει τους τύπους φυσικών οικοτόπων των οποίων η διατήρηση απαιτεί το χαρακτηρισμό των τόπων ως Ειδικών Ζωνών Διατήρησης (ΕΖΔ), ενώ το Παράρτημα II της Οδηγίας είναι συμπληρωματικό του Παραρτήματος I και απαριθμεί τα ζωικά και φυτικά είδη κοινοτικού ενδιαφέροντος των οποίων η διατήρηση επιβάλλει τον καθορισμό ΕΖΔ. Μεταξύ τους ορίζονται **οικό-**

τόποι και είδη προτεραιότητας που διατρέχουν τον κίνδυνο να εξαφανιστούν, για την προστασία των οποίων θεσπίζονται ειδικοί κανόνες.

Το Παράρτημα ΙΙΙ απαριθμεί τα κριτήρια επιλογής των περιοχών που μπορεί να αναγνωριστούν ως περιοχές κοινοτικού ενδιαφέροντος και να χαρακτηριστούν ως ΕΖΔ. Κάθε κράτος μέλος της ΕΕ, χρησιμοποιώντας τα κριτήρια που ορίζονται στα Παραρτήματα, αξιολογεί σε εθνικό επίπεδο τη σημασία των περιοχών για κάθε φυσικό τύπο οικοτόπου του Παραρτήματος Ι και κάθε είδους του Παραρτήματος ΙΙ και καταρτίζει έναν κατάλογο τόπων όπου βρίσκονται φυσικοί οικοτόποι και άγρια χλωρίδα και πανίδα. Στη συνέχεια, με βάση τους εθνικούς καταλόγους και σε συμφωνία με τα κράτη μέλη της ΕΕ, η ΕΕπ εγκρίνει έναν κατάλογο Τόπων Κοινοτικής Σημασίας (ΤΚΣ) για κάθε μία από τις εννέα βιογεωγραφικές περιοχές της ΕΕ: την αλπική, την ατλαντική, του Ευξείνου Πόντου, την αρκτική, την ηπειρωτική, τη Μακαρονησιακή, τη μεσογειακή, την παννονική και τη στεπική.

Το κράτος μέλος οφείλει να χαρακτηρίζει έναν τόπο ως ΕΖΔ εντός μιας εξαετίας από την επιλογή του ως ΤΚΣ. Σε περιπτώσεις κατά τις οποίες η ΕΕπ θεωρεί ότι ένας τόπος στον οποίο υπάρχει τύπος φυσικού οικοτόπου ή είδος προτεραιότητας έχει παραληφθεί από έναν εθνικό κατάλογο ενός κράτους μέλους, μπορεί να διεξαχθεί μια διαδικασία συνεννόησης μεταξύ της ΕΕπ και του εν λόγω κράτους. Εάν το αποτέλεσμα δεν είναι ικανοποιητικό, η ΕΕπ μπορεί να διαβιβάσει πρόταση στο Συμβούλιο σχετικά με την επιλογή του τόπου ως ΤΚΣ.

Βάσει του άρθρου 6 παρ. 1 της Οδηγίας, τα κράτη μέλη αφού προβούν στον χαρακτηρισμό περιοχών ως ΕΖΔ, καθορίζουν τους αναγκαίους **στόχους διατήρησης** καθώς και τα αναγκαία μέτρα διατήρησης που ενδεχομένως συνεπάγονται ειδικά ενδεδειγμένα **σχέδια διαχείρισης** που ανταποκρίνονται στις οικολογικές απαιτήσεις των τύπων

φυσικών οικοτόπων του Παραρτήματος Ι και των ειδών του Παραρτήματος ΙΙ, τα οποία απαντώνται στους τόπους, προκειμένου να εξασφαλίζουν τη διατήρηση των οικοτόπων στις εν λόγω περιοχές και να αποφεύγεται η υποβάθμισή τους καθώς και τυχόν σοβαρές ενοχλήσεις με επιπτώσεις στα είδη. Επίσης, βάσει του άρθρου 6 παρ. 2 πρέπει να θεσπίζονται τα κατάλληλα μέτρα ώστε στις ΕΖΔ να αποφεύγεται η υποβάθμιση των φυσικών οικοτόπων και των οικοτόπων ειδών, καθώς και οι ενοχλήσεις που έχουν επιπτώσεις στα είδη για τα οποία οι ζώνες έχουν οριστεί, εφόσον οι ενοχλήσεις αυτές θα μπορούσαν να έχουν επιπτώσεις σημαντικές όσον αφορά στους στόχους της Οδηγίας.

Βάσει του άρθρου 6 παρ. 3 της Οδηγίας, επιβάλλεται η **δέουσα εκτίμηση** των επιπτώσεων των σχεδίων και των έργων τα οποία δεν συνδέονται άμεσα με, ούτε είναι αναγκαία για τη διαχείριση του τόπου που προστατεύεται από την Οδηγία, τα οποία ωστόσο είναι δυνατόν να επηρεάζουν σημαντικά τον εν λόγω τόπο, **καθ' εαυτό ή από κοινού με άλλα σχέδια** (σωρευτικές επιπτώσεις). Τα σχετικά έργα εγκρίνονται **μόνον εφόσον δεν υπάρχει εύλογη επιστημονική αμφιβολία** ότι θα παραβιάσουν την ακεραιότητα του συγκεκριμένου τόπου NATURA 2000 (βλ. C-127/02 σκέψεις 57 και 59, C-304/05 Επιτροπή κατά Ιταλίας σκέψη 69). Βάσει του άρθρου 6 παρ. 4, εάν ένα σχέδιο/έργο πρέπει να πραγματοποιηθεί για **επιτακτικούς λόγους σημαντικού δημοσίου συμφέροντος**, περιλαμβανομένων λόγων κοινωνικής ή οικονομικής φύσεως, **παρά τα αρνητικά συμπεράσματα της εκτίμησης των επιπτώσεων ως προς τη διατήρηση της ακεραιότητας του τόπου** στον οποίο πραγματοποιείται καθώς και **ελλείψει εναλλακτικών λύσεων**, τότε το κράτος μέλος λαμβάνει κάθε αναγκαίο **αντισταθμιστικό μέτρο** ώστε να εξασφαλισθεί η προστασία της συνολικής συνοχής του Δικτύου NATURA 2000, και ενημερώνει την ΕΕπ σχετικά με τα αντισταθμιστικά μέτρα που έλαβε.

Η έννοια της **δέουσας εκτίμησης** (appropriate assessment), και η αντίστοιχη διαδικασία που εισάγει, αποτελεί μία από τις κομβικές ρυθμίσεις της Οδηγίας για τους οικοτόπους, η οποία ωστόσο παρουσιάζει έντονες δυσκολίες ως προς την κατανόηση και την εφαρμογή της από τα κράτη μέλη της ΕΕ. Η ΕΕπ έχει προβεί στην έκδοση κατευθυντήριων οδηγιών για την ερμηνεία και την εφαρμογή του άρθρου 6 της Οδηγίας για τους οικοτόπους, με στόχο να οδηγήσει τα κράτη μέλη στη σύγκλιση και την όσο το δυνατόν ενιαία κατανόηση του άρθρου²⁸. Οι σχετικές κατευθυντήριες αναμένεται να τροποποιηθούν και επικαιροποιηθούν μέχρι τα τέλη του έτους 2019, κατ' επιταγή του Σχεδίου Δράσης για τη φύση, τον άνθρωπο και την οικονομία.

Η διαδικασία της δέουσας εκτίμησης αποτελεί βασικό εργαλείο για την αειφόρο ανάπτυξη και την προστασία της φύσης. Αποτελεί ενσάρκωση της αρχής της προφύλαξης (άρθρο 191 ΣΛΕΕ) η οποία επιβάλλει τη διαμόρφωση διαδικασιών διαχείρισης κινδύνων που απειλούν το περιβάλλον, και προϋποθέτει δυο στάδια: (α) ένα στάδιο αξιολόγησης-προσδιορισμού του είδους και των χαρακτηριστικών του κινδύνου που απειλεί το φυσικό περιβάλλον, δηλαδή την επιστημονική αξιολόγηση του κινδύνου (risk assessment), και (β) τη διαχείριση του κινδύνου (risk management), τον καθορισμό δηλαδή του ανεκτού επιπέδου κινδύνου για το περιβάλλον, ώστε να τεθούν απαγορευτικά μέτρα. Εν πολλοίς, οι αποφάσεις που λαμβάνονται βάσει της αρχής της προφύλαξης καταδεικνύουν με εύγλωττο τρόπο ιδιαίτερες συνδιαλλαγές και τρόπους επικοινωνίας μεταξύ επιστήμης και πολιτικής. Για την εφαρμογή του άρθρου 6 παρ. 3 δεν απαιτείται η βεβαιότητα ότι το σχεδιαζόμενο σχέδιο ή πρόγραμμα θα επηρεάσει κατά τρόπο σημαντικό τον τόπο, αλλά αρκεί και μόνο η πιθανότητα ότι το σχέδιο ή το πρόγραμμα θα έχουν τέτοιο αποτέλεσμα.

Η Οδηγία για τους οικοτόπους δεν παρέχει τον ορισμό του όρου «σχέδιο» ή «πρόγραμμα» ή «έργο», παραπέμποντας με τον τρόπο αυτό στις διατάξεις των Οδηγιών για την περιβαλλοντική αδειοδότηση (βλ. Οδηγία 85/337/ΕΟΚ και Οδηγία 2001/42/ΕΚ). Το ΔΕΕ ήδη από το έτος 2002

έχει προβεί στην ερμηνεία του σχετικού άρθρου [βλ. Waddenzee case (C-127-02), Papenburg case (C226/08)]. Η ορθή μεθοδολογία για τη διαδικασία της δέουσας εκτίμησης πρέπει οπωσδήποτε να περιλαμβάνει:

- Ακριβή καθορισμό της προστατευόμενης περιοχής στην οποία θα πραγματοποιηθεί το έργο, απαριθμώντας με εξαντλητικό τρόπο τα είδη και τους οικοτόπους.
- Εστίαση στους στόχους διατήρησης για τη συγκεκριμένη περιοχή και τους τύπους οικοτόπων και τα είδη προτεραιότητας για τα οποία έχουν καθοριστεί οι στόχοι.
- Συνολική αξιολόγηση των επιπτώσεων όλων των πτυχών του έργου λαμβάνοντας υπόψη τις σωρευτικές επιπτώσεις με άλλα υπάρχοντα ή σχεδιαζόμενα έργα (βλ. C-Sweetman κ.λπ. σκέψη 40).
- Τα πλέον πρόσφατα και αξιόπιστα επιστημονικά δεδομένα (βλ. C-43/10 σκέψη 113, 115).
- Εναλλακτικές λύσεις και αντισταθμιστικά μέτρα.
- Κρίση εν τέλει περί της διατήρησης της ακεραιότητας της προστατευόμενης περιοχής.

Η έννοια της ακεραιότητας του τόπου ερμηνεύτηκε από το ΔΕΕ στην απόφαση C-258/2011, Sweetman [2013], ΕΕ C156/4, σκ. 39 ως εξής: *«Προϋπόθεση για να μην παραβιάζεται η ακεραιότητα ενός τόπου ως φυσικού οικοτόπου, κατά την έννοια του άρθρου 6 παρ. 3 δεύτερη περίοδος της Οδηγίας για τους οικοτόπους είναι η διατήρησή του σε ικανοποιητική κατάσταση διατήρησης, πράγμα που συνεπάγεται ... τη διασφάλιση της διατήρησης των συστατικών χαρακτηριστικών του οικείου τόπου που έχουν σχέση με την παρουσία ενός τύπου φυσικού οικοτόπου, του οποίου ο σκοπός διατήρησης αποτέλεσε το λόγο καταχώρισης του τόπου αυτού στον κατάλογο των ΤΚΣ, κατά την έννοια της Οδηγίας αυτής».*

Πρέπει να καταστεί σαφές πως η διαδικασία δέουσας εκτίμησης είναι διακριτή από τη διαδικασία της εκτίμησης των περιβαλλοντικών επιπτώσεων έργων, δραστηριοτήτων και σχεδίων ή προγραμμάτων, της οποίας μπορεί να αποτελεί διακριτό μέρος καθώς εξυπηρετεί διαφορετικό σκοπό, και δεν μπορεί σε καμία περίπτωση

28. βλ. European Commission Environment DG Assessment of plans and projects significantly affecting NATURA 2000 sites, Methodological guidance on the provisions of Article 6(3) and (4) of the Habitats Directive 92/43/EEC, διαθέσιμο στο: http://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/management/docs/art6/natura_2000_assess_en.pdf. Ανευρέθηκε στις 20 Μαΐου 2018.

Η ενσωμάτωση της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ στην εθνική έννομη τάξη (ΚΥΑ 33318/3028/11.12.1998, ΚΥΑ Η.Π. 14849/853/Ε103/04.04.2008)

Η Οδηγία έτασε προθεσμία συμμόρφωσης δύο (2) ετών στα κράτη μέλη προκειμένου να θέσουν σε ισχύ στα εθνικά τους δίκαια τις νομοθετικές, κανονιστικές και διοικητικές διατάξεις που είναι αναγκαίες για τη συμμόρφωση προς αυτήν (άρθρο 23). Η Ελλάδα παραβίασε το άρθρο 23 της Οδηγίας για τους οικοτόπους καθώς δεν ανταποκρίθηκε στην υποχρέωση που της ετέθη δυνάμει του ως άνω άρθρου, και καταδικάστηκε από το ΔΕΕ (βλ. υπόθεση C-329/96)³³.

Η Οδηγία 92/43/ΕΟΚ ενσωματώθηκε στην εθνική νομοθεσία με τις ακόλουθες ΚΥΑ:

α) ΚΥΑ 33318/3028/11.12.1998 (ΦΕΚ 1289/Β/28.12.1998) «Καθορισμός μέτρων και διαδικασιών για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων (ενδιαιτημάτων) καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας».

β) ΚΥΑ Η.Π. 14849/853/Ε103/04.04.2008 (ΦΕΚ 645/Β/11.04.2008) «Τροποποίηση των υπ' αριθμ. 33318/3028/1998 κοινών υπουργικών αποφάσεων (Β'1289) και υπ' αριθμ. 29459/1510/2005 κοινών υπουργικών αποφάσεων (Β'992), σε συμμόρφωση με διατάξεις της Οδηγίας 2006/105/ΕΚ του Συμβουλίου της 20ης Νοεμβρίου 2006 της Ευρωπαϊκής Ένωσης».

Η ΚΥΑ ενσωμάτωσης του 1998 (όπως τροποποιήθηκε και ισχύει) μεταφέρει την Οδηγία στην εθνική έννομη τάξη, ορίζοντας το Υπουργείο Περιβάλλοντος Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων (νυν ΥΠΕΝ) και τη Γενική Διεύθυνση Περιβάλλοντος (νυν Γενική Διεύθυνση Περιβαλλοντικής Πολιτικής της Γενικής Γραμματείας Περιβάλλοντος) ως τον αρμόδιο φορέα για τη συμμετοχή της Ελλάδας στη σύσταση του Δικτύου NATURA 2000. Η ΚΥΑ περιλαμβάνει τον εθνικό κατάλογο των τόπων στους οποίους υποδεικνύονται οι τύποι φυσικών οικοτόπων κοινοτικού ενδιαφέροντος των οποίων η διατήρηση απαιτεί τον χαρακτηρισμό περιοχών ως ΕΖΔ, καθώς και τον κατάλογο των ζωικών και φυτικών ειδών κοινοτικού ενδιαφέροντος των οποίων η διατήρηση επιβάλλει τον καθορισμό ΕΖΔ (βλ. Παραρτήματα Ι και ΙΙ του άρθρου 20 της ΚΥΑ,

όπως τροποποιήθηκαν και ισχύουν), ο οποίος έχει καταρτιστεί με βάση τα υφιστάμενα επιστημονικά στοιχεία που ανταποκρίνονται στα κριτήρια που προβλέπονται στο Παράρτημα ΙΙΙ. Σύμφωνα με το άρθρο 4Β: «Όταν ένας τόπος οριστεί ως τόπος κοινοτικής σημασίας σύμφωνα με τη διαδικασία της παραγ. 2 προσδίδεται στον εν λόγω τόπο, **μέσα σε έξι (6) χρόνια** από την κατάρτιση του σχετικού Κοινοτικού καταλόγου, εκτός του χαρακτηρισμού που ενδεχομένως προβλέπεται σε άλλες ειδικές διατάξεις της κείμενης νομοθεσίας και ο πρόσθετος χαρακτηρισμός του ως **Ειδική Ζώνη Διατήρησης**».

Δυνάμει του άρθρου 5 της ΚΥΑ συστάθηκε η **Επιτροπή «Φύση 2000»**. Η Επιτροπή «Φύση 2000» αποτελεί το κεντρικό επιστημονικό γνωμοδοτικό όργανο για τον συντονισμό, την παρακολούθηση και αξιολόγηση των πολιτικών και μέτρων προστασίας της ελληνικής βιοποικιλότητας. Η απρόσκοπτη λειτουργία της αποτελεί ευθύνη και υποχρέωση του εκάστοτε Υπουργού Περιβάλλοντος (Ν. 3937/2011, άρθρο 19). Κύρια αρμοδιότητα της Επιτροπής «Φύση 2000» είναι ο έλεγχος τήρησης και αποτελεσματικής εφαρμογής των διατάξεων της Οδηγίας για τους οικοτόπους (92/43/ΕΟΚ), όπως ενσωματώθηκε στο ελληνικό δίκαιο, για το σύνολο των περιοχών του Δικτύου NATURA 2000 της χώρας, αλλά και για το σύνολο του Εθνικού χώρου πέραν του Δικτύου NATURA 2000. Η Επιτροπή «Φύση 2000» ενεργεί και ως Εθνική Επιτροπή Προστατευόμενων Περιοχών με σκοπό τον συντονισμό, την παρακολούθηση και αξιολόγηση των διαδικασιών προγραμματισμού, οργάνωσης και λειτουργίας του Εθνικού Συστήματος Διοίκησης και Διαχείρισης Προστατευόμενων Περιοχών (Ν. 2742/1999, άρθρο 17), ασκώντας σειρά αρμοδιοτήτων για τον σκοπό αυτό. Μεταξύ αυτών καταγράφει, ταξινομεί, συντονίζει, ελέγχει και αξιολογεί το έργο και τις δραστηριότητες των Φορέων Διαχείρισης Προστατευόμενων Περιοχών (ΦΔΠΠ), εισηγείται στα αρμόδια Υπουργεία τα γενικότερα μέτρα και τις δράσεις που πρέπει να πραγματοποιηθούν για την προστασία της φύσης και τη βιώσιμη ανάπτυξη των υπό προστασία περιοχών και εισηγείται για την κατανομή πόρων στους Φορείς Διαχείρισης, ώστε να

33. βλ. C-329/96 - Επιτροπή κατά Ελλάδας, διαθέσιμο στο: [http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?oqp=&for=&mat=or&jge=&td=%3BALL&jur=C%2CT%2CF&num=C-329%252F96&page=1&dates=&pcs=Oor&lg=&pro=&nat=or&cit=none%252CC%252CCJ%252CR%252C2008E%252C%252C%252C%252C%252C%252C%252C%252C%252C%252Ctrue%252Cfalse%252Cfalse&language=el&avg=&cid=2779327](http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?oqp=&for=&mat=or&jge=&td=%3BALL&jur=C%2CT%2CF&num=C-329%252F96&page=1&dates=&pcs=Oor&lg=&pro=&nat=or&cit=none%252CC%252CCJ%252CR%252C2008E%252C%252C%252C%252C%252C%252C%252C%252C%252Ctrue%252Cfalse%252Cfalse&language=el&avg=&cid=2779327). Ανευρέθηκε στις 23 Οκτωβρίου 2018.

εκπληρώσουν τον σκοπό τους (Ν. 3044/2003). Αποτελείται από τακτικά και αναπληρωματικά μέλη που εκπροσωπούν την επιστημονική κοινότητα, τη Διοίκηση και τις περιβαλλοντικές ΜΚΟ³⁴. Η Επιτροπή «Φύση 2000» στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων της, διατύπωσε τις απόψεις της στο σχέδιο Προεδρικού Διατάγματος για τον χαρακτηρισμό του Εθνικού Δρυμού Λευκών Ορέων ως Εθνικού Πάρκου³⁵.

Σύμφωνα με το άρθρο 17 της ΚΥΑ ενσωμάτωσης, το Υπουργείο Περιβάλλοντος συντάσσει έκθεση για την εφαρμογή των διατάξεων αυτής, η οποία πρέπει να περιλαμβάνει πληροφορίες σχετικά με τα μέτρα προστασίας (άρθρο 6), καθώς και την εκτίμηση των επιπτώσεων αυτών των μέτρων στην κατάσταση διατήρησης των τύπων οικοτόπων που αναφέρει το Παράρτημα Ι και των ειδών που αναφέρει το Παράρτημα ΙΙ του άρθρου 20, και τα κυριότερα αποτελέσματα της εποπτείας που προβλέπεται στο άρθρο 10. Η έκθεση αυτή διαβιβάζεται στην Επιτροπή και **γνωστοποιείται στο κοινό με κάθε πρόσφορο μέσο.**

Νομολογία

Η Ελλάδα έχει καταδικαστεί από το ΔΕΕ για μη τήρηση των προστατευτικών μέτρων για τα είδη που προστατεύονται από την Οδηγία για τους οικοτόπους (βλ. υποθέσεις C-103/00 και C-504/14 για τη θαλάσσια χελώνα *Caretta caretta* και την υπόθεση C-518/2004 για την οχιά *Vipera schweizeri* στη Μήλο).

Κατά την τελευταία πενταετία έχουν σημειωθεί σημαντικές νομολογιακές εξελίξεις σχετικά με το ζήτημα της περιβαλλοντικής αδειοδότησης έργων και δραστηριοτήτων σε προστατευόμενες περιοχές του Δικτύου NATURA 2000. Ορισμένες από αυτές είναι:

ΣτΕ 585/2014, ΑΕΠΟ για χοιροτροφική μονάδα σε περιοχή του Δικτύου NATURA 2000 του νομού Ρεθύμνου

Δυνάμει της προσβαλλόμενης υπ' αριθμ. 1716/17.4.2006 απόφασης του Γενικού Γραμματέα

Περιφέρειας Κρήτης εγκρίθηκαν οι περιβαλλοντικοί όροι για τη χοιροτροφική μονάδα βιολογικής εκτροφής δυναμικότητας 40 χοιρομητέρων σε θέση εντός της ΕΖΔ GR4330003 «Κουρταλιώτικο φαράγγι - Μονή Πρέβελι - Ευρύτερη περιοχή». Εν τούτοις, ούτε από τη σχετική ΜΠΕ, στην οποία γίνεται καταγραφή της χλωρίδας και πανίδας της περιοχής χωρίς να εξετάζονται τα ειδικά περιβαλλοντικά χαρακτηριστικά της και η οποία καταλήγει στο συμπέρασμα ότι οι δυσμενείς συνέπειες περιορίζονται στη φάση κατασκευής της χοιροτροφικής μονάδας, ούτε από τα λοιπά στοιχεία του φακέλου προκύπτει ότι **εκτιμήθηκε ο κίνδυνος για την ακεραιότητα του τόπου, καθώς και οι επιπτώσεις από την εγκατάσταση και λειτουργία της επίμαχης χοιροτροφικής μονάδας, συνεπαγόμενες την υποβάθμισή του, ενώ υπάρχει υποχρέωση διατήρησης και διαφύλαξης των ειδικών περιβαλλοντικών χαρακτηριστικών του**³⁶.

ΣτΕ 1704-5/2017, Επένδυση στο Κάβο Σίδερο

Δυνάμει της εν λόγω απόφασης κρίθηκε ότι δεν απαγορεύεται, κατ' αρχήν, η έγκριση σχεδίου, όπως είναι και το σχέδιο δημιουργίας, ενόψει των σημερινών αναγκών και αντιλήψεων στον τομέα του τουρισμού, οργανωμένου υποδοχέα τουριστικών εγκαταστάσεων, σε περιοχή του Δικτύου NATURA 2000 [ΤΚΣ ή ΕΖΔ ή και ΖΕΠ αναγνωρισθείσα με βάση την Οδηγία 79/409/ΕΟΚ «περί της διατήρησης των άγριων πτηνών», ως προς την οποία (ζώνη) ισχύουν, κατά το άρθρο 7 της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ, οι διατάξεις των παρ. 2, 3 και 4 του άρθρου 6 της εν λόγω Οδηγίας], **για την οποία δεν έχει εκπονηθεί σχέδιο διαχείρισης ή δεν έχουν ληφθεί θετικά μέτρα για την προστασία των περιλαμβανομένων σε αυτήν φυσικών οικοτόπων και ειδών, εφόσον διαπιστωθεί, κατόπιν της δέουσας εκτίμησης και πέραν πάσης εύλογης αμφιβολίας, ότι διασφαλίζεται ότι το συγκεκριμένο σχέδιο έχει σχεδιασθεί κατά τρόπο ώστε να μην παραβιάζεται η ακεραιότητα της προστατευόμενης περιοχής.** Το δικαστήριο έκρινε ότι στη

34. βλ. Επιτροπή «Φύση 2000», διαθέσιμο στο: <http://www.ypeka.gr/Default.aspx?tabid=764&language=el-GR>. Ανευρέθηκε στις 20 Μαΐου 2018.

35. βλ. Διατύπωση γνώμης επί του Σχεδίου Π.Δ. «Χαρακτηρισμός της περιοχής του Εθνικού Δρυμού Λευκών Ορέων ως Εθνικού Πάρκου καθορισμός ζωνών προστασίας και χρήσεων, όρων και περιορισμών», διαθέσιμο στο: <http://www.ypeka.gr/LinkClick.aspx?fileticket=E0DJBm9ONmg%3d&tabid=764&language=el-GR>. Ανευρέθηκε στις 20 Μαΐου 2018.

36. βλ. ΣτΕ 585/2014 [ΑΕΠΟ ΓΙΑ ΧΟΙΡΟΤΡΟΦΙΚΗ ΜΟΝΑΔΑ ΒΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑΣ ΣΕ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΟΥ ΔΙΚΤΥΟΥ NATURA 2000 ΤΟΥ Ν. ΡΕΘΥΜΝΟΥ], διαθέσιμο στο: <https://nomosphysis.org.gr/13651/ste-5852014-aepo-gia-xoirotrofiki-monada-viologikis-kalliergeias-se-perioxi-toy-diktyoy-natura-2000-toy-n-rethymnoy/?st=585/2014>. Ανευρέθηκε στις 25 Ιουνίου 2018.

ΣΜΠΕ του επίδικου έργου περιλαμβάνεται πλήρης καταγραφή και ανάλυση των οικολογικών χαρακτηριστικών της ευρύτερης περιοχής του σχεδίου, των φυσικών οικοτόπων και των ειδών προστασίας, καθώς και των πιθανών επιπτώσεων και παρατίθενται τα μέτρα προστασίας για τη διαχείριση του ευαίσθητου περιβάλλοντος της περιοχής, καθώς και σύστημα παρακολούθησης των σημαντικών επιπτώσεων κατά την εφαρμογή του σχεδίου. Επιπλέον, παρατίθενται οι λόγοι για τους οποίους επελέγησαν οι εξετασθείσες εναλλακτικές δυνατότητες και τεκμηριώνεται ειδικώς η επιλογή της λύσης του επίμαχου σχεδίου έναντι των υπολοίπων. Συνεπώς, **το περιεχόμενο της ΣΜΠΕ ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις της Οδηγίας 2001/42/ΕΚ και της υπ' αριθ. 107017/2006 κοινής υπουργικής απόφασης.**

Εν προκειμένω, έχουν μελετηθεί οι επιπτώσεις της εφαρμογής του σχεδίου στους προστατευόμενους οικοτόπους και είδη της ευρύτερης περιοχής του

σχεδίου, συμπεριλαμβανομένων των επιπτώσεων στους οικοτόπους προτεραιότητας που ευρίσκονται πλησίον του σχεδίου, καθώς και των επιπτώσεων στα είδη πανίδας που ευρίσκονται στην ευρύτερη περιοχή, και εκτιμάται ότι η υλοποίηση του σχεδίου δεν αναμένεται να έχει σημαντικές αρνητικές επιπτώσεις και να παραβιάσει την ακεραιότητα των προστατευόμενων περιοχών και των στόχων διατήρησης αυτών, κατά το άρθρο 6 παρ. 3 της Οδηγίας για τους οικοτόπους για τις απαιτήσεις δέουσας εκτίμησης. Δεν τίθεται, εν προκειμένω, ούτε ζήτημα διασφάλισης της συνολικής συνοχής του Δικτύου NATURA 2000, ούτε ζήτημα συνδρομής της προϋποθέσεως του επιτακτικού λόγου οικονομικού και κοινωνικού συμφέροντος, που θα μπορούσε να καταστήσει, κατ'εξαιρεση, ανεκτή την υλοποίηση σχεδίου με σημαντικές αρνητικές επιπτώσεις στις ζώνες προστασίας κατά το άρθρο 6 παρ. 4 της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ, το οποίο δεν έχει έδαφος εφαρμογής³⁷.

Το Δίκτυο NATURA 2000

Το Δίκτυο NATURA 2000 αποτελεί ένα συνεκτικό και συγκεκριμένο οικολογικό δίκτυο προστατευόμενων περιοχών στην Ευρώπη, τόσο χερσαίων όσο και θαλάσσιων. Οι περιοχές που απαρτίζουν το Δίκτυο έχουν οριστεί ειδικά για την προστασία ειδών ή τύπων οικοτόπων και ειδών χλωρίδας και πανίδας και ορνιθοπανίδας, τα οποία απαριθμούνται στις Οδηγίες για τη φύση, όπως αναλύονται ανωτέρω. Τα είδη αυτά προστατεύονται επειδή είναι απειλούμενα, ευάλωτα, σπάνια, ή/και ενδημικά και οι περιοχές επειδή φιλοξενούν εξαιρετικά παραδείγματα τυπικών χαρακτηριστικών μιας ή περισσότερων από τις εννέα βιογεωγραφικές περιοχές της Ευρώπης. Το Δίκτυο NATURA 2000 είναι το μεγαλύτερο δίκτυο προστατευμένων περιοχών παγκοσμίως, και καλύπτει περίπου το ένα πέμπτο της χερσαίας επιφάνειας της ΕΕ και περίπου το 6% της θαλάσσιας έκτασης. Όσον αφορά στις χερσαίες επιφάνειες, περίπου 50% αυτών είναι δασικές και 40% αυτών είναι αγροοικοσυστήματα. Σκοπός του Δικτύου είναι η μακροπρόθεσμη διασφάλιση της κατάστασης διατήρησης ή η αποκατάσταση σε ικανοποιητική κατάσταση διατήρησης των τύπων οικοτόπων και ειδών για τα οποία αυτές οι περιο-

χές έχουν οριστεί και η προώθηση της αρχής της αιεφόρου ανάπτυξης.

Το Δίκτυο NATURA 2000 αποτελείται από τις ΖΕΠ που ορίζονται για τη διατήρηση ειδών ορνιθοπανίδας, και από τις ΕΖΔ που ορίζονται για τη διατήρηση των τύπων οικοτόπων και ειδών χλωρίδας και πανίδας (πλην ορνιθοπανίδας). Οι ως άνω περιοχές επιλέγονται με επιστημονικά κριτήρια. Αναλυτικότερα:

- **Σύμφωνα με την Οδηγία για τα άγρια πτηνά, τα κράτη μέλη της ΕΕ οφείλουν να ορίσουν ΖΕΠ, δηλαδή τόπους κατάλληλους, σε αριθμό και επιφάνεια, για τη διατήρηση των ειδών που απαριθμούνται στο Παράρτημα Ι της Οδηγίας, καθώς και των αποδημητικών ειδών, στη γεωγραφική θαλάσσια και χερσαία ζώνη στην οποία έχει εφαρμογή η Οδηγία. Στις ΖΕΠ τα κράτη μέλη λαμβάνουν μέτρα προκειμένου να αποφεύγουν τη ρύπανση ή την υποβάθμιση των οικοτόπων, καθώς και τις επιζήμιες για τα πτηνά διαταράξεις.**

37. βλ. ΣΤΕ ΟΛ. 1704/2017 [ΝΟΜΙΜΟ ΤΟ ΕΣΧΑΣΕ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΕΝΔΥΣΗ ΣΤΟ «ΚΑΒΟ ΣΙΔΕΡΟ»], διαθέσιμο στο: <https://nomosphysis.org.gr/16478/ste-17042017-nomimo-to-esxase-gia-tin-ependysi-sto-kavo-sidero/>. Ανευρέθηκε στις 25 Ιουνίου 2018.

- Σύμφωνα με την Οδηγία για τους οικοτόπους, τα κράτη μέλη πρέπει να ορίσουν ΕΖΔ, δηλαδή τους τόπους που απαιτούνται για να εξασφαλιστεί ότι οι τύποι φυσικών οικοτόπων που απαριθμούνται στο Παράρτημα Ι και τα ενδιαίτηματα των ειδών που απαριθμούνται στο Παράρτημα ΙΙ διατηρούνται ή, όπου χρειάζεται, αποκαθίστανται σε ευνοϊκή κατάσταση διατήρησης στο φυσικό τους εύρος, προκειμένου να εξασφαλιστεί η αποκατάσταση ή η διατήρηση των φυσικών οικοτόπων και των ειδών κοινικού ενδιαφέροντος σε ικανοποιητικό επίπεδο.

Οι ΖΕΠ, μετά το χαρακτηρισμό τους από τα κράτη μέλη, εντάσσονται αυτόματα στο Δίκτυο NATURA 2000, και η διαχείρισή τους ακολουθεί τις διατάξεις του άρθρου 6 παρ. 2, 3, 4 της Οδηγίας 92/43/ΕΚ και τις διατάξεις του άρθρου 4 της Οδηγίας 2009/147/ΕΚ. Αντίθετα, για την ένταξη των ΤΚΣ πραγματοποιείται επιστημονική αξιολόγηση και διαπραγμάτευση μεταξύ των κρατών μελών και της ΕΕπ, σύμφωνα με τα αποτελέσματα των κατά οικολογική ενότητα Βιογεωγραφικών Σεμιναρίων³⁸. Οι ΤΚΣ υπόκεινται στις διατάξεις του άρθρου 6 παρ. 2, 3, 4 της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ. Μετά την οριστικοποίηση του καταλόγου των ΤΚΣ, τα κράτη μέλη υποχρεούνται να κηρύξουν τις περιοχές αυτές ως ΕΖΔ το αργότερο μέσα σε μια εξαετία και να καθορίσουν τις προτεραιότητες για τη διατήρηση σε ικανοποιητική κατάσταση των τύπων οικοτόπων και ειδών κοινικού ενδιαφέροντος εντός αυτών. Οι ΕΖΔ υπόκεινται στις διατάξεις του άρθρου 6 παρ. 1, 2, 3, 4 της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ. Οι ΖΕΠ, οι ΤΚΣ και οι ΕΖΔ αναφέρονται συνολικά ως περιοχές του Δικτύου NATURA 2000. Οι ΤΚΣ είναι τοποθεσίες που έχουν εγκριθεί επίσημα από την ΕΕπ και κατά συνέπεια υπόκεινται στις διατάξεις περί προστασίας των άρθρων 6.2, 6.3 και 6.4 της Οδηγίας για τους οικοτόπους. **Οι ΕΖΔ είναι ΤΚΣ που έχουν οριστεί από τα κράτη μέλη μέσω μιας νομοθετικής πράξης, και για τις οποίες εφαρμόζονται τα απαραίτητα μέτρα διατήρησης για να διασφαλιστεί η διατήρηση των ειδών και των τύπων οικοτόπων που παρουσιάζουν σημασία στην ΕΕ.**

Ο καθορισμός των περιοχών προς ένταξη στο Δίκτυο NATURA 2000 βάσει αποκλειστικά επιστημονικών δεδομένων, σύμφωνα με τα κριτήρια επιλο-

γής που ορίζονται στις δύο Οδηγίες για τη φύση, οφείλει να εξασφαλίζει ότι δημιουργείται ένα δίκτυο συνεκτικό που να εκπληρώνει τους στόχους που θέτουν οι Οδηγίες αυτές. Η επιλογή των περιοχών βάσει επιστημονικών κριτηρίων εξασφαλίζει ότι:

- επιλέγονται μόνο οι πλέον κατάλληλες τοποθεσίες για την ολοκλήρωση του Δικτύου NATURA 2000 και
- περιλαμβάνεται στο Δίκτυο NATURA 2000 ένας επαρκής αριθμός τόπων προκειμένου να εξασφαλιστεί η μακροπρόθεσμη διατήρηση καθενός από τα αναφερόμενα είδη και ενδιαίτηματα σε ολόκληρη τη φυσική τους περιοχή εντός της επικράτειας της ΕΕ.

Σύμφωνα με το άρθρο 2 παρ. 3 της Οδηγίας για του οικοτόπους, «Κατά τη λήψη μέτρων [για τη διατήρηση και την αποκατάσταση, σε ευνοϊκή κατάσταση διατήρησης, των φυσικών οικοτόπων και των ειδών ευρωπαϊκής σημασίας] σύμφωνα με την παρούσα Οδηγία, λαμβάνονται υπόψη οι οικονομικές, κοινωνικές και πολιτιστικές απαιτήσεις, καθώς και οι περιφερειακές και τοπικές ιδιομορφίες». Εντούτοις, **προέχουν τα επιστημονικά κριτήρια.**

Σύμφωνα με δεδομένα και στοιχεία του έτους 2016, το Δίκτυο NATURA 2000 περιλαμβάνει πάνω από 27.700 χώρους συνολικής επιφάνειας 1.234.000 km² τόσο σε χερσαίες όσο και σε θαλάσσιες περιοχές όλων των κρατών μελών της ΕΕ. Η συνολική έκταση που καλύπτεται από το Δίκτυο NATURA 2000 αντιπροσωπεύει περίπου το 18,36% της συνολικής επιφάνειας της ΕΕ στην ξηρά, ενώ εθνική κάλυψη της χέρσου από περιοχές NATURA 2000 κυμαίνεται από περίπου 9% έως σχεδόν 38%. Όσον αφορά στον θαλάσσιο χώρο, η πρόοδος στον προσδιορισμό των περιοχών του Δικτύου NATURA 2000 είναι πολύ πιο αργή από ό, τι στην ξηρά. Σύμφωνα με στοιχεία του 2016 έχουν οριστεί περισσότερες από 3.000 θαλάσσιες περιοχές, οι οποίες καλύπτουν περίπου το 6% της συνολικής θαλάσσιας περιοχής της ΕΕ (άνω των 360.000 km²). Η καθυστέρηση αυτή οφείλεται στην έλλειψη επιστημονικών πληροφοριών σχετικά με τα θαλάσσια ενδιαίτηματα και είδη της ΕΕ. Η ΕΕπ και τα κράτη μέλη έχουν εντείνει τις προσπάθειές τους

38. Για περισσότερες πληροφορίες επί των Βιογεωγραφικών Σεμιναρίων επισκεφθείτε την ιστοσελίδα The NATURA 2000 Biogeographical Process της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, διαθέσιμη στο: http://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/seminars_en.htm. Ανευρέθηκε στις 24.10.2018.

για τον καθορισμό θαλάσσιων περιοχών NATURA 2000, ιδίως στις υπεράκτιες περιοχές³⁹.

Όσον αφορά τις επιτρεπόμενες δραστηριότητες εντός των περιοχών του δικτύου, συχνά επικρατούν παρανοήσεις, καθώς η πλειοψηφία του κόσμου, πολλές φορές λανθασμένα, θεωρεί ότι στις περιοχές αυτές αποκλείεται κάθε ανθρώπινη παρουσία και δραστηριότητα. Το Δίκτυο NATURA 2000 υιοθετεί μια διαφορετική προσέγγιση θεωρώντας την ανθρώπινη παρουσία και δραστηριότητα αναπόσπαστο κομμάτι της. Οι υπάρχουσες παραδοσιακές δραστηριότητες συνεχίζονται, αξίζει δε να τονιστεί ότι ορισμένα είδη εξαρτώνται εξ ολοκλήρου για τη μακροπρόθεσμη επιβίωσή τους από τη συνέχιση τέτοιων δραστηριοτήτων, όπως π.χ. η υλοτομία και η γεωργία. Οριζόντιες απαγορεύσεις εντός του Δικτύου δύνανται να αφορούν μόνον ορισμένες δραστηριότητες, όπως π.χ. η εγκατάσταση ιδιαίτερως οχλουσών και επικίνδυνων βιομηχανικών εγκαταστάσεων που εμπίπτουν στις διατάξεις της Οδηγίας 96/82/ΕΚ⁴⁰.

Έννοια-κλειδί για την προστασία των περιοχών NATURA 2000 είναι οι **στόχοι διατήρησης**. Οι στόχοι διατήρησης έχουν ως αντικείμενο να καθορίσουν, με όσο το δυνατόν ακριβέστερο τρόπο, την επιθυμητή κατάσταση ή τον βαθμό διατήρησης που πρέπει να επιτευχθεί σε μια συγκεκριμένη τοποθεσία. Στόχοι διατήρησης καθορίζονται για καθέναν από τους σχετικούς τύπους οικοτόπων και για τα είδη, που απαντούν στην εν λόγω περιοχή από τις αρμόδιες εθνικές αρχές, σε συνεννόηση και επαφή με τους χρήστες γης και τις περιβαλλοντικές ΜΚΟ. Συχνά οι στόχοι διατήρησης είναι ποσοτικοποιημένοι. Ο καθορισμός σαφών στόχων διατήρησης για το Δίκτυο NATURA 2000 αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση προκειμένου να εξασφαλιστεί ότι κάθε περιοχή του Δικτύου συμβάλλει όσο το δυνατόν αποτελεσματικότερα στον γενικό στόχο των δύο Οδηγιών για τη φύση, δηλαδή την επίτευξη ευνοϊκής

κατάστασης διατήρησης για όλους τους τύπους οικοτόπων και για όλα τα είδη. Οι στόχοι διατήρησης οφείλουν να είναι συγκεκριμένοι για κάθε περιοχή και πρέπει να βασίζονται σε ορθή και επικαιροποιημένη επιστημονική γνώση σχετικά με τις υφιστάμενες απειλές και πιέσεις. Η ΕΕπ έχει δημοσιεύσει ένα σημείωμα καθοδήγησης σχετικά με τον καθορισμό στόχων διατήρησης για το Δίκτυο NATURA 2000, το οποίο παρέχει επεξηγήσεις επί του θέματος⁴¹. Τα κράτη μέλη οφείλουν να παρέχουν πληροφορίες σχετικά με τις περιοχές του Δικτύου NATURA 2000, συμπεριλαμβανομένων των στόχων διατήρησης, των σχεδίων διαχείρισης και των μέτρων διατήρησης. Πληροφορίες σχετικά με την ονομασία, τη θέση, την έκτασή της κάθε περιοχής, καθώς και ο χάρτης της και τα δεδομένα που προκύπτουν από την εφαρμογή των κριτηρίων και χρησιμοποιήθηκαν για την επιλογή της, παρέχουν τα έντυπα παροχής πληροφοριών (standard data form - SDF) για τις περιοχές NATURA 2000.

Επίσης, σύμφωνα με το άρθρο 6 παράγραφος 1 της Οδηγίας για τους οικοτόπους τα κράτη μέλη της ΕΕ πρέπει να καθορίζουν **μέτρα διατήρησης**: «Για τις ειδικές ζώνες διατήρησης, τα κράτη μέλη καθορίζουν τα αναγκαία μέτρα διατήρησης που ενδεχομένως συνεπάγονται ειδικά ενδεδειγμένα σχέδια διαχείρισης ή ενσωματωμένα σε άλλα σχέδια διευθέτησης και τα δέοντα κανονιστικά, διοικητικά ή συμβατικά μέτρα που ανταποκρίνονται στις οικολογικές απαιτήσεις των τύπων φυσικών οικοτόπων του παραρτήματος I και των ειδών του παραρτήματος II, τα οποία απαντώνται στους τόπους». Η ΕΕπ έχει δημοσιεύσει ένα σημείωμα καθοδήγησης σχετικά με τη θέσπιση μέτρων διατήρησης για τις περιοχές NATURA 2000⁴². Τα μέτρα διατήρησης στις περιοχές του Δικτύου μπορούν να ποικίλουν, περιλαμβάνοντας εργασίες αποκατάστασης, διατήρησης ή βελτίωσης της κατάστασης διατήρησης ορισμένων οικοτόπων ή του πληθυσμού ορισμένων ειδών, ενώ ενδέχεται επίσης να είναι απαραίτητες δραστηριότητες επιτήρησης και

39. βλ. Frequently asked questions on NATURA 2000, διαθέσιμο στο: http://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/faq_en.htm. Ανευρέθηκε στις 21 Μαΐου 2018.

40. βλ. Οδηγία 96/82/ΕΚ του Συμβουλίου της 9ης Δεκεμβρίου 1996 για την αντιμετώπιση των κινδύνων μεγάλων ατυχημάτων σχετιζόμενων με επικίνδυνες ουσίες, διαθέσιμο στο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX%3A31996L0082>. Ανευρέθηκε στις 21 Μαΐου 2018.

41. βλ. COMMISSION NOTE ON SETTING CONSERVATION OBJECTIVES FOR NATURA 2000 SITES, διαθέσιμο στο: http://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/management/docs/commission_note/commission_note2_EN.pdf. Ανευρέθηκε στις 21 Μαΐου 2018.

42. βλ. COMMISSION NOTE ON ESTABLISHING CONSERVATION MEASURES FOR NATURA 2000 SITES, διαθέσιμο στο: http://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/management/docs/commission_note/comNote%20conservation%20measures_EN.pdf. Ανευρέθηκε στις 21 Μαΐου 2018.

φύλαξης. Η επιλογή και κατάρτιση συγκεκριμένων μέτρων διατήρησης απαιτεί προσεκτικό προγραμματισμό και επεξεργασία λεπτομερών σχεδίων και τεχνικών προδιαγραφών για να εξασφαλιστεί η ορθή εφαρμογή τους. Η εποπτεία είναι επίσης μέρος των σχεδιαζόμενων μέτρων διατήρησης (βλ. και άρθρο 11 της Οδηγίας για τους οικοτόπους), δεδομένου ότι υπάρχει ανάγκη παρακολούθησης και αξιολόγησης των επιτευχθέντων αποτελεσμάτων. Η ενημέρωση και η ευαισθητοποίηση του πληθυσμού που ζει σε περιοχές NATURA 2000, και ιδιαίτερα των κυριότερων ενδιαφερόμενων ομάδων χρηστών γης, αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την επιτυχία και αποδοχή των μέτρων διατήρησης. Η διαδικασία θέσπισης και εφαρμογής των αναγκαίων μέτρων διατήρησης για κάθε περιοχή NATURA 2000 είναι υποχρεωτική για όλα τα κράτη μέλη (βλ. υπόθεση C-508/04 του ΔΕΕ).

Μια άλλη σημαντική έννοια που εισάγει το άρθρο 6 της Οδηγίας για τους οικοτόπους είναι η έννοια των **σχεδίων διαχείρισης**. Τα σχέδια διαχείρισης αποτελούν το πλαίσιο για την εφαρμογή και την παρακολούθηση των μέτρων διατήρησης. Τα σχέδια διαχείρισης των περιοχών NATURA 2000 αποτελούν χρήσιμα εργαλεία καθώς:

- παρέχουν πλήρη καταγραφή των στόχων διατήρησης και της οικολογικής κατάστασης καθώς και των απαιτήσεων των ενδιατημάτων και των ειδών που υπάρχουν στον τόπο, έτσι ώστε να είναι σαφή σε όλους όσα διατηρούνται και γιατί,

- περιγράφουν το κοινωνικοοικονομικό και πολιτιστικό πλαίσιο της περιοχής και τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ των διαφόρων χρήσεων γης και των προστατευόμενων ειδών και οικοτόπων,
- στοχεύουν στη μακροπρόθεσμη διατήρηση του τόπου μέσα από μια συναινετική διαδικασία συμβιβασμού και συνεννόησης, και
- προωθούν τις βιώσιμες λύσεις όσον αφορά στη διαχείριση.

Σύμφωνα με το άρθρο 11 της Οδηγίας για τους οικοτόπους, «Τα κράτη μέλη διασφαλίζουν την εποπτεία της κατάστασης διατήρησης των ειδών και των οικοτόπων που αναφέρει το άρθρο 2, λαμβάνοντας υπόψη τους κυρίως τους τύπους φυσικών οικοτόπων προτεραιότητας και τα είδη προτεραιότητας». Η κατάσταση διατήρησης όλων των ειδών και οικοτόπων αξιολογείται τακτικά στο πλαίσιο των εξαετών (ή τριετών) εκθέσεων προόδου που υποβάλλουν τα κράτη μέλη στην ΕΕπ σύμφωνα με το άρθρο 17 της Οδηγίας για τους οικοτόπους και το άρθρο 12 της Οδηγίας για τα πτηνά. Στόχος είναι να καθοριστεί η κατάσταση διατήρησης κάθε είδους ή οικοτόπου σε ολόκληρη τη φυσική του περιοχή εντός της ΕΕ. Έχουν υιοθετηθεί τέσσερις κατηγορίες κατάστασης διατήρησης: Ευνοϊκή (FV), Μη ευνοϊκή - Ανεπαρκής (U1) και Μη ευνοϊκή - Κακή (U2), Άγνωστη (XX). Ο τελικός στόχος είναι όλοι οι τύποι οικοτόπων και των ειδών να φθάνουν σε Ευνοϊκή κατάσταση διατήρησης, όπως ορίζεται στην Οδηγία για τους οικοτόπους.

Η κατάσταση για το Δίκτυο NATURA 2000 στην Ελλάδα (ΚΥΑ 50743/11.12.2017)

Το ελληνικό Δίκτυο NATURA 2000 μετράει σχεδόν μια 35ετία ζωής, με αφετηρία την ενσωμάτωση της Οδηγίας 79/409/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 2ας Απριλίου 1979 περί της διατήρησης των άγριων πτηνών ήδη από έτος 1985 δυνάμει της ΥΑ 414985/29.11.1985 (ΦΕΚ 757/Β/18.12.1985) «Μέτρα διαχείρισης της άγριας πτηνοπανίδας». Το Δίκτυο NATURA 2000 αποτελείται από δύο κατηγορίες περιοχών:

- τις Ζώνες Ειδικής Προστασίας (ΖΕΠ) για την προστασία της ορνιθοπανίδας (Οδηγία 79/409/ΕΚ, νυν 2009/147/ΕΚ)⁴³, και
- τους Τόπους Κοινοτικής Σημασίας (ΤΚΣ) όπως ορίζονται στην Οδηγία 92/43/ΕΟΚ⁴⁴.

Το έτος 1987 υποβλήθηκαν προς την ΕΕπ οι πρώτες ΖΕΠ, οι οποίες ήταν αποκλειστικά δασικές εκτάσεις. Το 1989 συμπληρώθηκε ο κατάλογος των ΖΕΠ με την προσθήκη των υγροτόπων διεθνούς σημασίας κατά τα κριτήρια της Σύμβασης για την

43. βλ. ΦΕΚ 1495/Β/06.09.2010

44. βλ. ΦΕΚ 60/Α/31.03.2011

προστασία των υγροτόπων διεθνούς σημασίας της 2ας Ιανουαρίου 1971 (Σύμβαση Ραμσάρ)⁴⁵. Τη διετία 1994-1996 εκπονήθηκε έργο LIFE για την αναγνώριση υποψήφιων περιοχών NATURA 2000 από το Ελληνικό Κέντρο Βιοτόπων - Υγροτόπων, με τη συνεργασία των τμημάτων Βιολογίας των Πανεπιστημίων Αθηνών, Θεσσαλονίκης και Πάτρας και τη συγχρηματοδότηση των Υπουργείων ΠΕΧΩΔΕ και Γεωργίας⁴⁶. Οι προτάσεις του έργου αυτού κοινοποιήθηκαν στα συναρμόδια Υπουργεία. Τα έτη 1996 και 1997 υποβλήθηκαν στην ΕΕ οι πρώτοι προτεινόμενοι ΤΚΣ και συμπληρώθηκε ο κατάλογος των ΖΕΠ. Το έτος 1998 ενσωματώθηκε στην εθνική έννομη τάξη η Οδηγία για τους οικοτόπους. Την περίοδο 1999-2010 συμπληρώθηκε το δίκτυο των ΤΚΣ με έντεκα (11) διαδοχικές επιπλέον υποβολές περιοχών και επικαιροποιήσεις στοιχείων, βάσει των αποτελεσμάτων των τριών χερσαίων Βιογεωγραφικών Σεμιναρίων για τη Μεσογειακή ζώνη (1998, 1999, 2003), του Βιογεωγραφικού Σεμιναρίου για τη θαλάσσια Μεσογειακή ζώνη (2010) και την είσοδο της Βουλγαρίας και της Ρουμανίας στην ΕΕ (2007). Την περίοδο 2001-2010 συμπληρώθηκε το δίκτυο των ΖΕΠ βάσει της απογραφής IBA2000 της BirdLife International. Το έτος 2006 εκδόθηκε ο πρώτος Κοινοτικός κατάλογος ΤΚΣ.

Η Ελλάδα καταδικάστηκε από το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων στις 25 Οκτωβρίου 2007, επειδή παρέλειψε να ορίσει επαρκείς ΖΕΠ για τα άγρια πτηνά. Το Δικαστήριο επέκρινε επίσης την πλημμελή κάλυψη υγροτόπων διεθνούς σημασίας. Στο πλαίσιο συμμόρφωσης προς την ανωτέρω απόφαση, η Ελλάδα έχει ορίσει κατά τα προηγούμενα έτη επιπροσθέτως 12 ΖΕΠ⁴⁷. Μέχρι πρότινος η Ελλάδα απαριθμούσε 419 περιοχές NATURA 2000 (241 ΕΖΔ και 202 ΖΕΠ). Πρόσφατα αποφασίστηκε η επέκταση του Δικτύου δυνάμει κοινής απόφασης των Υπουργών Περιβάλλοντος και Αγροτικής Ανά-

πτυξης, με την οποία εντάσσονται 32 νέες περιοχές στο Δίκτυο, ενώ επεκτείνονται 63 υφιστάμενες⁴⁸. **Οι νέες αυτές εκτάσεις αφορούν σχεδόν εξολοκλήρου τον θαλάσσιο χώρο και θεσπίζονται για την προστασία των θαλασσοπουλιών, της Μεσογειακής Φώκιας, της Θαλάσσιας Χελώνας και των κητωδών.** Ειδικότερα, όσον αφορά στη θέσπιση ΖΕΠ, εντάσσονται 9 νέες και επεκτείνονται 24 υφιστάμενες περιοχές. Η προσθήκη βασίστηκε στον κατάλογο των θαλάσσιων ΣΠΠ της Ελλάδας, περιοχών δηλαδή που έχουν αναγνωρισθεί με διεθνή επιστημονικά κριτήρια για τη σημασία τους στην αναπαραγωγή, τροφοληψία και μετανάστευση των θαλασσοπουλιών⁴⁹. Η ως άνω επικαιροποίηση του εθνικού καταλόγου του Δικτύου NATURA 2000 αποτέλεσε προϊόν του έργου «Εποπτεία και αξιολόγηση της κατάστασης διατήρησης ειδών και τύπων οικοτόπων κοινοτικού ενδιαφέροντος στην Ελλάδα», το οποίο συγχρηματοδοτήθηκε από το ΕΤΠΑ, στο πλαίσιο του ΕΠ ΕΠΠΕΡΑΑ (ΕΣΠΑ 2007-2013) και υλοποιήθηκε από το Τμήμα Βιοποικιλότητας και Προστατευόμενων Περιοχών του ΥΠΕΝ το διάστημα 2014-2015⁵⁰. Η πρόσφατη επέκταση του Δικτύου ολοκληρώνει το έργο του χαρακτηρισμού των περιοχών NATURA 2000 κατά τις επιταγές των άρθρων 3 και 4 της Οδηγίας για τα άγρια πτηνά και των άρθρων 3 και 4 της Οδηγίας για τους οικοτόπους. Συνεπώς, η Ελλάδα έχει εντάξει στο δίκτυο NATURA 2000 συνολικά 446 περιοχές που καλύπτουν 35.982 Km² (27,2%) της χέρσου και 22.796 Km² (22%) των χωρικών υδάτων.

Όπως είδαμε και παραπάνω, το Δίκτυο NATURA 2000 φιλοξενεί την ανθρώπινη παρουσία και δραστηριότητα θεωρώντας και τις δύο αναπόσπαστα κομμάτια του. Στην ελληνική έννομη τάξη προβλέπονται ωστόσο **περιορισμοί και απαγορεύσεις** σε οριζόντιο επίπεδο στον Ν. 3937/2011 για τη βιοποικιλότητα, στα ειδικά χωροταξικά, στον Ν.

45. Η Σύμβαση έχει μεταφερθεί στην εθνική έννομη τάξη με τα Ν.Δ. 191/1974, τον Ν. 1751/1988 και τον Ν. 1959/1991.

46. Η καταγραφή των τόπων που πληρούν τα κριτήρια της παρουσίας τύπων οικοτόπων και οικοτόπων ειδών της Οδηγίας 92/43/ΕΚ στη χώρα μας (296 περιοχές - «Επιστημονικός Κατάλογος»), έγινε από ομάδα περίπου 100 επιστημόνων που συστήθηκε ειδικά για τον σκοπό αυτό στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού έργου LIFE (1994-1996) με τίτλο «Καταγραφή, Αναγνώριση, Εκτίμηση και Χαρτογράφηση των Τύπων Οικοτόπων και των Ειδών Χλωρίδας και Πανίδας της Ελλάδας (Οδηγία 92/43/ΕΟΚ)». Στον «Επιστημονικό Κατάλογο» εντάχθηκε το σύνολο σχεδόν των μέχρι τότε προστατευόμενων περιοχών σε εθνικό και διεθνές επίπεδο.

47. βλ. Περιβάλλον: Η Επιτροπή προειδοποιεί την Ελλάδα και την Ουγγαρία για παραλείψεις στο θέμα της προστασίας της φύσης, διαθέσιμο στο: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-08-1538_el.htm. Ανευρέθηκε στις 22 Μαΐου 2018.

48. βλ. ΚΥΑ 50743/11.12.2017 «Αναθεώρηση εθνικού καταλόγου περιοχών του Ευρωπαϊκού Οικολογικού Δικτύου NATURA 2000» (ΦΕΚ 4432/Β/15.12.2017).

49. βλ. σημαντική επέκταση του Δικτύου NATURA 2000, διαθέσιμο στο: http://www.ornithologiki.gr/page_cn.php?alD=1909. Ανευρέθηκε στις 22 Μαΐου 2018.

50. βλ. ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΟ ΔΙΚΤΥΟ NATURA 2000, διαθέσιμο στο: <http://www.ypeka.gr/Default.aspx?tabid=432&language=el-GR>. Ανευρέθηκε στις 22 Μαΐου 2018.

3851/2010 για τις ΑΠΕ καθώς και στην ΚΥΑ ενσωμάτωσης της Οδηγίας για τα άγρια πτηνά του 2012. Στο πλαίσιο της υποχρέωσης για υποβολή αναφορών (άρθρο 12 της Οδηγίας για τα πτηνά, άρθρο 17 της Οδηγίας για τους οικοτόπους) η Ελλάδα υπέβαλε τις πιο πρόσφατες εκθέσεις τον Δεκέμβριο του 2014 για την Οδηγία για τους οικοτόπους, και τον Αύγουστο του 2015 για την Οδηγία για τα πτηνά. Για την ολοκληρωμένη διαχείριση του Δικτύου υπολείπονται ακόμη σημαντικές τομές και τροποποιήσεις. Στη συνέχεια (κεφάλαιο 7) θα αναλυθεί με διεξοδικότερο τρόπο το ζήτημα της διαχείρισης των προστατευόμενων περιοχών στην Ελλάδα και οι πλέον πρόσφατες εξελίξεις σχετικά με το ζήτημα αυτό. Πάντως, στο σημείο αυτό πρέπει να αναφερθεί επιγραμματικά πως υπάρχουν σημαντικές εκκρεμότητες σχετικά με το Δίκτυο NATURA 2000 και αυτές αφορούν:

- Την έλλειψη ενός ολοκληρωμένου, μόνιμου εθνικού συστήματος εποπτείας και παρακολούθησης της φύσης, κατά τις επιταγές του άρθρου 11 της

Οδηγίας για τους οικοτόπους, το οποίο θα παρέχει σταθερά, συστηματικά και αξιόπιστα δεδομένα για την κατάσταση της ελληνικής φύσης.

- Την έλλειψη σταθερών πόρων που να προορίζονται για τις ανάγκες του Δικτύου NATURA 2000.
- Την έλλειψη στόχων διατήρησης για τις περιοχές του Δικτύου και τη συνακόλουθη απουσία σχεδίων διαχείρισης. Η Ελλάδα δεν έχει καθορίσει ούτε τις προτεραιότητες και τους στόχους διατήρησης ούτε τα αναγκαία μέτρα διατήρησης για τους εν λόγω τόπους, και για το λόγο αυτό έχει λάβει αιτιολογημένη γνώμη⁵¹.
- Την έλλειψη αποτελεσματικής προστασίας των περιοχών σε συνδυασμό με άλλες χρήσεις γης.
- Την ελλιπή εφαρμογή του άρθρου 6 παρ. 3 της Οδηγίας για τους οικοτόπους σχετικά με τη δέουσα εκτίμηση.
- Την ελλιπή ενημέρωση και ευαισθητοποίηση των πολιτών σχετικά με τα κοινωνικοοικονομικά οφέλη του Δικτύου και την αξία των οικοσυστημικών υπηρεσιών.

Το Δίκτυο NATURA 2000 στην Κρήτη

Η Κρήτη αποτελεί, για τα ευρωπαϊκά δεδομένα, μια πραγματική κιβωτό βιοποικιλότητας. Η ιδιαίτερη γεωγραφική της θέση και το μοναδικό της γεωλογικό ανάγλυφο, της έχουν προσδώσει ένα ιδιαίτερο καθεστώς όσον αφορά την ποικιλία τύπων οικοτόπων και ειδών χλωρίδας και πανίδας που φιλοξενεί. Παράκτια και ορεινά οικοσυστήματα, υγρότοποι και υδρολογικά συστήματα, δάση και δασικές και αγροτικές εκτάσεις συνθέτουν ένα ιδιαίτερο ψηφιδωτό φυσικών περιοχών. Η Κρήτη φιλοξενεί το 70% των ειδών των άγριων πτηνών της Ευρώπης (361 σε σύνολο 553 ειδών), στις θάλασσές της έχει καταγραφεί το 40% των ειδών ψαριών και το 12% των ειδών θαλάσσιων θηλαστικών της Ευρώπης (476 είδη ψαριών και 5 κητώδη), στη στεριά έχει καταγραφεί το 15% των ειδών θηλαστικών και το 10% των ειδών ερπετών της Ευρώπης, ενώ στο νησί φύονται 1.896 είδη χλωρίδας, 169 από τα οποία είναι ενδημικά.

Η συνολική έκταση των προστατευόμενων περιοχών NATURA 2000 στην Κρήτη ανέρχεται σε 3.782 km² και αντιστοιχεί σε ποσοστό 45% της συνολικής έκτασης της Περιφέρειας⁵². Στην Περιφέρεια Κρήτης έχει ιδρυθεί και λειτουργεί ο Φορέας Διαχείρισης Εθνικού Δρυμού Σαμαριάς και Λευκών Ορέων-Δυτικής Κρήτης, ενώ αναμένεται να λειτουργήσει και ο νέος Φορέας Διαχείρισης Κεντρικής και Ανατολικής Κρήτης (λεπτομέρειες σε επόμενο κεφάλαιο). Ο κατάλογος των περιοχών NATURA 2000 στην Κρήτη, σύμφωνα με την Κοινή Απόφαση των Υπουργών Περιβάλλοντος και Ενέργειας και Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων υπ' αριθ. 50743/11.12.2017 «Αναθεώρηση εθνικού καταλόγου περιοχών του Ευρωπαϊκού Οικολογικού Δικτύου NATURA 2000» (ΦΕΚ 4432/Β/15-12-17), περιλαμβάνει τις κάτωθι περιοχές⁵³:

51. βλ. Οδηγία για τους οικοτόπους: Η ΕΕ καλεί την Ελλάδα να σεβαστεί πλήρως τους κανόνες για τη φύση, διαθέσιμο στο: <https://dasarxeio.com/2018/03/11/53961/>. Ανευρέθηκε στις 23.10.2018.

52. βλ. «Προστατευόμενες Περιοχές NATURA 2000: Ένα Ολοκληρωμένο Σχέδιο για την Προστασία και τη Βιώσιμη Ανάπτυξη τους», διαΝΕΟσις, διαθέσιμο στο: https://www.dianeosis.org/wp-content/uploads/2017/11/natura-2000_parartimata-.pdf

53. Στην Κρήτη υλοποιείται το έργο LIFE NATURA 2000 Value Crete, του οποίου κύριο αντικείμενο είναι μια εκστρατεία περιβαλλοντικής ενημέρωσης του πληθυσμού που κατοικεί και δραστηριοποιείται εντός των περιοχών NATURA 2000 (αγρότες, κτηνοτρόφοι, κυνηγοί, εργαζόμενοι στον τουριστικό τομέα, υπάλληλοι δημόσιων υπηρεσιών και Οργανισμών Τοπικής Αυτοδι-

ΖΕΠ: Ζώνη Ειδικής Προστασίας
 ΕΖΔ: Ειδική Ζώνη Διατήρησης
 πΤΚΣ: Προτεινόμενοι Τόποι Κοινοτικής Σημασίας

Στην ΠΕ **Ηρακλείου:**

GR4310002	Γιούχτας - Φαράγγι Αγίας Ειρήνης	ΕΖΔ
GR4310003	Νήσος Δία	ΕΖΔ-ΖΕΠ
GR4310004	Δυτικά Αστερούσια (από Αγιοφάραγγο έως Κόκκινο Πύργο)	ΕΖΔ
GR4310005	Αστερούσια (Κόφινας)	ΕΖΔ
GR4310006	Δίκτη: Ομαλός Βιάννου (Σύμη - Ομαλός)	ΕΖΔ
GR4310009	Κρουσώνας - Βρωμονερό Ίδης	ΖΕΠ
GR4310010	Όρος Γιούχτας	ΖΕΠ
GR4310011	Κορυφή Κούπα (δυτική Κρήτη)	ΖΕΠ
GR4310012	Εκβολή Γεροπόταμου Μεσαράς	ΖΕΠ
GR4310013	Αστερούσια Όρη (Κόφινας)	ΖΕΠ

Στην ΠΕ **Λασιθίου:**

GR4320002	Δίκτη: οροπέδιο Λασιθίου, Καθαρό, Σελένα, Κράσι, Σελάκανος, Χαλασμένη Κορυφή	ΕΖΔ - πΤΚΣ
GR4320003	Νήσος Χρυσή	ΕΖΔ
GR4320004	Μονή Καψά (Φαράγγι Καψά και γύρω περιοχή)	ΕΖΔ
GR4320005	Όρος Θρυπτής και γύρω περιοχή	ΕΖΔ
GR4320006	Βορειοανατολικό άκρο Κρήτης: Διονυσάδες, Ελάσα και χερσόνησος Σίδερο (Άκρα Μαύρο Μούρι - Βάι - άκρα Πλάκας) και θαλάσσια ζώνη	ΕΖΔ - πΤΚΣ

οίκησης, εργαζόμενοι στα ΜΜΕ, μηχανικοί, μαθητές, φοιτητές, επισκέπτες), αλλά και του ευρύτερου πληθυσμού της Κρήτης για την περιβαλλοντική, οικονομική και κοινωνική αξία των περιοχών που έχουν ενταχθεί στο Δίκτυο NATURA 2000.

GR4320008	Νήσος Κουφονήσι και παράκτια θαλάσσια ζώνη	ΕΖΔ
GR4320009	Βορειοανατολικό άκρο Κρήτης	ΖΕΠ
GR4320010	Κορυφή Λάζαρος - Μαδάρα Δίκτης	ΖΕΠ
GR4320011	Διονυσάδες νήσοι και θαλάσσια ζώνη	ΖΕΠ
GR4320013	Φαράγγι Σεληνάρι -Βραχάσι	ΖΕΠ
GR4320014	Νοτιοδυτική Θρυπτή (Κουφωτό)	ΖΕΠ
GR4320016	Όρη Ζάκρου	ΖΕΠ
GR4320017	Νήσος Κουφονήσι, γύρω νησίδες και νησίδες Καβάλλοι	ΖΕΠ

Στην ΠΕ **Ρεθύμνου:**

GR4330002	Όρος Κέδρος	ΕΖΔ
GR4330003	Κουρταλιώτικο φαράγγι - Μονή Πρέβελη - Ευρύτερη περιοχή	ΕΖΔ
GR4330004	Πρασσανό φαράγγι - Πατσός - Σφακόρουακο ρέμα - Παραλία Ρεθύμνου και εκβολή Γεροπόταμου, Ακρ. Λιανός Κάβος - Περιβόλια	ΕΖΔ
GR4330005	Όρος Ίδη (Βορίζια, Γερανοί, Καλή Μαδάρα)	ΕΖΔ
GR4330006	Σωρός - Αγκάθι - Κέδρος	ΖΕΠ
GR4330007	Κουρταλιώτικο φαράγγι, φαράγγι Πρέβελης	ΖΕΠ
GR4330008	Πρασσανό φαράγγι	ΖΕΠ
GR4330009	Όρος Ψηλορείτης (νοτιοδυτικό τμήμα)	ΖΕΠ

Στην ΠΕ **Χανίων:**

GR4340001	Ήμερη και Άγρια Γραμβούσα - Τηγάνι και Φαλάσσαρνα - Ποντικονήσι, Όρμος Λιβάδι - Βιγλιά	ΕΖΔ
GR4340002	Νήσος Ελαφόνησος και παράκτια θαλάσσια ζώνη	ΕΖΔ
GR4340003	Χερσόνησος Ροδωπού - Παραλία Μάλεμε - Κόλπος Χανίων	ΕΖΔ - πΤΚΣ
GR4340004	Έλος - Τοπόλια - Σάσαλος - Άγιος Δίκαιος	ΕΖΔ
GR4340005	Όρμος Σούγιας - Βάρδια - Φαράγγι Λισσού μέχρι Άνυδρους και παράκτια ζώνη	ΕΖΔ
GR4340006	Λίμνη Αγυάς - Πλατανιάς - Ρέμα και Εκβολή Κερίτη - Κοιλιάδα Φασά	ΕΖΔ - πΤΚΣ
GR4340007	Φαράγγι Θερίσσου	ΕΖΔ
GR4340008	Λευκά Όρη και παράκτια ζώνη	ΕΖΔ - πΤΚΣ
GR4340010	Δράπανο (βορειοανατολικές ακτές) - παραλία Γεωργιούπολης - Λίμνη Κουρνά - Σπήλαιο Ψιμάκι	ΕΖΔ - πΤΚΣ
GR4340011	Φρε - Τζιτζιφές - Νίπος	ΕΖΔ
GR4340012	Ασφένδου - Καλλικράτης και παράκτια ζώνη	ΕΖΔ - πΤΚΣ
GR4340013	Νήσοι Γαύδος και Γαυδοπούλα	ΕΖΔ

GR4340014	Εθνικός Δρυμός Σαμαριάς - Φαράγγι Τρυπητής - Ψιλάφι - Κουστογέρακο	ΖΕΠ
GR4340015	Παραλία από Χρυσοκαλίτιστα μέχρι ακρωτήριο Κριός	ΖΕΠ
GR4340016	Μετερίζια Άγιος Δίκαιος - Τσουνάρα - Βιτσιλιά Λευκών Ορέων	ΖΕΠ
GR4340017	Χερσόνησος Γραμβούσας και νησίδες Ήμερη και Άγρια Γραμβούσα, Ποντικονήσι και θαλάσσια ζώνη	ΖΕΠ
GR4340018	Νησίδα Άγιοι Θεόδωροι	ΖΕΠ
GR4340019	Φαράγγι Καλλικράτης - Αργουλιανό φαράγγι - οροπέδιο Μανικά	ΖΕΠ
GR4340020	Λίμνη Αγιάς (Χανιά)	ΖΕΠ
GR4340021	Χερσόνησος Ροδωπού	ΖΕΠ
GR4340022	Λίμνη Κουρνά και εκβολή Αλμυρού	ΖΕΠ
GR4340023	Νοτιοδυτική Γαύδος και Γαυδοπούλα	ΖΕΠ
GR4340024	Θαλάσσια περιοχή δυτικής και νοτιοδυτικής Κρήτης	πΤΚΣ

Βιβλιογραφία – Πηγές

- Λεγάκις, Α. & Μαραγκού, Π. 2009. Το Κόκκινο Βιβλίο των Απειλούμενων Ζώων της Ελλάδας. Ελληνική Ζωολογική Εταιρεία, Αθήνα, 528 σελ., Πουλιά, διαθέσιμο στο: http://dipe.ker.sch.gr/kainotomes/To_Kokkino_biblio.pdf
- Μπάλιας Γιώργος, Η Δέουσα Εκτίμηση Επιπτώσεων Έργων και Σχεδίων στις περιοχές του Δικτύου NATURA 2000, Περιοδικό Περιβάλλον & Δίκαιο, έτος 2014 τεύχος 4, σελ. 577-594
- διανέοσις, www.dianeosis.org
- Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία, www.ornithologiki.gr
- Ιστοσελίδα της Ελληνικής Δημοκρατίας, <https://government.gov.gr>
- Ιστοσελίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, <http://europa.eu>
- Περιοδικό Νόμος και Φύση, www.nomosphysis.org.gr
- Περιοδικό Περιβάλλον και Δίκαιο
- Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας, www.ypeka.gr
- BirdLife International, www.birdlife.org

Θαλασσοκόρακες (*Phalacrocorax aristotelis*) (φωτ. Ν. Πέτρου)

4. Η αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει» και η Οδηγία για την περιβαλλοντική ευθύνη 2004/35/ΕΚ

Η αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει» εμφανίστηκε για πρώτη φορά το 1972 σε κατευθυντήριες αρχές που είχε εκδώσει ο Οικονομικός Οργανισμός Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ) ενώ κατοχυρώθηκε ως αρχή του διεθνούς δικαίου περιβάλλοντος βάσει της Διακήρυξης του Ρίο⁵⁴, με μια μάλλον μετριοπαθή διατύπωση η οποία θέλει την αρχή να είναι εφαρμόσιμη μόνο σε εθνικό επίπεδο αλλά να μην διέπει τις σχέσεις μεταξύ κρατών⁵⁵. Σε επίπεδο ευρωπαϊκών κοινοτήτων, η αρχή εμφανίστηκε με το Πρώτο Πρόγραμμα Δράσης για το Περιβάλλον του 1973. Στην ευρωπαϊκή έννομη τάξη κατοχυρώνεται στο πρώην άρθρο 174 παρ.2 ΣυνθΕΚ (νυν άρθρο 191 παρ. ΣΛΕΕ)⁵⁶. Η προέλευση της αρχής είναι οικονομικής φύσεως και εντάσσεται στη γενικότερη προσπάθεια της σύζευξης των οικονομικών εργαλείων με τους ευρύτερους περιβαλλοντικούς στόχους (βλ. επίσης περιβαλλοντικούς φόρους κ.ά.).

Έννοια της αρχής «ο ρυπαίνων πληρώνει» είναι ότι, προκειμένου να εξασφαλισθεί η επιθυμητή ποιότητα στάθμης της κατάστασης του περιβάλλοντος, η ευθύνη και το οικονομικό κόστος της αποκατάστασης των περιβαλλοντικών ζημιών, και πιο συγκεκριμένα της αποφυγής - πρόληψης αλλά και της εξάλειψης - αποκατάστασής τους, πρέπει να αναλαμβάνονται από τον ίδιο τον ρυπαίνοντα και όχι από την ολότητα. Ως «ρυπαίνων», σύμφωνα με το 1ο Πρόγραμμα Δράσης για το Περιβάλλον, νοείται αυτός ο οποίος «επιβαρύνει άμεσα ή έμμεσα το περιβάλλον, ή αυτός που θέτει τους όρους για την προσβολή του». Οι πρακτικές συνέπειες της αρχής «ο ρυπαίνων πληρώνει» συνίστανται στην ανάθεση ευθυνών και οικονομικών υποχρεώσεων σε σχέση με περιβαλλοντικά επιζήμιες δραστηριότητες, στη χρήση οικονομικών εργαλείων, ενώ επικοινωνεί με

Εισαγωγή	35
Η Οδηγία 2004/35/ΕΚ σχετικά με την περιβαλλοντική ευθύνη όσον αφορά την πρόληψη και την αποκατάσταση της περιβαλλοντικής ζημίας	38
Η νομολογία του ΔΕΕ για την Οδηγία 2004/35/ΕΚ σχετικά με την περιβαλλοντική ευθύνη	42
Το Π.Δ. 148/2009 για την περιβαλλοντική ευθύνη.	45
Η νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας για την περιβαλλοντική ευθύνη.	47
Η εφαρμογή του μηχανισμού της περιβαλλοντικής ευθύνης στην Ελλάδα.	49
Βιβλιογραφία – Πηγές	53

τους κανόνες περί αθέμιτου ανταγωνισμού και την πολιτική περί ενισχύσεων⁵⁷. Μπορούμε να πούμε ότι η αρχή στοχεύει στον εκδημοκρατισμό και εξορθολογισμό του δικαίου του περιβάλλοντος με τη χρήση εργαλείων οικονομικής έμπνευσης, καθώς και στην τόνωση του αισθήματος της ευθύνης για την αποκατάσταση της βλάβης ενός εννόμου αγαθού, και συγκεκριμένα του περιβάλλοντος, την οποία επωμίζεται ο ίδιος ο ρυπαντής. Πρόκειται δηλαδή για μια αρχή που επιχειρεί τη σύνδεση της περιβαλλοντικής προστασίας με την οικονομική ανάπτυξη υπό το πρίσμα των επιταγών της βιώσιμης ανάπτυξης.

Η αρχή περιλαμβάνει τρία σημαντικά σημεία - προϋποθέσεις: πρώτο είναι η ίδια η ευθύνη του ρυπαίνοντος που προκύπτει από την επιζήμια δραστηριότητά του, δεύτερο είναι η αιτιώδης συνάφεια μεταξύ της δραστηριότητας του ρυπαίνοντος και

54. Η Διακήρυξη του Ρίο για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη υιοθετήθηκε κατά τη Συνδιάσκεψη του Ρίο από 176 κράτη, μαζί με άλλα νομικά μη-δεσμευτικά και δεσμευτικά κείμενα. Η Αρχή 16 προβλέπει ότι: «Οι εθνικές αρχές θα πρέπει να προσπαθήσουν να προωθήσουν την εσωτερική τους περιβαλλοντική πολιτική και τη χρήση οικονομικών μέσων, λαμβάνοντας υπόψη την προσέγγιση ότι ο ρυπαίνων, καταρχήν, να επωμίζεται το κόστος της ρύπανσης, λαμβάνοντας δεόντως υπόψη το δημόσιο συμφέρον και χωρίς στρέβλωση του διεθνούς εμπορίου και των επενδύσεων».

55. βλ. P. Sands, Principles of International environmental law, 2nd ed., Cambridge University Press, 2003, σελ. 279 επ.

56. «2. Η πολιτική της Ένωσης στον τομέα του περιβάλλοντος αποβλέπει σε υψηλό επίπεδο προστασίας και λαμβάνει υπόψη την ποικιλομορφία των καταστάσεων στις διάφορες περιοχές της Ένωσης. Στηρίζεται στις αρχές της προφύλαξης και της προληπτικής δράσης, της επανόρθωσης των καταστροφών του περιβάλλοντος, κατά προτεραιότητα στην πηγή, καθώς και στην αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει».

57. Sands, ο.π.

της βλάβης που τελικά προκαλείται, και τρίτο είναι η ίδια η βλάβη σε περιβαλλοντικά αγαθά (και όχι περιουσιακά στοιχεία), στη λογική των αδικοπράξιων, χωρίς ωστόσο να ταυτίζεται με τα αστικού δικαίου συστήματα ευθύνης για περιβαλλοντική ζημία και τις αγωγές περί αποζημίωσης, και χωρίς να απαιτείται η δραστηριότητα βάσει της οποίας προκλήθηκε η ρύπανση να είναι παράνομη. Η αρχή περισσότερο κατευθύνεται προς ένα σύστημα καταλογισμού της ευθύνης με την επιβολή μέτρων διοικητικού καταναγκασμού, με απώτερο στόχο την ανάληψη του κόστους της πρόληψης και αποκατάστασης της περιβαλλοντικής ζημίας⁵⁸. Η λογική που διατρέχει την αρχή είναι ότι **το περιβάλλον δεν θα πρέπει σε καμία περίπτωση να θεωρείται αγαθό το οποίο προσφέρεται δωρεάν προς ανάλωση και εκμετάλλευση**. Σε δραστηριότητες και διεργασίες στις οποίες εμπλέκεται το περιβάλλον, θα πρέπει να περιλαμβάνεται και το κόστος διατήρησης αυτού στην επιθυμητή κατάσταση. Σε καμία περίπτωση η αρχή δεν θα πρέπει να παρερμηνευθεί ως το δικαίωμα στη ρύπανση, άλλως ως «ο πληρώνων ρυπαίνει». Η αρχή βρίσκεται σε στενή συνάφεια με τις αρχές της πρόληψης και της προφύλαξης, επίσης κατοχυρωμένες στο άρθρο 191 της ΣΛΕΕ. Η αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει» πρέπει να τελεί σε διάκριση προς την αρχή της εσωτερικεύσης του κόστους η οποία αποτυπώνεται ως η αρχή «ο χρήστης πληρώνει»⁵⁹.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση προέβη στη θεσμική πραγμάτωση της αρχής «ο ρυπαίνων πληρώνει» με τη θέσπιση της Οδηγίας 2004/35/ΕΚ σχετικά με την περιβαλλοντική ευθύνη όσον αφορά την πρόληψη και την αποκατάσταση της περιβαλλοντικής ζημίας, θεσπίζοντας έτσι ένα εργαλείο απόδοσης της περιβαλλοντικής ευθύνης με βάση την ως άνω αρχή και ορίζοντας τους κανόνες για την εκτίμηση και αποκατάσταση της περιβαλλοντικής ζημίας. Όπως αναφέρεται στο αιτιολογικό της ίδιας της Οδηγίας (σκ. 2), «θεμελιώδης αρχή της παρούσας οδηγίας θα πρέπει, ως εκ τούτου, να είναι ότι ο φορέ-

ας εκμετάλλευσης η δραστηριότητα του οποίου προκάλεσε την περιβαλλοντική ζημία ή τον άμεσο κίνδυνο ανάλογης ζημίας, είναι οικονομικά υπεύθυνος, έτσι ώστε να παρακινούνται οι φορείς εκμετάλλευσης να λαμβάνουν μέτρα και να αναπτύσσουν πρακτικές που να αποσκοπούν στην ελαχιστοποίηση των κινδύνων περιβαλλοντικής ζημίας προκειμένου να μειώνεται η έκθεσή τους σε οικονομικές ευθύνες». Είναι σαφής η βούληση του νομοθέτη στο σημείο αυτό να τονίσει την οικονομική διάσταση της νομοθετικής πρωτοβουλίας και τη διάκρισή της από ποινικές διαδικασίες ή άλλου τύπου συστήματα κυρώσεων, πρωτοβουλία η οποία ωστόσο πιθανά υπονομεύει το όλο οικοδόμημα της Οδηγίας⁶⁰.

Σκοπός της Οδηγίας είναι η διαμόρφωση ενός πλαισίου για την περιβαλλοντική ευθύνη βάσει της αρχής «ο ρυπαίνων πληρώνει», με σκοπό την πρόληψη και την αποκατάσταση περιβαλλοντικής ζημίας με εύλογο κόστος για την κοινωνία. Στο προοίμιό της η Οδηγία εκφράζει ρητά τη βούλησή της να αλληλεπιδράσει με λοιπά νομοθετήματα κοινοτικής προέλευσης και συγκεκριμένα με την Οδηγία 79/409/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 2ας Απριλίου 1979 περί της διατήρησης των αγρίων πτηνών, την Οδηγία 92/43/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 21ης Μαΐου 1992, για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας (τις Οδηγίες δηλαδή βάσει των οποίων θεσμοθετήθηκε και διαμορφώθηκε το Δίκτυο NATURA 2000), καθώς και την Οδηγία 2000/60/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 23ης Οκτωβρίου 2000, για τη θέσπιση πλαισίου κοινοτικής δράσης στον τομέα της πολιτικής των υδάτων.

Κεντρικές έννοιες της Οδηγίας είναι ο **φορέας εκμετάλλευσης**, η δραστηριότητα του οποίου προκάλεσε περιβαλλοντική ζημία ή άμεσο κίνδυνο ανάλογης ζημίας, η ίδια η **περιβαλλοντική ζημία** ή ο άμεσος κίνδυνος αυτής, καθώς και η έννοια της **αποκατάστασης της ζημίας**. Κατά τις διατάξεις της Οδηγίας, οι φορείς της εκμετάλλευσης είναι

58. βλ. Δρ. Κ. Πουϊκλή, Η Οδηγία 2004/35/ΕΚ για την Περιβαλλοντική Ευθύνη: Καινοτομίες, ελλείψεις, προοπτικές στο Γεωργι-ακάκης Π., Μπαξεβάνη Κ., Προμπονάς Μ., Ξηρουχάκης Σ. (επιμ.) 2017, Πρακτικά Εθνικού Συνεδρίου «Περιβαλλοντική Ευθύνη, Πρόληψη και Αποκατάσταση: Προκλήσεις και Ευκαιρίες για την Προστασία της Βιοποικιλότητας στην Ελλάδα». 8-10 Σεπτεμβρίου 2017, Ηράκλειο. Πανεπιστήμιο Κρήτης - Μουσείο Φυσικής Ιστορίας Κρήτης, 288 σελίδες, σελ. 29 επ.

59. βλ. Ε. Κουτούπα-Ρεγκάκου, Δίκαιο του περιβάλλοντος, Β' έκδοση επαυξημένη, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2007, σελ. 63 επ.

60. Σε αντίθεση με τον Κανονισμό REACH 1907/2006 για την καταχώριση, την αξιολόγηση, την αδειοδότηση και τους περιορισμούς των χημικών προϊόντων (REACH) κ.λπ. ο οποίος στο άρθρο 126 («Κυρώσεις λόγω μη συμμόρφωσης») ορίζει ότι: «Τα κράτη μέλη θεσπίζουν τις διατάξεις σχετικά με τις κυρώσεις που επιβάλλονται για την παραβίαση των διατάξεων του παρόντος κανονισμού και λαμβάνουν κάθε αναγκαίο μέτρο για να εξασφαλίζουν την εφαρμογή τους. Οι προβλεπόμενες κυρώσεις πρέπει να είναι αποτελεσματικές, αναλογικές και αποτρεπτικές».

οικονομικά υπεύθυνοι για την αποκατάσταση της ζημίας, ούτως ώστε να παρακινούνται να λαμβάνουν μέτρα και να αναπτύσσουν πρακτικές που να αποσκοπούν στην ελαχιστοποίηση των κινδύνων περιβαλλοντικής ζημίας. Η Οδηγία ορίζει την έννοια της περιβαλλοντικής ζημίας, εισάγει διπλό καθεστώς ευθύνης, ήτοι αντικειμενικής ευθύνης για ζημιές από επικίνδυνες δραστηριότητες αλλά και υποκειμενικής ευθύνης για την οποία απαιτείται δόλος ή αμέλεια, εξαιρεί τη σημασία των προληπτικών μέτρων και θεσπίζει μηχανισμό ευθύνης δημοσίου δικαίου, στο μέτρο που εμπλέκει και τις δημόσιες αρχές, είτε τις αρμόδιες - εποπτεύουσες αρχές της τήρησης των υποχρεώσεων εκ μέρους των φορέων εκμετάλλευσης, είτε στην υποχρέωση ανάληψης δράσης εκ μέρους των ιδίων⁶¹.

Η Οδηγία 2004/35 μεταφέρθηκε στην εθνική έννομη τάξη δυνάμει του Π.Δ. 148 της 29ης Σεπτεμβρίου 2009 για την «Περιβαλλοντική ευθύνη για την πρόληψη και την αποκατάσταση των ζημιών στο περιβάλλον - Εναρμόνιση με την Οδηγία 2004/35/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 21ης Απριλίου 2004, όπως ισχύει». Στη συνέχεια θα εξετάσουμε αρχικά τις διατάξεις της Οδηγίας, ενώ στη συνέχεια θα αναφερθούμε στο Π.Δ. 148/2009.

Η πιο πρόσφατη εξέλιξη σε ενωσιακό επίπεδο αφορά τη δημοσίευση της δεύτερης Έκθεσης της ΕΕπ κατά τις διατάξεις του άρθρου 18 παρ. 2 της Οδηγίας. Η Έκθεση εξετάζει την εμπειρία από την

εφαρμογή της Οδηγίας μεταξύ του 2007 και του 2013, συμπεριλαμβανομένης της αξιολόγησης που διενεργήθηκε στο πλαίσιο του REFIT, του προγράμματος βελτίωσης της καταλληλότητας και της αποδοτικότητας του κανονιστικού πλαισίου της ΕΕπ⁶². Η Έκθεση καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η εφαρμογή της Οδηγίας έχει βελτιώσει την πρόληψη και αποκατάσταση περιβαλλοντικών ζημιών σε περιορισμένο βαθμό, σε σύγκριση με την κατάσταση πριν από τη μεταφορά της Οδηγίας στις εθνικές νομοθεσίες. Η Έκθεση εντοπίζει το ζήτημα της σύγκλισης - απόκλισης των εθνικών νομοθεσιών των 28 κρατών μελών της ΕΕ με τους σκοπούς της Οδηγίας, ενώ αναφέρει ως ζητήματα την έλλειψη στοιχείων σχετικά με περιστατικά που διέπονται από την Οδηγία, την έλλειψη ευαισθητοποίησης και ενημέρωσης των ενδιαφερομένων, την ανεπάρκεια των πόρων και της εμπειρογνώμοσύνης για την εφαρμογή της Οδηγίας, το δυσνόητο ορισμένων όρων της, την ανεπαρκή χρησιμοποίηση της συμπληρωματικής και αντισταθμιστικής αποκατάστασης (οι όροι θα αναλυθούν κατωτέρω) και τα ανεπαρκή στοιχεία σχετικά με τις περιβαλλοντικές ζημιές, τις υποθέσεις αποκατάστασης και το κόστος.

Σύμφωνα με την Έκθεση, στο διάστημα μεταξύ Απριλίου 2007 και Απριλίου 2013, τα κράτη μέλη ανέφεραν περίπου 1.245 επιβεβαιωμένα περιστατικά περιβαλλοντικής ζημίας για τα οποία απαιτήθηκε η εφαρμογή της Οδηγίας. Η Ελλάδα έχει αναφέρει σαράντα περιστατικά.

61. βλ. Ε. Κουτούπα - Ρεγκιάκου, Η Οδηγία 2004/35/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με την περιβαλλοντική ευθύνη (Νοέμβριος 2009), διαθέσιμο στο: <https://nomosphysis.org.gr/11970/i-odigia-200435-tou-euro-paikou-koynobouliou-kai-tou-symbouliou-sxetika-me-tin-periballontiki-euthuni-noembrios-2009/?st=%CF%80%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%B2%CE%B1%CE%BB%CE%BB%CE%BF%CE%BD%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%B7%20%CE%B5%CF%85%CE%B8%CF%85%CE%BD%CE%B7>). Ανευρέθηκε στις 9 Αυγούστου 2018.

62. βλ. για την πλήρη Έκθεση, ΕΚΘΕΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΚΑΙ ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ Έκθεση της Επιτροπής προς το Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο σύμφωνα με το άρθρο 18 παράγραφος 2 της Οδηγίας 2004/35/ΕΚ σχετικά με την περιβαλλοντική ευθύνη όσον αφορά την πρόληψη και την αποκατάσταση περιβαλλοντικής ζημίας, διαθέσιμο στο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=celex:52016DC0204>. Ανευρέθηκε στις 11 Αυγούστου 2018.

Η Οδηγία 2004/35/ΕΚ σχετικά με την περιβαλλοντική ευθύνη όσον αφορά την πρόληψη και την αποκατάσταση της περιβαλλοντικής ζημίας

Το πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας 2004/35/ΕΚ ορίζεται από το άρθρο 3 αυτής, κατά το οποίο η Οδηγία εφαρμόζεται:

- σε περιπτώσεις περιβαλλοντικής ζημίας ή απειλής τέτοιας ζημίας που προκαλείται από τις επαγγελματικές δραστηριότητες που απαριθμούνται στο Παράρτημα ΙΙΙ της Οδηγίας όπως π.χ. λειτουργία εγκαταστάσεων που προϋποθέτουν άδεια, σύμφωνα με την Οδηγία 96/61/ΕΚ, διαδικασίες διαχείρισης αποβλήτων, συμπεριλαμβανομένης της συλλογής, της μεταφοράς, της ανάκτησης και της διάθεσης των αποβλήτων και των επικινδύνων αποβλήτων, όλες οι απορρίψεις σε εσωτερικά επιφανειακά ύδατα, για τις οποίες απαιτείται προηγούμενη άδεια σύμφωνα με την Οδηγία 76/464/ΕΟΚ κ.ά. (στην περίπτωση αυτή πρόκειται για **γνήσια αντικειμενική ευθύνη**, ανεξαρτήτως υπαιτιότητας),
- σε περιπτώσεις ζημίας **προστατευόμενων ειδών και φυσικών οικοτόπων**⁶³ που προκαλούνται από τις επαγγελματικές δραστηριότητες πλην εκείνων οι οποίες απαριθμούνται στο Παράρτημα ΙΙΙ,
- σε οποιαδήποτε επικείμενη απειλή τέτοιας ζημίας συνεπεία οιασδήποτε εκ των δραστηριοτήτων αυτών, σε περίπτωση που ο φορέας εκμετάλλευσης ενήργησε εκ δόλου ή εξ αμελείας (απαιτείται δηλαδή υπαιτιότητα).

Η συστηματική ερμηνεία των άρθρων 2, 3, 4 (εξαιρέσεις) και 8 (λόγοι απαλλαγής) καθιστούν σαφέστερο το πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας. Στο άρθρο 2 παρ. 2 υπάρχει επιφύλαξη υπέρ τυχόν αυ-

στηρότερων διατάξεων της κοινοτικής νομοθεσίας για την κανονιστική ρύθμιση της άσκησης οιασδήποτε από τις δραστηριότητες που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας 2004/35/ΕΚ.

Σύμφωνα με το άρθρο 2, η **περιβαλλοντική ζημία** περιλαμβάνει τη **ζημία προστατευόμενων ειδών και φυσικών οικοτόπων**, τη **ζημία των υδάτων**, εννοώντας οιαδήποτε ζημία επηρεάζει δυσμενώς, σε σημαντικό βαθμό, την οικολογική, χημική ή/και ποσοτική κατάσταση, ή/και το οικολογικό δυναμικό, όπως ορίζει η Οδηγία 2000/60/ΕΚ, των συγκεκριμένων υδάτων (επιφανειακών, μεταβατικών, παράκτιων, υπόγειων), καθώς και τη **ζημία του εδάφους**, δηλαδή οιαδήποτε ρύπανση του εδάφους η οποία δημιουργεί σοβαρό κίνδυνο δυσμενών συνεπειών για την ανθρώπινη υγεία, ως αποτέλεσμα της άμεσης ή έμμεσης εισαγωγής εντός του εδάφους, επί του εδάφους ή στο υπόδαφος, ουσιών, παρασκευασμάτων, οργανισμών ή μικροοργανισμών (π.χ. απόβλητα, χημικές ουσίες, φυτοφάρμακα)⁶⁴. Σύμφωνα με τη σκέψη 4 του προοιμίου της Οδηγίας, η έννοια της περιβαλλοντικής ζημίας περιλαμβάνει επίσης τη ζημία που προκαλείται από αερομεταφερόμενα στοιχεία, εφόσον η ζημία αφορά τα ύδατα, το έδαφος ή προστατευόμενα είδη ή φυσικούς οικοτόπους. Η Οδηγία απαιτεί η ζημία να είναι **μετρήσιμη**.

Εξετάζοντας τα ανωτέρω, γίνεται σαφής ο ενδοασμός του ενωσιακού νομοθέτη να επεκτείνει το περιεχόμενο της περιβαλλοντικής ζημίας ώστε να καλύπτει περισσότερα είδη ζημιών, με αποτέλεσμα οι διατάξεις της Οδηγίας να καλύπτουν την περιβαλλοντική ζημία μόνον στη βιοποικιλότητα, τους προστατευόμενους φυσικούς οικοτόπους, τα

63. Σύμφωνα με τον ορισμό που παρέχει η ίδια η Οδηγία 2004/35/ΕΚ, 3. ως «προστατευόμενα είδη και φυσικοί οικοτόποι» νοούνται: «α) Τα είδη που αναφέρονται στο άρθρο 4, παράγραφος 2 της Οδηγίας 79/409/ΕΟΚ ή απαριθμούνται στο Παράρτημα Ι αυτής ή απαριθμούνται στα Παραρτήματα ΙΙ και ΙV της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ, β) οι οικοτόποι των ειδών που αναφέρονται στο άρθρο 4, παράγραφος 2 της Οδηγίας 79/409/ΕΟΚ ή απαριθμούνται στο Παράρτημα Ι αυτής ή απαριθμούνται στο Παράρτημα ΙΙ της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ, και οι φυσικοί οικοτόποι που απαριθμούνται στο Παράρτημα Ι της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ, καθώς και οι τόποι αναπαραγωγής ή ανάπαυσης των ειδών που απαριθμούνται στο Παράρτημα ΙV της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ, και γ) όταν ένα κράτος μέλος το αποφασίζει, κάθε οικότοπος ή είδος που δεν απαριθμείται στα προαναφερθέντα Παραρτήματα, τον ή το οποίο το κράτος μέλος καθορίζει για σκοπούς ισοδύναμους με εκείνους που προβλέπονται στις δύο αυτές οδηγίες».

64. Σύμφωνα με την απόφαση του ΔΕΚ (δεύτερο τμήμα) της 7ης Σεπτεμβρίου 2004, C-1/03, σκ. 52, «ο ίδιος χαρακτηρισμός ως «αποβλήτου», κατά την έννοια της Οδηγίας 75/442/ΕΟΚ, επιβάλλεται να δοθεί και στο έδαφος που μολύνθηκε κατόπιν τυχαίας διαρροής υγρών καυσίμων. Πράγματι, σε μια τέτοια περίπτωση, δεν μπορούν να διαχωριστούν από το έδαφος που μόλυναν και δεν μπορούν να αξιοποιηθούν ή να διατεθούν αν δεν αποτελέσουν αντικείμενο καθαρισμού και τα μολυσμένα εδάφη. Η ερμηνεία αυτή είναι η μόνη που διασφαλίζει την επίτευξη του σκοπού της προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος και την απαγόρευση της εγκαταλείψεως αποβλήτων, όπως προβλέπει η οδηγία αυτή».

ύδατα και το έδαφος, αφήνοντας έξω άλλα στοιχεία του φυσικού περιβάλλοντος όπως την ατμόσφαιρα. Επίσης, οι απαιτήσεις της Οδηγίας περί σημαντικότητας και σοβαρότητας της ζημίας δημιουργούν πρόσθετες δυσκολίες όσον αφορά στην εφαρμοσιμότητά της.

Η έννοια του **φορέα εκμετάλλευσης** κατά την Οδηγία είναι αρκετά ευρεία με αποτέλεσμα να διευρύνει σημαντικά το προστατευτικό πεδίο της Οδηγίας. Κατά το άρθρο 2 παρ. 6, ως «φορέας εκμετάλλευσης» νοείται οιοδήποτε φυσικό πρόσωπο ή νομικό πρόσωπο, ιδιωτικού ή δημοσίου δικαίου, το οποίο εκμεταλλεύεται ή ελέγχει την επαγγελματική δραστηριότητα ή, όταν αυτό προβλέπεται από την εθνική νομοθεσία, στο οποίο έχει μεταβιβασθεί αποφασιστική οικονομική αρμοδιότητα όσον αφορά στην τεχνική λειτουργία τέτοιας δραστηριότητας, συμπεριλαμβανομένου του κατόχου σχετικής αδείας ή εξουσιοδότησης, ή οποιουδήποτε προσώπου καταχωρεί ή κοινοποιεί τέτοια δραστηριότητα. Στο άρθρο 2 παρ. 7 ως «επαγγελματική δραστηριότητα» νοείται οποιαδήποτε δραστηριότητα που ασκείται στο πλαίσιο οικονομικής δραστηριότητας ή επιχείρησης, ανεξαρτήτως εάν αυτή είναι ιδιωτική ή δημόσια, κερδοσκοπικού ή μη χαρακτήρα.

Το πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας περιορίζεται από τις εξαιρέσεις του άρθρου 4. Σύμφωνα με αυτό, η Οδηγία δεν καλύπτει περιβαλλοντική ζημία ή επικείμενη απειλή τέτοιας ζημίας, που οφείλεται σε:

α) ένοπλη σύγκρουση, εχθροπραξίες, εμφύλιο πόλεμο ή εξέγερση,

β) φυσικό φαινόμενο εξαιρετικού, αναπότρεπτου και ακατανίκητου χαρακτήρα,

γ) δραστηριότητες ο κύριος σκοπός των οποίων είναι η εξυπηρέτηση της εθνικής άμυνας ή της διεθνούς ασφάλειας, καθώς και για τις δραστηριότητες ο μόνος σκοπός των οποίων είναι η προστασία από φυσικές καταστροφές,

δ) συμβάν για το οποίο η ευθύνη ή η αποζημίωση εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής οιασδήποτε από τις διεθνείς Συμβάσεις που απαριθμούνται στο Παράρτημα IV, (ρύπανση από υδρογονάνθρακες, μεταφορά επικίνδυνων εμπορευμάτων),

ε) πυρηνικούς κινδύνους ή την περιβαλλοντική ζημία ή την επικείμενη απειλή περιβαλλοντικής ζημίας λόγω δραστηριοτήτων που καλύπτονται από τη Συνθήκη για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Ατομικής Ενέργειας, ή προκλήθηκαν από συμβάν ή δραστηριότητα για τα οποία η ευθύνη ή η αποζημίωση εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής οιασδήποτε από τις διεθνείς ρυθμίσεις που απαριθμούνται στο Παράρτημα V,

στ) περιβαλλοντική ζημία ή επικείμενη απειλή τέτοιας ζημίας, λόγω ρύπανσης διάχυτου χαρακτήρα, εφόσον δεν είναι δυνατόν να αποδειχθεί η αιτιώδης συνάφεια μεταξύ της ζημίας και των δραστηριοτήτων μεμονωμένων φορέων εκμετάλλευσης (βλ. π.χ. περιστατικά νιτρορύπανσης).

Επισημαίνεται και πάλι ότι η ζημία προστατευόμενων ειδών και φυσικών οικοτόπων δεν καλύπτει τις δυσμενείς συνέπειες που είχαν προσδιορισθεί εκ των προτέρων και που προήλθαν από πράξη φορέα εκμετάλλευσης ο οποίος είχε εξουσιοδοτηθεί ρητά από τις αρμόδιες αρχές, σύμφωνα με τις διατάξεις εφαρμογής του άρθρου 6, παράγραφοι 3 και 4 ή του άρθρου 16 της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ ή του άρθρου 9 της Οδηγίας 79/409/ΕΟΚ ή, όταν πρόκειται για οικοτόπους και είδη που δεν καλύπτονται από το κοινοτικό δίκαιο, σύμφωνα με ισοδύναμες διατάξεις του εθνικού δικαίου για την προστασία της φύσης.

Σύμφωνα με το άρθρο 5 και 6 της Οδηγίας, προβλέπονται οι υποχρεώσεις των φορέων εκμετάλλευσης, ως τα καταρχήν υποκείμενα της ευθύνης, και της Διοίκησης, ως της καταρχήν αρμόδιας για τον συντονισμό και την εφαρμογή του συστήματος της περιβαλλοντικής ευθύνης.

■ Σε περιπτώσεις **επικείμενης απειλής πρόκλησης ζημίας**, στις οποίες ωστόσο η ζημία δεν έχει επέλθει, ο φορέας εκμετάλλευσης έχει μια γενικότερη **υποχρέωση πρόληψης**. Έτσι, ο φορέας εκμετάλλευσης είναι υποχρεωμένος να αναλαμβάνει αμελλητί τα απαραίτητα προληπτικά μέτρα⁶⁵, είτε αυτοβούλως είτε κατόπιν εντολής της αρμόδιας αρχής (βλ. άρθρο 5.3.β και 5.4), και να παρέχει πληροφορίες για τυχόν επικείμενη απειλή περιβαλλοντικής ζημίας ή για περιπτώσεις που υπάρχουν υποψίες για τέτοια

65. Τα προληπτικά μέτρα δεν ορίζονται στην Οδηγία, αρκεί να είναι τα «απαραίτητα».

απειλή η οποία ωστόσο δεν εξαλείφεται παρά τα προληπτικά μέτρα που λαμβάνει ο φορέας εκμετάλλευσης. Η αρμόδια αρχή δύναται η ίδια να αναλάβει τα απαραίτητα μέτρα πρόληψης σε περίπτωση που ο φορέας εκμετάλλευσης αδυνατεί ή δεν συμμορφώνεται ή η επίμαχη περίπτωση δεν καλύπτεται από τις διατάξεις της Οδηγίας. Ο φορέας εκμετάλλευσης απαλλάσσεται υποχρεωτικά από το κόστος δράσεων πρόληψης (και αποκατάστασης) όταν η ζημία ή η επικείμενη απειλή ζημίας προκλήθηκε από τρίτο ή οφείλεται σε συμμόρφωση προς διαταγή ή εντολή δημόσιας αρχής. Το βάρος απόδειξης στην περίπτωση αυτή ανήκει στον φορέα εκμετάλλευσης (βλ. άρθρο 8 παρ. 3 της Οδηγίας).

- Σε περιπτώσεις στις οποίες η ζημία έχει ήδη πραγματοποιηθεί, ο φορέας εκμετάλλευσης έχει μια γενικότερη υποχρέωση λήψης δράσεων αποκατάστασης. Έτσι, ο φορέας εκμετάλλευσης ενημερώνει την αρμόδια αρχή αμελλητί για όλες τις σχετικές πτυχές της κατάστασης και λαμβάνει:

α) όλα τα εφικτά μέτρα για τον άμεσο έλεγχο, περιορισμό, απομάκρυνση ή άλλου είδους διαχείριση των συγκεκριμένων ρύπων ή/και οιαδήποτε άλλων ζημιογόνων παραγόντων προκειμένου να περιορισθεί ή να προληφθεί η περαιτέρω περιβαλλοντική ζημία και οι δυσμενείς συνέπειες για την ανθρώπινη υγεία, ή η περαιτέρω υποβάθμιση των υπηρεσιών (μέτρα επείγουσας ανάγκης), και

β) τα αναγκαία μέτρα αποκατάστασης σύμφωνα με το άρθρο 7 (μέτρα μακράς διάρκειας).

Ο φορέας εκμετάλλευσης απαλλάσσεται από το κόστος των δράσεων αποκατάστασης σε περίπτωση που διαθέτει νόμιμη άδεια αλλά και σε περίπτωση που αποδεικνύει ότι δεν μπορούσε η ζημία να είχε προβλεφθεί σύμφωνα με την κατάσταση των τεχνικών και επιστημονικών γνώσεων (βλ. άρθρο 8 παρ. 4). **Η αποζημίωση στην οποία καλείται να προβεί ο φορέας εκμετάλλευσης είναι αυτούσια και όχι χρηματική.** Το Παράρτημα II της Οδηγίας θεσπίζει το κοινό πλαίσιο που πρέπει να τηρείται προκειμένου να επιλέγονται τα καταλληλότερα μέτρα για να εξασφαλίζεται η αποκατάσταση περιβαλλοντικής ζημίας στα ύδατα, στη βιοποικιλότητα και τις προστατευόμενες περιοχές. Το Παράρτημα κάνει λόγο για «πρωτογενή» απο-

κατάσταση, αυτή δηλαδή που έχει ως στόχο την επαναφορά των φυσικών πόρων ή/και (οικοσυστημικών) υπηρεσιών που υπέστησαν ζημία στην ή προς την αρχική τους κατάσταση και την ιεραρχεί ως πρώτη σε σχέση με τη «συμπληρωματική» και την «αντισταθμιστική».

Η Διοίκηση μπορεί, ανά πάσα στιγμή:

- α) να απαιτήσει από τον φορέα εκμετάλλευσης συμπληρωματικές πληροφορίες για οιαδήποτε προκληθείσα ζημία,
- β) να λάβει όλα τα εφικτά μέτρα ή να απαιτήσει από τον φορέα εκμετάλλευσης να λάβει τα μέτρα αυτά, ή να δώσει σχετικές εντολές στον φορέα εκμετάλλευσης για τον άμεσο έλεγχο, περιορισμό, απομάκρυνση ή άλλου είδους διαχείριση των συγκεκριμένων ρύπων ή/και οιαδήποτε άλλων ζημιογόνων παραγόντων προκειμένου να περιορισθεί ή να προληφθεί η περαιτέρω περιβαλλοντική ζημία και οι δυσμενείς συνέπειες για την ανθρώπινη υγεία, ή η περαιτέρω υποβάθμιση υπηρεσιών,
- γ) να απαιτήσει από τον φορέα εκμετάλλευσης να λάβει τα αναγκαία μέτρα αποκατάστασης,
- δ) να δώσει εντολές στον φορέα εκμετάλλευσης, οι οποίες πρέπει να τηρηθούν για τα αναγκαία μέτρα αποκατάστασης που πρέπει να ληφθούν, ή
- ε) να λάβει η ίδια τα αναγκαία μέτρα αποκατάστασης, στην περίπτωση που ο φορέας εκμετάλλευσης δεν συμμορφώνεται προς τις υποχρεώσεις του, ή δεν είναι δυνατόν να προσδιορισθεί ο υπεύθυνος φορέας, ή δεν υποχρεούται δύναμι των διατάξεων της Οδηγίας.

Όσον αφορά τον **καθορισμό και την πραγματοποίηση των μέτρων αποκατάστασης**, το άρθρο 7 της Οδηγίας ορίζει ότι οι φορείς εκμετάλλευσης καθορίζουν, σύμφωνα με το Παράρτημα II της Οδηγίας, πιθανά μέτρα αποκατάστασης και τα υποβάλλουν στην αρμόδια αρχή προς έγκριση, εκτός εάν η αρμόδια αρχή έχει αναλάβει η ίδια δράση. Η αρμόδια αρχή είναι η αρμόδια για να αποφασίζει ποια μέτρα αποκατάστασης εφαρμόζονται σύμφωνα με το Παράρτημα II και με τη συνεργασία του οικείου φορέα εκμετάλλευσης, όπως ενδείκνυται. **Στόχος των μέτρων αποκατάστασης είναι η επανόρ-**

θωση και η αντικατάσταση των φυσικών πόρων και των οικοσυστημικών υπηρεσιών, αν αυτό είναι δυνατόν, ή η εξασφάλιση εναλλακτικών δυνατοτήτων ισοδύναμων προς τους πόρους ή τις υπηρεσίες.

Όταν υπάρχουν περισσότερες περιπτώσεις περιβαλλοντική ζημίας με αποτέλεσμα η αρμόδια αρχή να μην είναι σε θέση να εξασφαλίσει την ταυτόχρονη λήψη των αναγκαίων μέτρων αποκατάστασης, η αρμόδια αρχή έχει το δικαίωμα, κατά τη διακριτική της ευχέρεια, να αποφασίζει ποια περίπτωση περιβαλλοντικής ζημίας πρέπει να αποκατασταθεί πρώτη, λαμβάνοντας υπόψη τη σοβαρότητα του κινδύνου, την έκταση της ζημίας, τη διάρκειά της, το κόστος, τις δυνατότητες φυσικής ανάκαμψης και τον κίνδυνο για την ανθρώπινη υγεία. Για να αποφασίσει σχετικά, η αρμόδια αρχή καλεί τα πρόσωπα που αναφέρονται στο άρθρο 12, παράγραφος 1 και, εν πάση περιπτώσει, τα πρόσωπα στις γαίες των οποίων θα πρέπει να εκτελεστούν μέτρα αποκατάστασης, να διατυπώσουν τις παρατηρήσεις τους, τις οποίες λαμβάνει υπόψη.

Όσον αφορά στο **κόστος των δράσεων πρόληψης και αποκατάστασης**, το άρθρο 8 παρ. 1 της Οδηγίας ορίζει ότι ο φορέας εκμετάλλευσης είναι καταρχήν εκείνος που επιβαρύνεται, εκτός εάν μπορεί να αποδείξει ότι η περιβαλλοντική ζημία ή η επικείμενη απειλή τέτοιας ζημίας:

- α) προκλήθηκε από τρίτο, και επήλθε παρά την ύπαρξη των ενδεδειγμένων μέτρων ασφαλείας, ή
- β) οφείλεται σε συμμόρφωση προς υποχρεωτική διαταγή ή εντολή δημόσιας αρχής.

Σε περίπτωση που τις δράσεις πρόληψης και αποκατάστασης τις ανέλαβε η ίδια η αρμόδια αρχή, τότε αυτή ανακτά από τον φορέα εκμετάλλευσης που προκάλεσε τη ζημία ή την επικείμενη απειλή ζημίας, μεταξύ άλλων, **μέσω ασφαλιστικής κάλυψης της ιδιοκτησίας ή άλλων κατάλληλων εγγυήσεων**⁶⁶, το κόστος με το οποίο επιβαρύνθηκε για την ανάληψη δράσεων πρόληψης ή αποκατάστασης. Ωστόσο, η μη πρόβλεψη ενός υποχρεωτι-

κού μηχανισμού ασφάλισης θέτει εν αμφιβόλω την αποτελεσματικότητα της Οδηγίας.

Σύμφωνα με το άρθρο 10 της Οδηγίας, η αρμόδια αρχή έχει το δικαίωμα να κινήσει διαδικασία ανάκτησης κόστους κατά του φορέα εκμετάλλευσης, ή, κατά περίπτωση, κατά τρίτου που προκάλεσε τη ζημία ή την επικείμενη απειλή ζημίας σε σχέση με μέτρα που έχουν ληφθεί, **εντός πέντε ετών από την ημερομηνία κατά την οποία ολοκληρώθηκαν τα μέτρα αυτά ή προσδιορίστηκε ο υπεύθυνος φορέας εκμετάλλευσης**, ή ο τρίτος, εάν η ημερομηνία αυτή είναι μεταγενέστερη.

Η Οδηγία δεν αποκλείει το ενδεχόμενο ο μηχανισμός της περιβαλλοντικής ευθύνης να εκκινήσει με πρωτοβουλία πολίτη και όχι από τον φορέα εκμετάλλευσης ή την αρμόδια αρχή. Κάθε τρίτος, δηλαδή μεμονωμένοι πολίτες αλλά και οι ενώσεις προσώπων, έχει δικαίωμα να υποβάλλει στην αρμόδια αρχή αιτήματα για ανάληψη δράσης πρόληψης και αποκατάστασης της περιβαλλοντικής ζημίας, παρέχοντας τις απαραίτητες πληροφορίες, σε περίπτωση που:

- α) επηρεάζεται ή ενδέχεται να επηρεασθεί από περιβαλλοντική ζημία, ή
- β) έχει επαρκές συμφέρον από τη λήψη περιβαλλοντικής απόφασης σχετικά με τη ζημία ή, εναλλακτικά,
- γ) υποστηρίζει ότι επέρχεται προσβολή δικαιώματος, όταν αυτό απαιτείται ως προϋπόθεση από το διοικητικό δικονομικό δίκαιο ενός κράτους μέλους.

Οι Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις που στους καταστατικούς τους σκοπούς περιλαμβάνουν την προστασία του περιβάλλοντος μπορούν να υποβάλλουν σχετικά αιτήματα. Η απόφαση της αρμόδιας αρχής να αναλάβει ή μη δράση αιτιολογείται δεόντως και κοινοποιείται στον ενδιαφερόμενο τρίτο.

Από τη στιγμή που η σχετική αίτηση για ανάληψη δράσης, και οι συνοδευτικές παρατηρήσεις, αποδεικνύουν εύλογα ότι υπάρχει περιβαλλοντική

66. Σύμφωνα με το άρθρο 14 παρ. 1 της Οδηγίας, «Τα κράτη μέλη λαμβάνουν μέτρα για να ενθαρρύνουν την ανάπτυξη μέσω και αγορών χρηματοοικονομικής ασφάλειας, εκ μέρους των κατάλληλων οικονομικών και χρηματοπιστωτικών φορέων, συμπεριλαμβανομένων χρηματοπιστωτικών μηχανισμών σε περίπτωση αφερεγγυότητας, με στόχο να καταστεί δυνατή η χρήση χρηματοοικονομικών εγγυήσεων από τους φορείς εκμετάλλευσης προκειμένου να καλύψουν τις ευθύνες τους δυνάμει της παρούσας οδηγίας».

ζημία, η αρμόδια αρχή εξετάζει τις παρατηρήσεις αυτές καθώς και τα αιτήματα για ανάληψη δράσης. Ο ενδιαφερόμενος φορέας εκμετάλλευσης καλείται να γνωστοποιήσει τις απόψεις του όσον αφορά στην αίτηση για ανάληψη δράσης και τις συνοδευτικές παρατηρήσεις.

Υπενθυμίζεται στο σημείο αυτό ότι σύμφωνα με το άρθρο 3 παρ. 3, βάσει των διατάξεων της Οδηγίας για την περιβαλλοντική ευθύνη, **οι ιδιώτες δεν δύνανται να διεκδικήσουν αποζημίωση συνεπεία περιβαλλοντικής ζημίας ή επικείμενης απειλής τέτοιας ζημίας.**

Η νομολογία του ΔΕΕ για την Οδηγία 2004/35/ΕΚ σχετικά με την περιβαλλοντική ευθύνη

Η κατωτέρω παρουσιαζόμενη απόφαση αφορά τη ρύπανση εδάφους και την εφαρμογή προληπτικών και αποκαταστατικών μέτρων σε συναφείς περιπτώσεις.

Απόφαση του Δικαστηρίου της 4ης Μαρτίου 2015, C-534/13 Fipa Group Srl⁶⁷

Στην προκειμένη περίπτωση, τα πραγματικά περιστατικά έχουν ως εξής: από τη δεκαετία του 1960 και έως τη δεκαετία του 1980, δύο εταιρίες δραστηριοποιούνταν στην παραγωγή εντομοκτόνων και ζιζανιοκτόνων εντός των ορίων δήμου του νομού Massa Carrara, στην Τοσκάνη (Ιταλία). Αποτέλεσμα της δραστηριότητας αυτής ήταν στα γήπεδα ιδιοκτησίας τους να διαπιστωθεί σοβαρή μόλυνση από διάφορες χημικές ουσίες, μεταξύ των οποίων το διχλωροαιθάνιο και η αμμωνία. Τα γήπεδα αυτά χαρακτηρίστηκαν το 1998 ως «τοποθεσία εθνικού ενδιαφέροντος της Massa Carrara» με σκοπό να εξυγιανθούν. Το 2006 και το 2008 δύο εταιρίες ιδιωτικού δικαίου απέκτησαν την κυριότητα διαφόρων γηπέδων που ανήκαν στην έκταση αυτή, ενώ το 2011, μια τρίτη εταιρεία κατέστη κυρία ενός άλλου γηπέδου στην ίδια τοποθεσία.

Με διοικητικές πράξεις της 18ης Μαΐου 2007 και της 16ης Σεπτεμβρίου και 7ης Νοεμβρίου 2011, οι αρμόδιες ιταλικές αρχές υποχρέωσαν τις ως άνω κυρίες εταιρείες να εφαρμόσουν ειδικά μέτρα «επείγουσας προστασίας», κατά την έννοια του κώδικα περιβάλλοντος της Ιταλίας, συγκεκριμένα δε την κατασκευή υδραυλικού φράγματος λήψεως με σκοπό την προστασία του υδροφόρου ορίζοντα και την υποβολή τροποποίησης σχεδίου εξυ-

γιάνσεως του γηπέδου, το οποίο υφίστατο από το 1995. Οι αποφάσεις αυτές είχαν ως αποδέκτες τις τρεις επιχειρήσεις ως «νομείς του γηπέδου». Οι εταιρείες, **διατεινόμενες ότι δεν ευθύνονταν για τη διαπιστωθείσα ρύπανση**, άσκησαν προσφυγές ενώπιον του Tribunale amministrativo regionale per la Toscana (Περιφερειακού Διοικητικού Πρωτοδικείου Τοσκάνης), το οποίο, με τρεις χωριστές αποφάσεις, ακύρωσε τις εν λόγω πράξεις για τον λόγο ότι, βάσει της αρχής «ο ρυπαίνων πληρώνει» η οποία ισχύει τόσο στο δίκαιο της Ένωσης όσο και στην εθνική νομοθεσία για περιβαλλοντικά θέματα, η διοίκηση δεν μπορεί να επιβάλλει, βάσει των διατάξεων του τίτλου V του μέρους IV του κώδικα περιβάλλοντος, την εφαρμογή των επίμαχων μέτρων **σε επιχειρήσεις που ουδόλως φέρουν άμεση ευθύνη για τη διαπιστωθείσα ρύπανση της εκτάσεως**. Το αρμόδιο Υπουργείο (Ministero) άσκησε έφεση κατά των ως άνω αποφάσεων ενώπιον του Consiglio di Stato (Ανώτατο Δικαστήριο), του οποίου το Τμήμα που επελήφθη παρέπεμψε την υπόθεση στην ολομέλεια του δικαστηρίου.

Η νομολογία των ιταλικών δικαστηρίων δίσταται επί του θέματος. Έτσι, ενώ ορισμένα ιταλικά δικαστήρια, επικαλούμενα, μεταξύ άλλων, τις αρχές της προφυλάξεως και της προληπτικής δράσεως, καθώς και την αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει», τις οποίες έχει υιοθετήσει το δίκαιο της Ένωσης, τάσσονται υπέρ της απόψεως ότι ο κύριος υποχρεούται να λάβει μέτρα επείγουσας προστασίας και εξυγιάνσεως, **ακόμη και αν δεν είναι ο αυτουργός της ρυπάνσεως**, άλλα ιταλικά δικαστήρια, αντιθέτως, **αποκλείουν εντελώς το ενδεχόμενο ευ-**

67. βλ. Απόφαση του Δικαστηρίου (τρίτο τμήμα) της 4ης Μαρτίου 2015, C-534/13, διαθέσιμο στο: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=%25CE%25BF%2B%25CF%2581%25CF%2585%25CF%2580%25CE%25B1%25CE%25AF%25CE%25BD%25CF%2589%25CE%25BD%2B%25CF%2580%25CE%25BB%25CE%25B7%25CF%2581%25CF%258E%25CE%25BD%25CE%25B5%25CE%25B9&docid=162668&pageIndex=0&doclang=EL&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=311082#ctx1>. Ανευρέθηκε στις 14 Αυγούστου 2018.

Arum creticum – ενδημικό της Κρήτης (φωτ. Ν. Πέτρου)

θύνης του ανυπαίτιου για τη ρύπανση κυρίου και, κατά συνέπεια, την άποψη ότι η διοίκηση μπορεί να απαιτήσει από τον κύριο αυτόν τη λήψη τέτοιων μέτρων. Η ολομέλεια του Consiglio di Stato τάσσεται υπέρ της δεύτερης αυτής απόψεως, η οποία είναι και η κρατούσα στη νομολογία των ιταλικών διοικητικών δικαστηρίων.

Υπό τις συνθήκες αυτές, το Consiglio di Stato αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης το το ακόλουθο προδικαστικό ερώτημα:

«Αντιβαίνει στις αρχές της Ευρωπαϊκής Ένωσης στον τομέα του περιβάλλοντος, κατά το άρθρο 191, παράγραφος 2, ΣΛΕΕ⁶⁸ και τα άρθρα 1 και 8, παράγραφος 3, καθώς και τις αιτιολογικές σκέψεις 13 και 24 της Οδηγίας 2004/35/ΕΚ, ιδίως δε στην αρχή “ο ρυπαίνων πληρώνει”, καθώς και στις αρχές της προφύλαξης, της προληπτικής δράσεως και της επανορθώσεως των ζημιών που προκαλούνται στο περιβάλλον κατά προτεραιότητα στην πηγή, εθνική ρύθμιση όπως αυτή των άρθρων 244, 245 και 253 του [κώδικα περιβάλλοντος], βάσει της οποίας, σε περιπτώσεις κατά τις οποίες διαπιστώνεται η ρύπανση τόπου, καθώς και ότι είναι αδύνατο να προσδιορισθεί ο υπεύθυνος για τη ρύπανση και να απαιτηθεί από αυτόν η επανόρθωση της ζημίας, δεν επιτρέπεται στη διοικητική αρχή να απαιτήσει από τον κύριο, ο οποίος δεν ευθύνεται για τη ρύπανση, να εφαρμόσει τα μέτρα επείγουσας προστασίας και “εξυγιάνσεως”, αλλά απλώς καταλογίζεται στον κύριο αυτόν ευθύνη ενέχουσα υποχρέωση καταβολής αποζημιώσεως η οποία περιορίζεται στην αξία του ακινήτου κατόπιν της εφαρμογής των μέτρων εξυγιάνσεως;».

Το ΔΕΕ απεφάνθη ότι η Οδηγία 2004/35/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 21ης Απριλίου 2004, σχετικά με την περιβαλ-

λοντική ευθύνη όσον αφορά την πρόληψη και την αποκατάσταση περιβαλλοντικής ζημίας, έχει την έννοια ότι δεν αντιβαίνει σε εθνική ρύθμιση όπως η επίμαχη στις υποθέσεις της κύριας δίκης, βάσει της οποίας, σε περίπτωση κατά την οποία είναι αδύνατο να προσδιορισθεί ο υπεύθυνος για τη ρύπανση γηπέδου ή να απαιτηθεί από αυτόν η λήψη μέτρων αποκαταστάσεως, **δεν επιτρέπεται στην αρμόδια αρχή να επιβάλει την εφαρμογή των προληπτικών μέτρων και των μέτρων αποκαταστάσεως στον κύριο του γηπέδου αυτού, ο οποίος δεν ευθύνεται για τη ρύπανση, δεδομένου ότι ο κύριος αυτός υποχρεούται απλώς να αποδώσει τις δαπάνες για τις ενέργειες της αρμόδιας αρχής εντός των ορίων της, καθοριζομένης κατόπιν των ενεργειών αυτών, αγοραίας αξίας της εκτάσεως.**

Εν προκειμένω λοιπόν, το ΔΕΕ δέχθηκε ότι οι κύριοι μολυσμένων γηπέδων, οι οποίοι δεν έχουν συμβάλει στην επέλευση της περιβαλλοντικής ζημίας σε αυτά, δεν μπορούν να θεωρηθούν ως υπεύθυνοι κατά τις διατάξεις της Οδηγίας για την περιβαλλοντική ευθύνη. Βάσει και μόνο του δεσμού της κυριότητας/νομής που συνδέει τους νέους κυρίους με τα επίμαχα γήπεδα, δεν μπορεί να διαπιστωθεί ο απαραίτητος αιτιώδης σύνδεσμος μεταξύ της περιβαλλοντικής ζημίας και της δραστηριότητας του φορέα της εκμετάλλευσης. Δεν αρκεί η χρήση του γηπέδου από τον φορέα προκειμένου να θεωρηθεί ότι αυτός ο ίδιος έχει προκαλέσει τη ρύπανση. Η ευθύνη αποκατάστασης βαρύνει πρωτίστως αυτούς που προκάλεσαν τη ρύπανση. Η επέκταση της υποχρέωσης ανάληψης της ευθύνης των μέτρων αποκατάστασης της ρύπανσης σε πρόσωπα που δεν ευθύνονται ουδόλως για αυτήν, παραβιάζει ευθέως την αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει» και είναι ασύμβατη σε κάθε περίπτωση με τις διατάξεις της Οδηγίας⁶⁹.

68. Στο άρθρο 191 ΣΛΕΕ αποτυπώνεται η πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης στον τομέα του περιβάλλοντος και κατοχυρώνονται οι αρχές της πρόληψης, της προφύλαξης, η αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει» και η αρχή της επανόρθωσης των καταστροφών του περιβάλλοντος κατά προτεραιότητα στην πηγή.

69. βλ. Κ. Πουϊκλή, Παρατηρήσεις στην απόφαση της 4ης Μαρτίου 2015 του ΔΕΕ στην υπόθεση C-534/13 (περιβαλλοντική ευθύνη), Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου (ΕΕΕυρΔ), ΕΕΕυρΔ 2:2015, σελ. 217 επ., Κ. Πουϊκλή, Περιβαλλοντική ευθύνη και αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει»: Νεότερες εξελίξεις υπό το πρίσμα της πρόσφατης νομολογίας του ΔΕΕ - C-534/13 Fira Group, C-592/13 Ediltecnica και C-156/14 Tamoiil Italia, Περιοδικό «Περιβάλλον και Δίκαιο», 3/2016 (έτος 20ά), σελ. 427 επ.

Το Π.Δ. 148/2009 για την περιβαλλοντική ευθύνη

Η Οδηγία 2004/35/EK ενσωματώθηκε στο εθνικό δίκαιο με το Π.Δ. 148/2009 (ΦΕΚ 190/Α/2009) «Περιβαλλοντική ευθύνη για την πρόληψη και την αποκατάσταση των ζημιών στο περιβάλλον - εναρμόνιση με την Οδηγία 2004/35/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 21ης Απριλίου όπως ισχύει». Η πρωτοβουλία του νομοθέτη ήρθε σε συνέχεια απόφασης του ΔΕΕ κατόπιν της από 08.08.2008 προσφυγής που άσκησε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά της Ελλάδας για μη συμμόρφωση της τελευταίας με το άρθρο 19 παρ. 1 της Οδηγίας, για παραβίαση δηλαδή της προθεσμίας συμμόρφωσης. Το ΔΕΕ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι «Η Ελληνική Δημοκρατία, μη θεσπίζοντας, εντός της ταχθείσας προθεσμίας, τις αναγκαίες νομοθετικές, κανονιστικές και διοικητικές διατάξεις προκειμένου να συμμορφωθεί προς την Οδηγία 2004/35/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 21ης Απριλίου 2004, σχετικά με την περιβαλλοντική ευθύνη όσον αφορά την πρόληψη και την αποκατάσταση περιβαλλοντικής ζημίας, παρέβη τις υποχρεώσεις που υπέχει από το άρθρο 19, παράγραφος 1, της οδηγίας αυτής»⁷⁰. Η Ελλάδα συμμορφώθηκε κατόπιν των ως άνω πιέσεων και αυτό είχε ως αποτέλεσμα την ελλιπή συμμετοχή της Διοίκησης στη διαδικασία συμμόρφωσης⁷¹.

Ο Έλληνας νομοθέτης έκανε χρήση του άρθρου 16 παρ. 1 της Οδηγίας το οποίο ορίζει: «Η παρούσα οδηγία δεν εμποδίζει τα κράτη μέλη να διατηρούν ή να θεσπίζουν αυστηρότερες διατάξεις σχετικά με την πρόληψη και την αποκατάσταση περιβαλλοντικής ζημίας, συμπεριλαμβανομένου του προσδιορισμού των πρόσθετων δραστηριοτήτων που είναι δυνατόν να αποτελέσουν αντικείμενο των απαιτήσεων πρόληψης και αποκατάστασης της παρούσας οδηγίας και του εντοπισμού πρόσθετων υπευθύνων», και προέβη στη θέσπιση ακόμη πιο προοδευτικών διατάξεων σε σχέση με τα προβλεπόμενα στην Οδηγία. Στο Π.Δ. καθορίζονται λεπτομερώς οι έννοιες της περιβαλλοντικής ζημίας (άρθρο 3) και των φυσικών πόρων και των (οικοσυστημικών) υπηρεσιών

εθνικής σημασίας (άρθρο 6). Οι πρωτοβουλίες του Έλληνα νομοθέτη συνοψίζονται ως εξής:

- Στο προστατευτικό πεδίο του Προεδρικού Διατάγματος δεν ανήκουν μόνον οι οικότοποι που αναφέρονται στα Παραρτήματα των υπουργικών αποφάσεων δυνάμει των οποίων μεταφέρθηκαν οι Οδηγίες για τη φύση στην εθνική έννομη τάξη, αλλά «κάθε οικότοπος ή είδος που δεν απαριθμείται στα προαναφερθέντα Παραρτήματα, που καθορίζεται με νομοθετική πράξη σύμφωνα με τις κείμενες εθνικές διατάξεις, για σκοπούς ισοδύναμους με εκείνους που προβλέπονται στις δύο ανωτέρω οδηγίες» (άρθρο 3 παρ. 3 γ Π.Δ. 148/2009). Συνεπώς εύλογα μπορεί να υποθεθεί ότι το Προεδρικό Διάταγμα για την περιβαλλοντική ευθύνη καλύπτει το σύνολο των περιοχών που ανήκουν στο εθνικό σύστημα των προστατευόμενων περιοχών, όπως π.χ. τα εθνικά πάρκα.
- Στο πεδίο εφαρμογής του Προεδρικού Διατάγματος ανήκει η περιβαλλοντική ζημία και η οποιαδήποτε άμεση απειλή τέτοιας ζημίας που προκαλείται σε προστατευόμενα είδη και φυσικούς οικότοπους, από την άσκηση επαγγελματικών δραστηριοτήτων άλλων από αυτές που απαριθμούνται στο Παράρτημα ΙΙΙ, **ανεξάρτητα από υπαιτιότητα του φορέα εκμετάλλευσης** (αρ. 4 παρ. 1β Π.Δ. 148/2009). Εισάγει με τον τρόπο αυτό ο νομοθέτης ένα σύστημα αποκλειστικά αντικειμενικής ευθύνης, κατά παρέκκλιση των διατάξεων της Οδηγίας.
- Η υποχρέωση της αρμόδιας αρχής να προβεί **στην ανάληψη του κόστους των δαπανών πρόληψης και αποκατάστασης** σε περίπτωση που δεν είναι δυνατόν να προσδιορισθεί ο φορέας εκμετάλλευσης ή στην περίπτωση που αυτός απαλλάσσεται νόμιμα από τις σχετικές δαπάνες (άρθρα 8 παρ. 3α και 9 παρ. 3 του Π.Δ. 148/2009).⁷²

70. βλ. Απόφαση του ΔΕΕ (έκτο τμήμα) της 19ης Μαΐου 2009 - Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων κατά Ελληνικής Δημοκρατίας - Παράβαση κράτους μέλους - Οδηγία 2004/35/EK - Αποκατάσταση περιβαλλοντικής ζημίας - Αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει» - Υπόθεση C-368/08, διαθέσιμο στο: <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=el&num=C-368/08&td=ALL>. Ανευρέθηκε στις 11 Αυγούστου 2018.

71. βλ. Σ. Πουλή, Χ. Κουρεντή, Γ. Μαργαρίτης, Δ. Μπούζας, Ο. Δημητριάδου, Ε. Λεβαντής, Η εφαρμογή της Οδηγίας για την περιβαλλοντική ευθύνη στην Ελλάδα (θεωρία και πραγματικότητα), Περιοδικό «Περιβάλλον και Δίκαιο», 1/2015, σελ. 32 επ.

72. βλ. Κ. Πουϊκλή, Η αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει» στο δίκαιο περιβάλλοντος υπό το φως της Οδηγίας 2004/35/EK σχετικά με την περιβαλλοντική ευθύνη, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2017, σελ. 324-326

- Το έννομο συμφέρον φυσικών και νομικών προσώπων και περιβαλλοντικών ΜΚΟ για την αναφορά περιστατικών που δικαιολογούν την ενεργοποίηση του μηχανισμού περιβαλλοντικής ευθύνης ορίζεται με ευρύτητα (άρθρο 13 παρ. 1 και 2 Π.Δ. 148/2009).
- Προβλέπεται η υποχρεωτική υπαγωγή των επαγγελματικών δραστηριοτήτων που αναφέρονται στο παράρτημα ΙΙΙ του Π.Δ. (Δραστηριότητες που αναφέρονται στο άρθρο 4, παράγραφος 1, Εδάφιο (α) - Πεδίο εφαρμογής), σε σύστημα χρηματοοικονομικής ασφάλειας (ιδιωτικής ασφάλισης καθώς και άλλων μορφών χρηματοοικονομικών εγγυήσεων), μέσω των κατάλληλων οικονομικών και χρηματοπιστωτικών φορέων, συμπεριλαμβανομένων χρηματοπιστωτικών μηχανισμών σε περίπτωση αφερεγγυότητας (άρθρο 14 παρ. 2 του Π.Δ. 148/2009).
- Εισάγεται σύστημα κυρώσεων. Συγκεκριμένα, στους φορείς εκμετάλλευσης που παραβαίνουν τις διατάξεις του Π.Δ. επιβάλλονται οι διοικητικές κυρώσεις που προβλέπονται στο άρθρο 30 του Ν. 1650/1986. Οι κυρώσεις που επιβάλλονται ανεξάρτητα από την αστική ή ποινική ευθύνη του φορέα εκμετάλλευσης και ανεξάρτητα από τις διοικητικές κυρώσεις που προβλέπονται σε άλλες διατάξεις της κείμενης νομοθεσίας (άρθρο 17 παρ. 1, 4 του Π.Δ. 148/2009).

Βάσει του άρθρου 6 του Π.Δ. 148/2009, αρμόδια αρχή για την εφαρμογή του Π.Δ. ορίστηκε το **Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας** και οι **Περιφέρειες**, το μεν πρώτο όταν η ζημία ή η επικείμενη απειλή ζημίας επηρεάζει φυσικούς πόρους ή υπηρεσίες εθνικής σημασίας, η προστασία ή/και διαχείριση των οποίων εμπίπτει στην αρμοδιότητα δημόσιας αρχής ή όταν η ζημία ή η άμεση απειλή ζημίας επηρεάζει φυσικούς αποδέκτες ή υπηρεσίες, που εκτείνονται στα διοικητικά όρια περισσότερων της μιας Περιφερειών ή στην επικράτεια άλλων όμορων κρατών μελών, οι δε Περιφέρειες όταν η ζημία ή η άμεση απειλή ζημίας επηρεάζει φυσικούς πόρους ή υπηρεσίες που βρίσκονται μέσα στα διοικητικά τους όρια και δεν εμπίπτουν στις περιπτώσεις του προηγούμενου εδαφίου.

Βάσει του άρθρου 6 παρ. 2 συστάθηκε αυτοτελές συντονιστικό γραφείο υπαγόμενο απ' ευθείας στον Υπουργό Περιβάλλοντος, για την πρόληψη και την αποκατάσταση των περιβαλλοντικών ζημιών, το

Συντονιστικό Γραφείο Αντιμετώπισης Περιβαλλοντικών Ζημιών (ΣΥΓΑΠΕΖ). Αποστολή του ΣΥΓΑΠΕΖ είναι η εποπτεία και ο έλεγχος εφαρμογής των διατάξεων του Π.Δ. για την περιβαλλοντική ευθύνη, καθώς και ο συντονισμός των σχετικών δράσεων των αρμόδιων Υπηρεσιών Περιβάλλοντος σε κεντρικό και τοπικό επίπεδο καθώς και των συναρμόδιων φορέων του στενού και ευρύτερου δημόσιου τομέα που κατά περίπτωση εμπλέκονται σε θέματα περιβαλλοντικής ευθύνης. Αρμοδιότητες του ΣΥΓΑΠΕΖ είναι:

- α) Σε επίπεδο πρόληψης ο προσδιορισμός των δράσεων που θα πρέπει να αναλαμβάνονται στο πλαίσιο εφαρμογής των παραγράφων 2 και 3 του άρθρου 8 του Π.Δ. 148/2009.
- β) Σε επίπεδο αποκατάστασης της ζημίας, ο προσδιορισμός των δράσεων και των μέτρων αποκατάστασης σύμφωνα με τα άρθρα 9 και 10.
- γ) Να εισηγείται στον Υπουργό Περιβάλλοντος:
 - i. τα μέτρα αποκατάστασης της περιβαλλοντικής ζημίας,
 - ii. την έγκριση των δαπανών πρόληψης και αποκατάστασης,
 - iii. την ανάληψη δράσης για πρόληψη και αποκατάσταση της περιβαλλοντικής ζημίας, όταν η ζημία επηρεάζει ή ενδέχεται να επηρεάσει και άλλα κράτη μέλη,
 - iv. τη λήψη των αναγκαίων νομοθετικών και διοικητικών μέτρων για την αποτελεσματικότερη υλοποίηση των στόχων του παρόντος νόμου.
- δ) Να γνωμοδοτεί προς τον Υπουργό Περιβάλλοντος για θέματα εφαρμογής του άρθρου 14 περί χρηματοοικονομικής ασφάλειας.
- ε) Να μεριμνά για την κατάρτιση των Εκθέσεων που προβλέπονται στο άρθρο 20.
- στ) Να συνεργάζεται αυτοτελώς ή μέσω του Εθνικού Κέντρου Περιβάλλοντος και Αειφόρου Ανάπτυξης (ΕΚΠΑΑ), με τις αρμόδιες αρχές άλλων κρατών μελών καθώς και με επιστημονικούς φορείς της ημεδαπής και της αλλοδαπής, για τη συγκέντρωση επιστημονικών ή άλλων πληροφοριών και τη δημιουργία και διατήρηση τράπεζας πληροφοριών (κέντρου τεκμηρίωσης) σε ζητήματα πρόληψης και αποκατάστασης των περιβαλλοντικών ζημιών.

Σύμφωνα με το άρθρο 10 του Π.Δ. 100/2014, το ΣΥΓΑΠΕΖ υπήχθη στο Σώμα Επιθεώρησης Περιβάλλοντος, Δόμησης, Ενέργειας και Μεταλλείων (ΣΕΠΔΕΜ). Το ΣΥΓΑΠΕΖ βρίσκεται σε στενή συνεργασία και επικοινωνία με το Τμήμα Περιβάλλο-

ντος του ΣΕΠΔΕΜ. Πλέον το ΣΕΠΔΕΜ συνενώθηκε μαζί με άλλα σώματα και διευθύνσεις στην Ειδική Γραμματεία Σώματος Επιθεωρητών και Ελεγκτών του Υπουργείου Περιβάλλοντος και Ενέργειας η οποία συστάθηκε με το Π.Δ. 132/2017.

Για την υποστήριξη του έργου του ΣΥΓΑΠΕΖ συστήνεται γνωμοδοτική επιτροπή για την πρόληψη και την αποκατάσταση των περιβαλλοντικών ζημιών, η Επιτροπή Αντιμετώπισης Περιβαλλοντικών Ζημιών (ΕΑΠΕΖ). Σε κάθε Περιφέρεια της χώρας συστήνεται γνωμοδοτική επιτροπή για την πρόληψη και την αποκατάσταση των περιβαλλοντικών ζημιών, υπό την ονομασία Περιφερειακή Επιτροπή Αντιμετώπισης Περιβαλλοντικών Ζημιών (ΠΕ-ΑΠΖ), η οποία γνωμοδοτεί για θέματα πρόληψης, αποκατάστασης, έγκρισης των δαπανών για τις δράσεις πρόληψης και αποκατάστασης.

Η Ελλάδα υπέβαλε τον Οκτώβριο του 2013 την «Έκθεση για την εφαρμογή της Οδηγίας 2004/35/EK στην Ελλάδα» στην ΕΕπ. Στην Έκθεση αναφέρε-

ται ότι κατά το διάστημα αναφοράς είχαν εξεταστεί μόλις 52 υποθέσεις⁷³.

Σύμφωνα με την ετήσια έκθεση του WWF Ελλάς για το έτος 2017, μέσα στο 2016 ολοκληρώθηκαν τα μέτρα αποκατάστασης για δυο υποθέσεις, ενώ από το 2011 έχουν ολοκληρωθεί συνολικά 23 υποθέσεις. Επίσης, 78 υποθέσεις είναι «ανοικτές», δηλαδή βρίσκονται είτε στο στάδιο έκδοσης απόφασης για μέτρα αποκατάστασης, είτε στη φάση της συμμόρφωσης των υπόχρεων και ολοκλήρωσης των μέτρων⁷⁴.

Αξίζει να αναφερθεί ότι το αρμόδιο Υπουργείο, σε συνεργασία με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, έχει διοργανώσει εκπαιδευτικά σεμινάρια και ημερίδες για τους υπαλλήλους των Αρμόδιων Αρχών σε κεντρικό και περιφερειακό επίπεδο, καθώς και εμπλεκόμενους φορείς και υπηρεσίες και το ευρύτερο κοινό για την ενημέρωσή τους στα ζητήματα περιβαλλοντικής ευθύνης.

Η νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας για την περιβαλλοντική ευθύνη

Σε γενικές γραμμές, το Π.Δ. για την περιβαλλοντική ευθύνη έχει, μέχρι στιγμής, τύχει μειωμένης επεξεργασίας από το Συμβούλιο της Επικρατείας, για λόγους οι οποίοι αξίζει να διερευνηθούν. Ακολούθως θα αναφερθούμε σε αποφάσεις του ΣτΕ που ασχολούνται με την ερμηνεία των διατάξεων του νομοθετήματος περί περιβαλλοντικής ευθύνης, με περισσότερο ή λιγότερο άμεσο τρόπο.

ΣτΕ 551/2015, Λειτουργία μεταλλείων χρυσού στην Κασσάνδρα Χαλκιδικής

Δυνάμει της ως άνω απόφασης απορρίφθηκε αίτηση ακύρωσης (και έγιναν αντίστοιχα δεκτές παρεμβάσεις υπέρ του κύρους της προσβαλλόμενης πράξης) κατά της ΚΥΑ περί εγκρίσεως των περιβαλλοντικών όρων έργου εκμετάλλευσης μεταλλείων χρυσού στην Κασσάνδρα Χαλκιδικής. Κατά

το σκεπτικό της απόφασης, κρίθηκε ότι το άρθρο 6 της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ για τους οικοτόπους δεν απαγορεύει την άσκηση εξορυκτικών δραστηριοτήτων εντός ή πλησίον των προστατευόμενων τόπων, εφόσον διασφαλίζεται ότι δεν παραβιάζεται η ακεραιότητα του τόπου, και ότι, εν πάσει περιπτώσει, το επίμαχο έργο δεν θα προκαλέσει επιπτώσεις ικανές να παραβιάσουν την ακεραιότητα των Ειδικών Ζωνών Διατήρησης της περιοχής. Το δικαστήριο έκρινε επίσης ότι η άντληση και χρήση νερού κατά την εξόρυξη και τις συνοδές της δραστηριότητες δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας 2000/60/EK για τα ύδατα. Περαιτέρω το δικαστήριο έκρινε το άρτιο της διαδικασίας περιβαλλοντικής αδειοδότησης, την τήρηση των προβλέψεων περί διαβούλευσης, τη σημασία του έργου για την τόνωση της εθνικής οικονομίας.

73. βλ. Report on the implementation of Directive 2004/35/EC "On environmental liability with regard to the prevention and remedy of environmental damage": διαθέσιμο στο: http://ec.europa.eu/environment/legal/liability/pdf/eld_ms_reports/EL.pdf. Ανευρέθηκε στις 13 Αυγούστου 2018.

74. βλ. WWF, Ετήσια Έκθεση 2017, Νόμος και περιβάλλον στην Ελλάδα, Έκθεση 2017 για την εφαρμογή της περιβαλλοντικής νομοθεσίας, διαθέσιμο στο: <http://www.wwf.gr/images/pdfs/WWF-NOMOreport-2017-Final16Oct2017.pdf>. Ανευρέθηκε στις 14 Αυγούστου 2018.

Όσον αφορά στο Π.Δ. για την περιβαλλοντική ευθύνη, το Δικαστήριο δεν προέβη σε ευθεία ερμηνεία και εφαρμογή των όρων του. Η απόφαση αναφέρεται στη σκέψη 6 στη συμπερίληψη στην προσβαλλόμενη Απόφαση Έγκρισης Περιβαλλοντικών Όρων του όρου περί υποχρεωτικής ασφαλιστικής κάλυψης στο πλαίσιο του Π.Δ. 148/2009, καθώς και παρακάτω, στη σκέψη 24, στην πρόβλεψη, δυνάμει της προσβαλλόμενης πράξης, των αναγκαίων όρων προς διασφάλιση της λειτουργίας του μηχανισμού της περιβαλλοντικής ευθύνης, κατά τρόπο ώστε να δίδεται έμφαση στην πρόληψη των περιβαλλοντικών ζημιών, ήτοι:

- α) Ειδική επιτροπή παρακολούθησης τήρησης των περιβαλλοντικών όρων και αξιολόγησης της προόδου των αποκαταστάσεων, στην οποία υποβάλλονται όλες οι τεχνικές μελέτες και τα αποτελέσματα των αναλύσεων, καθώς και οι ετήσιες εκθέσεις που συντάσσει ο κύριος του έργου-υπεύθυνος φορέας (βλ. όρο δ1.39).
- β) Εγκατάσταση ολοκληρωμένου προγράμματος παρακολούθησης του έργου και των περιβαλλοντικών μέσων, τα πορίσματα του οποίου θα αξιολογούνται και θα αποστέλλονται στις αρμόδιες υπηρεσίες και θα δημοσιοποιούνται στην τοπική κοινωνία (βλ. όρο δ4.2 και επ.), επί τη βάση δε αυτών θα επιβάλλεται η λήψη πρόσθετων περιβαλλοντικών όρων ή τροποποίηση των υφιστάμενων ή η λήψη μέτρων αποκατάστασης ενδεχόμενης περιβαλλοντικής ζημίας, συντρεχούσης της περιπτώσεως (βλ. στ.3),
- γ) Εγγυήσεις και ασφαλιστικές καλύψεις (όροι δ6.1-7)⁷⁵ (βλ. σχετικά και την ΣτΕ 1492/2013).

ΣτΕ 975/2015, Ρύπανση των υδάτων και του εδάφους της περιοχής του δήμου Μεσσαπίας από εξασθενές χρώμιο και νικέλιο

Με την εν λόγω απόφαση το ΣτΕ έκρινε και έκανε δεκτή αίτηση ακύρωσης του Δήμου Μεσσαπίων Ψαχνών Ν. Ευβοίας, με την οποία ο αιτών Δήμος επιδιώκει να ακυρωθεί η παράλειψη οφειλόμενης ενέργειας του άρθρου 13 του Π.Δ. 148/2009, δηλαδή η ακύρωση της παράλειψης οφειλόμενης ενέργειας

της Διοίκησης να αναλάβει δράση πρόληψης και αποκατάστασης του εδάφους και των υδάτων της περιοχής του αιτούντος Δήμου από εξασθενές χρώμιο και νικέλιο, σύμφωνα με τους όρους και προϋποθέσεις του άρθρου 13 του Π.Δ. 148/2009 με το οποίο ενσωματώθηκε η Οδηγία 2004/35/ΕΚ για την περιβαλλοντική ευθύνη.

Στην προκειμένη περίπτωση, ο Δήμος υπέβαλε προς την Ειδική Υπηρεσία Επιθεωρητών Περιβάλλοντος (ΕΥΕΠ) αίτηση κατά το άρθρο 13 του Π.Δ. 148/2009, τεκμηριωμένη ως προς την ύπαρξη περιβαλλοντικής ζημίας. Η ΕΥΕΠ όφειλε να κάνει δεκτό το αίτημα για ανάληψη δράσης, χωρίς να απαιτείται ο καταλογισμός της περιβαλλοντικής ευθύνης συγκεκριμένου φορέα εκμετάλλευσης. Επίσης, όφειλε να διαβιβάσει την απόφασή της άμεσα στην αρμόδια αρχή, η οποία έπρεπε με τη σειρά της να προβεί περαιτέρω σε ενέργειες για την αποκατάσταση της ζημίας, ανακτώντας ή όχι τις σχετικές δαπάνες. Εν όψει του ότι προβλέπεται η υποχρέωση ενημέρωσης εντός εύλογου χρόνου του αιτούντος σχετικά με την απόφαση αποδοχής ή απόρριψης της αίτησής του, η οποία πρέπει να είναι πλήρως αιτιολογημένη, η παράλειψη απαντήσεως, καθ' εαυτή εκ μέρους της ΕΥΕΠ, συνιστά παράλειψη οφειλόμενης ενέργειας, η οποία προσβάλλεται παραδεκτώς με αίτηση ακυρώσεως. Η ΕΥΕΠ, η οποία αποδέχεται την ύπαρξη αδιαμφισβήτητα άμεσης και διαρκούς απειλής και την εκδήλωση περιβαλλοντικής ζημίας στα ύδατα και στο έδαφος της περιοχής με βάση ευρήματα των ελέγχων-επιθεωρήσεων της ίδιας υπηρεσίας, εργαστηριακές αναλύσεις και μελέτες επιστημονικών φορέων, **όφειλε να δεχθεί το αίτημα για ανάληψη δράσης πρόληψης και αποκατάστασης εκ μέρους της Διοίκησης, χωρίς να απαιτείται η δράση αυτή να συνδέεται με καταλογισμό των υπεύθυνων φορέων εκμετάλλευσης και υπό την εκδοχή ακόμη ότι ο εντοπισμός τους είναι αδύνατος ή προβλέπεται να καταστεί δυνατός σε μεταγενέστερο χρόνο, δεδομένου ότι η δυσχέρεια εντοπισμού των υπευθύνων ρυπάνσεως δεν συνιστά αναγκαίως ρύπανση διάχυτου χαρακτήρα** (βλ. σχετικά ΣτΕ 946/2015)⁷⁶.

75. βλ. ΣΤΕ 551/2015 [ΝΟΜΙΜΗ ΑΕΠΟ ΓΙΑ ΤΑ ΜΕΤΑΛΛΕΙΑ ΧΡΥΣΟΥ ΚΑΣΣΑΝΔΡΑΣ], διαθέσιμο στο: <https://nomosphysis.org.gr/13362/ste-5512015-nomimi-aepo-gia-ta-metalleia-xrysoy-kassandras/?st=551/2015>. Ανευρέθηκε στις 13 Αυγούστου 2018.

76. βλ. ΣΤΕ 975/2015* [ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΕΔΑΦΟΥΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΥΔΑΤΩΝ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΜΕΣΣΑΠΙΑΣ ΑΠΟ ΕΞΑΣΘΕΝΕΣ ΧΡΩΜΙΟ ΚΑΙ ΝΙΚΕΛΙΟ], διαθέσιμο στο <https://nomosphysis.org.gr/13359/ste-9752015-apokatastasi-toy-edafous-kai-ton-ydaton-tis-perioxis-toy-dimoy-messapias-apo-eksasthenes-xromio-kai-nikelio/?st=975/2015>. Ανευρέθηκε στις 13 Αυγούστου 2018.

Η εφαρμογή του μηχανισμού της περιβαλλοντικής ευθύνης στην Ελλάδα

Παρακάτω ακολουθούν παραδείγματα εφαρμογής και ανάπτυξης του μηχανισμού της περιβαλλοντικής ευθύνης κατά τις διατάξεις του Π.Δ. 148/2009 με αφορμή τη βλάβη σε προστατευόμενο οικοτόπο εξαιτίας εκτέλεσης εργασιών εκχέρωσης και

επιχωμάτωσης σε παράκτιο οικοσύστημα αφενός, καθώς και βλάβης σε προστατευόμενο είδος εξαιτίας της εγκατάστασης και λειτουργίας αιολικού πάρκου:

1. Βλάβη σε προστατευόμενο οικοτόπο εξαιτίας εκτέλεσης εργασιών εκχέρωσης και επιχωμάτωσης σε παράκτιο οικοσύστημα

Στις 3 Μαρτίου 2016 πραγματοποιήθηκαν εκτεταμένες εργασίες εκχέρωσης και επιχωμάτωσης με τη χρήση βαρέων οχημάτων σε έκταση τριάντα (30) στρεμμάτων στον παράκτιο υγρότοπο Λεγραινών στην Αττική. Αποτέλεσμα των εργασιών αυτών ήταν η εκχέρωση της βλάστησης που κάλυπτε τις θίνες, τα αλίπεδα και τις εποχικά πλημμυριζόμενες υγροτοπικές εκτάσεις, η υλοτόμηση αλμυρικών (*Tamarix* spp) και σχίνων (*Pistacia lentiscus*), και εν τέλει η ισοπέδωση του υγροτόπου και η μετατροπή του σε γήπεδο.

Ο παράκτιος υγρότοπος Λεγραινών περιλαμβάνεται στην Ειδική Ζώνη Διατήρησης του Δικτύου NATURA 2000 με ονομασία «Σούνιο-Νησίδα Πατρόκλου και παραθαλάσσια ζώνη» και κωδικό GR3000005. Στις εκτάσεις του υγροτόπου περιλαμβάνονται οι παρακάτω οικοτόποι της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ για τους οικοτόπους:

- 1420 Μεσογειακές και θερμοατλαντικές αλόφιλες λόχμες (*Arthrocnemum fruticosum*)
- 2110 Υποτυπώδεις κινούμενες θίνες
- 2260 Θίνες με βλάστηση σκληρόφυλλων θάμνων (*Pistacia* - *Rhamnetalia*, *Cisto* - *Micromerietea*)
- 9320 Δάση με *Olea* και *Ceratonia*.

Επιπλέον, σύμφωνα με τις διατάξεις του Ν. 4277/2014 (ΦΕΚ 156/Α/2014) «Νέο Ρυθμιστικό Σχέδιο Αθήνας - Αττικής και άλλες διατάξεις», ο παράκτιος υγρότοπος Λεγραινών έχει χαρακτηριστεί ως υγρότοπος Α' προτεραιότητας. Βάσει του Παραρτήματος ΙΧ, άρθρο 20 του ως άνω νόμου, τα μέτρα προστασίας των υγροτόπων Α' προτεραιότητας περιλαμβάνουν: «απαγόρευση δόμησης, επιχωμάτωσης, άσκησης οχλουσών δραστηριοτήτων, και κάθε δραστηριότητας που υποβαθμίζει την οικολογική κατάσταση τους». Επιπλέον, σύμφωνα με το ίδιο άρθρο, παρ. 2γ δδ: «Για το σύνολο των υγροτόπων της Αττικής ισχύουν τα εξής: α) μέχρι την

οριοθέτησή τους: η οποιαδήποτε ενέργεια ή σχεδιασμός στην άμεση και ευρύτερη περιοχή γίνεται με γνώμονα την ολοκληρωμένη οριοθέτηση των υγροτόπων και του άμεσα περιβάλλοντος χώρου, με τη σύμφωνη γνώμη του Οργανισμού Αθήνας. Προστατεύονται, βελτιώνονται, αποκαθίστανται και αναδεικνύονται τα υγροτοπικά χαρακτηριστικά των υγροτόπων και λαμβάνονται μέτρα για την προστασία της λεκάνης απορροής τους». Τέλος, ο παράκτιος υγρότοπος Λεγραινών περιλαμβάνεται επίσης και στην περιοχή του δικτύου των Σημαντικών Περιοχών για τα Πουλιά με κωδικό GR127 και ονομασία «Χερσόνησος Λαυρεωτικής και νησίδα Πάτροκλος», και χρησιμοποιείται από υδρόβια πουλιά ιδιαίτερα κατά τις μεταναστευτικές περιόδους.

Κατόπιν της υποβολής καταγγελιών, το Τμήμα Ελέγχου Μετρήσεων και Υδροοικονομίας Περιβάλλοντος ΠΕΑΑ της Διεύθυνσης Περιβάλλοντος της Περιφέρειας Αττικής προέβη σε αυτοψία του χώρου του υγροτόπου στις 02.06.2016, στην οποία διαπίστωσε ότι: «είχε αποψιλωθεί εκ βάθρων το χερσαίο τμήμα του παράκτιου χώρου όπου κατ' ακολουθία έλαβε χώρα επιχωμάτωση και διάστρωση... τμήμα του υγροτόπου δίνει την εικόνα του γηπέδου... υπήρχαν σημάδια καύσης... η χρήση τέτοιου είδους υλικού [λεπτόκοκκο με ασπριδερή χροιά, προερχόμενο από λατομείο] ως επίστρωση σε πρόσφατα εκχερσωμένο από βλάστηση έδαφος, συντελεί σε μεγάλο βαθμό στην αποτροπή τυχόν αναγέννησης των προγενέστερων θυλάκων βιοποικιλότητας... οι παρεμβάσεις που έχουν λάβει χώρα υποβιβάζουν το αγαθό της προστασίας του ως άνω οικοτόπου, διασπώντας την ενότητα των οικοσυστημάτων αλλά και διαταράζοντας τις οικολογικές λειτουργίες αυτού συνιστώντας κατά συνέπεια περιβαλλοντική ζημία με αποτέλεσμα... να επιβάλλεται η άμεση αποκατάσταση αυτής». Επιπλέον, η Περιφέρεια κάλεσε τον Δήμο Λαυρεωτικής να εκφράσει τις απόψεις του επί της Έκθεσης Αυτοψίας και να γνωστοποιήσει την αδειοδοτική αιγίδα υπό

την οποία προέβη στις ως άνω επεμβάσεις στον υγρότοπο και υπό τη σύμφωνη γνώμη ποιων υπηρεσιών. (βλ. υπ' Αρ. Πρωτ. 49298/2016/21.06.2016 έγγραφο του ως άνω Τμήματος, με συνημμένη την έκθεση αυτοψίας).

Το Τμήμα Ελέγχου Μετρήσεων και Υδροοικονομίας Περιβάλλοντος ΠΕΑΑ της Διεύθυνσης Περιβάλλοντος της Περιφέρειας Αττικής, δυνάμει του άρθρου 30 του Ν. 1650/1986 αποφάσισε την επιβολή διοικητικής κύρωσης (προστίμου) συνολικού ύψους δέκα χιλιάδων ευρώ (10.000,00 €) στον Δήμο Λαυρεωτικής, λόγω αλλοίωσης και υποβάθμισης του περιβάλλοντος κατ' ακολουθία επεμβάσεων στον παράκτιο υγρότοπο Λεγραινών, εντός περιοχής του Δικτύου NATURA 2000 (βλ. υπ' Αρ. πρωτ. 86258/2016/29.11.2016 έγγραφο του ως άνω Τμήματος). Κατά της ως άνω απόφασης έχει προσφύγει ο Δήμος Λαυρεωτικής στην Αποκεντρωμένη Διοίκηση Αττικής. Δυνάμει του ίδιου ως άνω εγγράφου, το αρμόδιο Τμήμα καλεί τις αρμόδιες υπηρεσίες να μεριμνήσουν για την εφαρμογή του Προεδρικού Διατάγματος για την περιβαλλοντική ευθύνη, προκειμένου να αποκατασταθεί στο μέτρο του δυνατού η προκληθείσα περιβαλλοντική ζημία.

Πράγματι, δυνάμει του υπ' αρ. πρωτ. οικ. 591/01.06.2018, το ΣΥΓΑΠΕΖ της Ειδικής Γραμματείας Σώματος Επιθεωρητών και Ελεγκτών του ΥΠΕΝ καλεί σε συνεδρίαση της Επιτροπής Αντιμετώπισης Περιβαλλοντικών Ζημιών του ΥΠΕΝ όλα τα εμπλεκόμενα μέρη (Αποκεντρωμένη Διοίκηση, Περιφέρεια, Φορέας Διαχείρισης Εθνικού Πάρκου Σχινιά Μαραθώνα, Δήμος Λαυρεωτικής κ.ά.), για τον καθορισμό μέτρων αποκατάστασης στον παράκτιο υγρότοπο Λεγραινών, λόγω πρόκλησης περιβαλλοντικής ζημίας από εκχερσώσεις - επιχλώσεις.

Δυνάμει της υπ' α.π. 810/13.08.2018 απόφασής του (ΑΔΑ:Ψ3ΞΤ4653Π8-ΩΧΞ), το ΣΥΓΑΠΕΖ της Ειδικής Γραμματείας Σώματος Επιθεωρητών και Ελεγκτών του ΥΠΕΝ, ως αρμόδια αρχή, προχώρησε στον καθορισμό των μέτρων πρόληψης και αποκατάστασης περιβαλλοντικής ζημίας στον παράκτιο υγρότοπο Λεγραινών του Δήμου Λαυρεωτικής Ν. Αττικής, από εργασίες εκχέρσωσης και επιχλώσεως με βαρέα οχήματα, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν από τον Δήμο Λαυρεωτικής. Στην απόφαση του ΣΥΓΑΠΕΖ ως υπεύθυνος φορέας εκμετάλλευσης, σύμφωνα με τα πορίσματα, ορίστηκε ο Δήμος Λαυρεωτικής.

Κατά τις διατάξεις του άρθρου 9 του Π.Δ. 148/2009 («Δράση αποκατάστασης»), αποφασίστηκαν τα **μέτρα αποκατάστασης** για την παράκτια ζώνη. Τα μέτρα θα ληφθούν από τον Δήμο Λαυρεωτικής, με δαπάνη αυτού και θα πραγματοποιηθούν σύμφωνα με ορισμένο χρονοδιάγραμμα. Τα μέτρα αυτά αφορούν την πρωτογενή αποκατάσταση της περιβαλλοντικής ζημίας και θα εξεταστεί η ανάγκη λήψης επιπλέον συμπληρωματικών μέτρων, εφόσον αυτά απαιτηθούν, μετά την πάροδο δώδεκα μηνών από την υπογραφή της παρούσας, κατόπιν σχετικού ελέγχου από το ΣΥΓΑΠΕΖ. Κατευθύνσεις θα παρέχονται από τη Διεύθυνση Διαχείρισης Φυσικού Περιβάλλοντος και Βιοποικιλότητας του ΥΠΕΝ και τον Φορέα Διαχείρισης Εθνικού Πάρκου Σχινιά-Μαραθώνα, Υμηττού και Νοτιοανατολικής Αττικής. Συγκεκριμένα αποφασίστηκε:

- Η αποκατάσταση της αλοφυτικής και δασικής βλάστησης μέσω του αποκλεισμού της πρόσβασης και κίνησης τροχοφόρων οχημάτων στον υγρότοπο με τη χρήση κατάλληλων μέσων και μεθόδων.
- Η υποβολή μελέτης αποκατάστασης προς το ΣΥΓΑΠΕΖ στην οποία θα προβλέπονται:
 - i. Μέτρα επαναφοράς του αναγλύφου στην προτέρα κατάσταση λαμβάνοντας υπόψη τις λειτουργίες των αμμοθινών με βάση α) τον χαρακτήρα της περιοχής, β) την οριοθέτηση του αιγιαλού, γ) τα αποτελέσματα του έργου χαρτογράφησης των οικοτόπων του Δικτύου NATURA 2000 που έχει εκπονηθεί από το ΥΠΕΝ με τίτλο «Αναγνώριση και περιγραφή των τύπων οικοτόπων σε περιοχές ενδιαφέροντος για τη διατήρηση της φύσης», με τη συνδρομή κατάλληλου επιστημονικού φορέα.
 - ii. Οριοθέτηση του μονοπατιού στα 3,5 μ. πλάτος και φυτεύσεις με είδη της περιοχής κατόπιν σχετικής μελέτης σύμφωνα με τις υποδείξεις της δασικής υπηρεσίας και του Φορέα Διαχείρισης Εθνικού Πάρκου Σχινιά - Μαραθώνα Υμηττού και Νοτιοανατολικής Αττικής, δεδομένου ότι το εν λόγω μονοπάτι δεν αποτελεί εγκεκριμένη οδό πρόσβασης.
 - iii. Επιπλέον αναδάσωση των δασικών εκτάσεων στις οποίες έγιναν εκχερσώσεις με κατάλληλα είδη, ιθαγενή της περιοχής (αλοφυτική βλάστηση), σύμφωνα με τις υποδείξεις της δασικής υπηρεσίας και του Φορέα Διαχείρισης Εθνικού Πάρκου Σχινιά - Μαραθώνα Υμηττού. Σε κάθε περίπτωση δεν θα πρέπει

Φαράγγι Σαμαριάς (φωτ. Ν. Πέτρου)

να χρησιμοποιούνται είδη που δεν ανήκουν στους τύπους οικοτόπων (όπως για παράδειγμα η κουκουναριά) που έχουν καταγραφεί στην περιοχή του υγροτόπου σύμφωνα με τα αποτελέσματα του έργου χαρτογράφησης των οικοτόπων.

- iv. Να ενισχυθεί η περιφράξη με φυσικά υλικά για την αποτροπή και τον έλεγχο της εισόδου οχημάτων σε όλους τους προστατευόμενους οικοτόπους.
- v. Να προστατευθεί η φυσική αναγέννηση της βλάστησης των αμμοθινών.

- Να εξασφαλιστεί η αποτελεσματική φύλαξη του υγροτόπου από τις τοπικές αρχές σύμφωνα και με την παρ. 3.γ του άρθρου 13 του Ν. 3937/2011 ώστε να αποτραπούν παράνομες ενέργειες που υποβαθμίζουν περαιτέρω τον υγρότοπο, όπως π.χ. καύσεις κάθε είδους, είσοδος και παραμο-

νή οχημάτων, καταστροφή της βλάστησης των αμμοθινών, εκχερσώσεις καθώς και απορρίψεις κάθε είδους αποβλήτων.

- Να τοποθετηθεί ενημερωτική σήμανση εντός της προστατευόμενης περιοχής, με αναλυτικές πληροφορίες για τη λειτουργία και τα φυσικά χαρακτηριστικά της, καθώς και το καθεστώς προστασίας της. Το περιεχόμενο της σήμανσης αυτής να καθορισθεί σε συνεργασία με το Φορέα Διαχείρισης Εθνικού Πάρκου Σχινιά - Μαραθώνα Υμηττού και Νοτιοανατολικής Αττικής. Επιπλέον να ληφθεί μέριμνα για την σήμανση αναφορικά με την απαγόρευση διέλευσης οχημάτων σε συνεργασία με την αρμόδια υπηρεσία.

Ο υπεύθυνος φορέας εκμετάλλευσης (Δήμος Λαυρεωτικής) επιβαρύνεται με το κόστος εφαρμογής των μέτρων αποκατάστασης.

2. Βλάβη σε προστατευόμενο είδος εξαιτίας της εγκατάστασης και λειτουργίας αιολικού πάρκου

Δυνάμει σχετικής απόφασης έγκρισης περιβαλλοντικών όρων, αδειοδοτήθηκε η εγκατάσταση και λειτουργία αιολικού σταθμού παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας (ΑΣΠΗΕ) στη θέση «Περδικοκορυφή» του Δήμου Αγ. Βαρβάρας του ΠΕ Ηρακλείου⁷⁷. Ο ΑΣΠΗΕ εμπίπτει εν μέρει εντός της ΖΕΠ GR4310009 «Κρούσωνας - Βρωμόνερο Ίδης». Κατά τη λειτουργία του ως άνω ΑΣΠΗΕ, και εξαιτίας παραβίασης των περιβαλλοντικών όρων που είχαν τεθεί με τις σχετικές αποφάσεις (π.χ. μη απομάκρυνση νεκρών ζώων), στην πάροδο των χρόνων κατεγράφησαν προσκρούσεις Όρνιων (*Gyps fulvus*) στα πτερύγια των ανεμογεννητριών (Α/Γ), με αποτέλεσμα τα τελευταία να ακρωτηριαστούν ή να θανατωθούν. Το Όρνιο ανήκει στο Παράρτημα I της Οδηγίας για τα άγρια πτηνά και προστατεύεται αυστηρά, καθώς και στο Παράρτημα II της Σύμβασης της Βέρνης. Σύμφωνα με το Κόκκινο Βιβλίο των Απειλούμενων Ζώων της Ελλάδας κατατάσσεται στα «Απειλούμενα» είδη. Μόνον στην Κρήτη η κατάσταση του πληθυσμού τηρείται σε υγιή επίπεδα και για το λόγο αυτό προβάλλει ως αναγκαία η διατήρησή του.

Με το υπ' αριθ. πρωτ. 232/27.01.2015 έγγραφό του, το Τμήμα Επιθεώρησης Περιβάλλοντος του τότε ΥΠΕΚΑ, αφού έλαβε υπόψιν του σχετικές αναφορές, καλεί την εταιρία ΤΕΡΝΑ ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΗ Α.Ε., ιδιοκτήτρια του ΑΣΠΗΕ στη θέση «Περδικοκορυφή», ως υπεύθυνη για συντελεσθείσα περιβαλλοντική ζημία βάσει των διατάξεων του Π.Δ. για την περιβαλλοντική ευθύνη, να καταθέσει τις απόψεις της επί του θέματος. Με το ίδιο έγγραφο καλούνται η Διεύθυνση Περιβαλλοντικής Αδειοδότησης του ΥΠΕΚΑ, η Διεύθυνση Περιβάλλοντος και Χωρικού Σχεδιασμού της ΠΕ Ηρακλείου και το Μουσείο Φυσικής Ιστορίας Κρήτης να παραθέσουν στοιχεία σχετικά με την υπόθεση, ενώ επιπλέον καλείται το ΣΥΓΑΠΕΖ να εξετάσει την αναγκαιότητα λήψης μέτρων πρόληψης ενόψει άμεσης απειλής περιβαλλοντικής ζημίας, σύμφωνα με το άρθρο 6 παρ. 3 και το άρθρο 8 παρ. 2,3 του Π.Δ. 148/2009. Το γεγονός ότι ο κρητικός πληθυσμός του Όρνιου είναι και ο κύριος στην Ελλάδα, καθιστά την απειλή ζημίας ως απειλή σε πόρο εθνικής σημασίας κατά την έννοια του άρθρου 6 παρ. 1α του Π.Δ. 148/2009.

77. βλ. τη με αρ πρωτ. 103066/11-04-2006 ΚΥΑ ΕΠΟ της Ειδικής Υπηρεσίας Περιβάλλοντος (ΕΥΠΕ του ΥΠΕΧΩΔΕ (Κοινή Απόφαση: ΥΠΕΧΩΔΕ - Υπ Ανάπτυξης - Υπ Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων) για το Αιολικό Πάρκο στη θέση «Περδικοκορυφή» Δήμου Γόρτυνας ΠΕ Ηρακλείου Περιφέρειας Κρήτης της ΤΕΡΝΑ ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΗ. Υπάρχει και παρεμφερής υπόθεση που αφορά ΑΣΠΗΕ στη θέση Αγίος Κύριλλος του Δήμου Γόρτυνας ΠΕ Ηρακλείου.

Δυνάμει του υπ' αριθ. πρωτ. 229/06.02.2017 εγγράφου, το Τμήμα Επιθεώρησης Περιβάλλοντος του ΥΠΕΝ, λαμβάνοντας υπόψιν την επιστολή - απάντηση της εταιρίας και παν άλλο σχετικό έγγραφο, κάνει δεκτό το αίτημα ανάληψης δράσης αποκατάστασης σύμφωνα με το άρθρο 13 του Π.Δ. 148/2009, και καταλογίζει κατ' εφαρμογή του άρθρου αυτού στην εταιρία, ως υπεύθυνο φορέα εκμετάλλευσης, την περιβαλλοντική ευθύνη για τη ζημία που προκλήθηκε σε προστατευόμενο είδος. Σύμφωνα με το έγγραφο αυτό, η λειτουργία του αιολικού πάρκου και η θανάτωση τουλάχιστον τριών (3) όρνιων συνιστά περιβαλλοντική ζημία σε προστατευόμενο είδος πανίδας κατά τον ορισμό του άρθρου 4 παρ. 1β του Π.Δ. 148/2009. Το Τμήμα απευθύνει προς το ΣΥΓΑΠΕΖ, ως αρμόδια αρχή για την εφαρμογή του Π.Δ., αίτημα:

- να απαιτήσει από το φορέα εκμετάλλευσης ή και να λάβει το ίδιο τα αναγκαία μέτρα **πρόληψης** επικείμενης περιβαλλοντικής ζημίας σύμφωνα με το άρθρο 8 παρ. 2 του Π.Δ. 148/2009,
- να απαιτήσει από το φορέα εκμετάλλευσης ή και να λάβει το ίδιο τα αναγκαία μέτρα **περιορισμού** της επελθούσας περιβαλλοντικής ζημίας σύμφωνα με το άρθρο 9 παρ. 2α,β του Π.Δ. 148/2009 και
- να απαιτήσει από το φορέα εκμετάλλευσης ή και να λάβει το ίδιο τα αναγκαία μέτρα **αποκατάστασης** της επελθούσας περιβαλλοντικής ζημίας σύμφωνα με το άρθρο 9 παρ. 2γ,δ και 10 του Π.Δ. 148/2009.

Μέχρι τη σύνταξη του παρόντος οδηγού το ΣΥΓΑΠΕΖ δεν έχει λάβει σχετική απόφαση.

Η ΠΕΑΠΖ της Αποκεντρωμένης Διοίκησης Κρήτης, με το υπ' αριθ. πρωτ. 1975/07.06.2018 έγγραφο της απευθυνόμενο προς την Επιθεώρηση Νοτίου Ελλάδας του ΥΠΕΝ, κοινοποίησε την απόφασή της σχετικά με το ότι η ευθύνη για την προστασία της ορνιθοπανίδας και της πρόληψης θανάτων πτηνών από προσκρούσεις στα πτερόγυια Α/Γ ανήκει αποκλειστικά στο φορέα εκμετάλλευσης ο οποίος θα πρέπει:

- να εφαρμόσει ολοκληρωμένο πρόγραμμα παρακολούθησης (monitoring), διάρκειας τουλάχιστον ενός έτους, για την υφιστάμενη ορνιθοπανίδα της περιοχής, την τυχόν ύπαρξη μεταναστατευτικών διαδρόμων και τις πιθανές επιπτώσεις της λειτουργίας κάθε μίας Α/Γ του πάρκου,
- να κοινοποιήσει τα αποτελέσματα της παρακολούθησης προς την αρμόδια περιβαλλοντική αρχή και το Μουσείο Φυσικής Ιστορίας της Κρήτης προκειμένου να αξιολογηθούν και να προταθούν εφόσον απαιτείται επιπλέον μέτρα ή τροποποιήσεις για τον ΑΣΠΗΕ,
- να εγκαταστήσει σύστημα αποτροπής συγκρούσεων πτηνών στις Α/Γ,
- να γίνεται καθημερινός έλεγχος και απομάκρυνση τυχόν ζώων και απορριμμάτων που προσελκύουν τα όρνια.

Τέλος η ΠΕΑΠΖ αποφάσισε, σε περίπτωση που παρά τα μέτρα αποφυγής περιβαλλοντικής ζημίας από τη μελέτη προκύψουν συχνές προσκρούσεις πτηνών με τα πτερόγυια των Α/Γ, να εξεταστεί σε συνεργασία με την εταιρεία η δυνατότητα μετακίνησης των Α/Γ που αποτελούν πρόβλημα.

Βιβλιογραφία – Πηγές

- Ε. Κουτούπα-Ρεγκάκου, Δίκαιο του περιβάλλοντος, Β' έκδοση επαυξημένη, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2007
- Κ. Πουϊκλή, Η αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει» στο δίκαιο περιβάλλοντος υπό το φως της Οδηγίας 2004/35/ΕΚ σχετικά με την περιβαλλοντική ευθύνη, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2017
- Κ. Πουϊκλή, Η Οδηγία 2004/35/ΕΚ για την Περιβαλλοντική Ευθύνη: Καινοτομίες, ελλείψεις, προοπτικές στο Γεωργιακάκης Π., Μπαξεβάνη Κ., Προμπονάς Μ. & Ξηρουχάκης Σ. (επιμ.) 2017, Πρακτικά Εθνικού Συνεδρίου «Περιβαλλοντική Ευθύνη, Πρόληψη και Αποκατάσταση: Προκλήσεις και Ευκαιρίες για την Προστασία της Βιοποικιλότητας στην Ελλάδα». 8-10 Σεπτεμβρίου 2017, Ηράκλειο. Πανεπιστήμιο Κρήτης - Μουσείο Φυσικής Ιστορίας Κρήτης, 288 σελίδες, σελ. 29 επ.
- Κ. Πουϊκλή, Παρατηρήσεις στην απόφαση της 4ης Μαρτίου 2015 του ΔΕΕ στην υπόθεση C-534/13 (περιβαλλοντική ευθύνη), Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου (ΕΕΕυρΔ), ΕΕΕυρΔ 2:2015, σελ. 217 επ.

- Κ. Πουϊκλή, Περιβαλλοντική ευθύνη και αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει»: Νεότερες εξελίξεις υπό το πρίσμα της πρόσφατης νομολογίας του ΔΕΕ - C-534/13 Fira Group, C-592/13 Ediltecnica και C-156/14 Tamoil Italia, Περιοδικό «Περιβάλλον και Δίκαιο», ΠερΔικ 3/2016 (έτος 20ά), σελ. 427 επ.
- Σ. Πουλή, Χ. Κουρεντή, Γ. Μαργαρίτης, Δ. Μπούζας, Ο. Δημητριάδου, Ε. Λεβαντής, Η εφαρμογή της Οδηγίας για την περιβαλλοντική ευθύνη στην Ελλάδα (θεωρία και πραγματικότητα), Περιβάλλον και Δίκαιο 1/2015, σελ. 32 επ.
- P. Sands, Principles of International environmental law, 2nd ed., Cambridge University Press, 2003
- WWF, Ετήσια Έκθεση 2017, Νόμος και περιβάλλον στην Ελλάδα, Έκθεση 2017 για την εφαρμογή της περιβαλλοντικής νομοθεσίας, διαθέσιμο στο: <http://www.wwf.gr/images/pdfs/WWF-NOMOreport-2017-Final16Oct2017.pdf>
- Ιστοσελίδα του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, <http://curia.europa.eu>
- Ιστοσελίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, <http://europa.eu>
- Περιοδικό «Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου»
- Περιοδικό «Νόμος και Φύση», www.nomosphysis.org.gr
- Περιοδικό «Περιβάλλον και Δίκαιο»

Αμπελιτσιά (*Zelkova abelicea*)
ενδημικό της Κρήτης (φωτ. Ν. Πέτρου)

Βλαχοτσιχλονο (*Emberiza hortulana*) (φωτ. Ν. Πέτρου)

5. Ο Ν. 1650/1986, το θεμέλιο νομοθέτημα για την προστασία του περιβάλλοντος στην Ελλάδα

Ο νόμος 1650/1986 αποτελεί το πρώτο νομοθέτημα στην Ελλάδα που είναι αποκλειστικά εστιασμένο στην προστασία του περιβάλλοντος κατά τις επιταγές του άρθρου 24 του Συντάγματος. Πρόκειται για ένα τολμηρό για την εποχή του κείμενο το οποίο επιδεικνύει αξιοθαύμαστη αντοχή στον χρόνο ενώ εξακολουθεί να αποτελεί πολύτιμο εργαλείο για τον νομικό κόσμο. Ο νόμος 1650/1986 έχει υποστεί πολλές τροποποιήσεις κατά το πέρασμα των χρόνων, από τους νόμους 3010/2001 και 4014/2011 για την περιβαλλοντική αδειοδότηση έργων και δραστηριοτήτων, τον Ν. 3851/2010 για την επιτάχυνση της ανάπτυξης των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, τον Ν. 3937/2011 για τη βιοποικιλότητα⁷⁸, τον Ν. 4042/2012 για την ποινική προστασία του περιβάλλοντος (αναλύεται στο επόμενο κεφάλαιο), καθώς και με μια σειρά άλλων νομοθετημάτων.

Σύμφωνα με το άρθρο 1 του Ν. 1650/1986, σκοπός του νόμου είναι η θέσπιση θεμελιωδών κανόνων, κριτηρίων και μηχανισμών για την προστασία του περιβάλλοντος, προκειμένου να εξασφαλιστεί ένα

Εισαγωγή	55
Η προστασία του εδάφους από την υποβάθμισή του	56
Η προστασία των υδάτων	58
Η προστασία του αιγιαλού από την αυθαίρετη επέμβαση και μεταβολή	63
Η προστασία του τοπίου - Η ποινική αντιμετώπιση των παράνομων λατομικών δραστηριοτήτων και της παράνομης διάνοιξης και κατασκευής δρόμων	66
Η υποβάθμιση του περιβάλλοντος εξαιτίας της ανεξέλεγκτης διάθεσης αποβλήτων	68
Η προστασία του δασικού κεφαλαίου	71
Βιβλιογραφία – Πηγές	76

υψηλής ποιότητας περιβάλλον για τον άνθρωπο, μέσα στο οποίο να προστατεύεται η υγεία του και να ευνοείται η ανάπτυξη της προσωπικότητάς του.

78. Α. Καλλία-Αντωνίου - Λ. Δημητριάδη: "Ο νέος νόμος 3937 για τη διατήρηση της βιοποικιλότητας - Νέες προσεγγίσεις στη διαχείριση του φυσικού περιβάλλοντος", Περιοδικό «Περιβάλλον και Δίκαιο», Τεύχος 2/2011, Νομική Βιβλιοθήκη

Διαπιστώνεται, λοιπόν ότι ο νόμος δεν θέτει ως αυτοσκοπό την προστασία του περιβάλλοντος, αλλά το πράττει με τη λογική της διασφάλισης του ζωτικού χώρου εντός του οποίου ζει ο άνθρωπος και αναπτύσσει την προσωπικότητά του. Άλλωστε, κατά τον ίδιο τον ορισμό που παρέχει ο νόμος στο άρθρο 2, περιβάλλον είναι το σύνολο των φυσικών και ανθρωπογενών παραγόντων και στοιχείων που βρίσκονται σε αλληλεπίδραση και επηρεάζουν την οικολογική ισορροπία, **την ποιότητα της ζωής, την υγεία των κατοίκων**, την ιστορική και πολιτιστική παράδοση και τις αισθητικές αξίες.

Ο νόμος στοχεύει στην αποτροπή της ρύπανσης και της εν γένει υποβάθμισης του περιβάλλοντος, τη διασφάλιση της ανθρώπινης υγείας, στην αειφόρο διαχείριση των πόρων και τη διατήρηση των οικοσυστημάτων. Ο νόμος περιέχει επιμέρους διατάξεις για το έδαφος, τα ύδατα, την ατμόσφαιρα, τις προστατευόμενες περιοχές, το θαλάσσιο περιβάλλον και τα παρόχθια οικοσυστήματα, τα απόβλητα, την πρόσβαση στην περιβαλλοντική πλη-

ροφορία και την περιβαλλοντική εκπαίδευση, το τοπίο. Πρόκειται για έναν νόμο που εισάγει ρυθμίσεις για πολλές επιμέρους πλευρές του δικαίου του περιβάλλοντος, οι οποίες κατά βάση ρυθμίζονται από άλλα εξειδικευμένα νομοθετήματα.

Σύμφωνα με τα πορίσματα των ερευνών που διεξάγονται στο πλαίσιο του έργου LIFE NATURA Themis από τα Παρατηρητήρια ανατολικής και δυτικής Κρήτης, επιφορτισμένα με τον έλεγχο της νομολογίας των Πρωτοδικείων και των Εφετείων της Κρήτης σχετικά με περιβαλλοντικά αδικήματα που λαμβάνουν χώρα στην περιφέρεια αυτή, με ιδιαίτερη εστίαση στις προστατευόμενες περιοχές NATURA 2000, κατεγράφησαν περιστατικά υποβάθμισης του περιβάλλοντος που εμπίπτουν στις διατάξεις του Ν. 1650/1986. Παρακάτω, θα εξετάσουμε ορισμένες συνηθεις περιπτώσεις, ανά προστατευτέο αντικείμενο κατά τις διατάξεις του νόμου 1650/1986. Επιπλέον, θα παρουσιαστεί ειδική ενότητα σχετικά με τα αδικήματα που πλήττουν το δασικό κεφάλαιο.

Η προστασία του εδάφους από την υποβάθμισή του

Με τη συνδυασμένη θεώρηση των άρθρων 2 και 11 Ν. 1650/1986, διαπιστώνεται ότι η υποβάθμιση του εδάφους μπορεί να προέρχεται είτε από φυσικές αιτίες (διάβρωση, έλλειψη αερισμού, αποξήρανση, υπεργήρανση, καταστροφή δομής, αλάτωση, απόκλυση δυσμενών οριζόντων), είτε από ανθρωπογενείς παρεμβάσεις (χημική εξάντληση, υπερλίπανση ή ακατάλληλη λίπανση, προσθήκη τοξικών ουσιών από τη χρήση λιπασμάτων και φυτοφαρμάκων, διάθεση τοξικών και επικίνδυνων αποβλήτων και ιλύος, διάθεση στερεών αποβλήτων από μεταλλευτικές ή λατομικές δραστηριότητες). Ως **υποβάθμιση** νοείται κατά τον νόμο «**η πρόκληση από ανθρώπινες δραστηριότητες ρύπανσης ή οποιασδήποτε άλλης μεταβολής στο περιβάλλον**, η οποία είναι πιθανόν να έχει αρνητικές επιπτώσεις στην οικολογική ισορροπία, στην ποιότητα ζωής και στην υγεία των κατοίκων, στην ιστορική και πολιτιστική κληρονομιά και στις αισθητικές αξίες» και ως **οικολογική ισορροπία** «**η σταθερή σχέση που διαμορφώνεται με την πάροδο του χρόνου ανάμεσα στους παράγοντες και τα στοιχεία ενός οικοσυστήματος**».

Για τη στοιχειοθέτηση του υπαλλακτικώς μικτού εγκλήματος της ρυπάνσεως ή υποβαθμίσεως του περιβάλλοντος⁷⁹, πρέπει να διαπιστωθεί η ύπαρξη «ρυπάνσεως» ή «υποβαθμίσεως» του περιβάλλοντος, κατά την έννοια που προσδίδουν στους όρους αυτούς οι διατάξεις του άρθρου 2 του Ν. 1650/1986, ενώ επιπλέον, η περί ρυπάνσεως ή υποβαθμίσεως του περιβάλλοντος γνωμάτευση **διατυπώνεται από ειδικούς**, οι οποίοι ορίζονται και γνωματεύουν με βάση τις κείμενες διατάξεις και **η διατύπωση περί υποβάθμισης δεν επαφίεται στην αντίληψη του «μέσου κοινωνικού ανθρώπου**». Για την ποινική αντιμετώπιση των φαινομένων υποβάθμισης του εδάφους εφαρμογής τυγχάνουν οι διατάξεις του άρθρου 28 παρ. 2 Ν. 1650/1986 κατά το οποίο: «**Όποιος προκαλεί ρύπανση ή υποβαθμίζει το περιβάλλον** [σ.σ.: γενικά, και όχι μόνο σε προστατευόμενες περιοχές] με πράξη ή παράλειψη που αντιβαίνει στις διατάξεις του νόμου αυτού ή των κανονιστικών πράξεων που εκδίδονται κατ' εξουσιοδότησή του, **τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον ενός έτους ή και χρηματική**

79. Υπαλλακτικώς μικτά είναι τα αδικήματα στα οποία οι πλείονες τρόποι τελέσεως της αντικειμενικής υποστάσεως του αδικήματος μπορούν να εναλλαχθούν.

ποινή 3.000,00 έως 60.000,00 ευρώ. Αν η πράξη του προηγούμενου εδαφίου τελέστηκε από αμέλεια, επιβάλλεται φυλάκιση μέχρι ενός έτους ή και χρηματική ποινή. Αν οι αρνητικές επιπτώσεις της ρύπανσης ή της υποβάθμισης του περιβάλλοντος είναι, με βάση το είδος ή την ποσότητα των ρύπων ή την έκταση ή τη σημασία της υποβάθμισης, περιορισμένες επιβάλλεται φυλάκιση μέχρι ενός έτους ή και χρηματική ποινή».

Νομολογία

Στην υπ' αριθμ. 930/2014 απόφαση Αρείου Πάγου (Ε Ποινικές), το δικαστήριο έκανε χρήση της διάταξης του άρθρου 28 Ν. 1650/1986 απορρίπτοντας αίτηση αναίρεσης και επικύρωσε προηγούμενη απόφαση του Τριμελούς Εφετείου Πατρών με την οποία ο αναιρεσείων καταδικάστηκε για κατ' εξακολούθηση υποβάθμιση του περιβάλλοντος (άρθρα 28 παρ. 1 α, 1,2 και 18 του Ν. 1650/1986), σε ποινή φυλάκισης δέκα πέντε (15) μηνών (τριετής αναστολή) και χρηματική ποινή 5.000,00 ευρώ, και μάλιστα για προστατευόμενη περιοχή του Δικτύου NATURA 2000. Στην προκειμένη περίπτωση, ο κατηγορούμενος σε διαφορετικές χρονικές στιγμές έγινε αντιληπτός να έχει απορρίψει και εναποθέσει μεγάλες ποσότητες απορριμμάτων σε παραλιακή περιοχή. Τα απορρίμματα αυτά προέρχονταν από συστηματική καλλιέργεια καρπουζιών που πραγματοποιεί ο κατηγορούμενος στην περιοχή με την εγκατάσταση θερμοκηπίων. Αποτελούνταν από μεγάλες ποσότητες πλαστικών και υλικών στηρίξεως (ξύλα, καλάμια, μέταλλα) που προέρχονταν από τα ως άνω θερμοκήπια, καθώς και πλαστικά δοχεία, συσκευασίες φυτοφαρμάκων και άλλα φερτά υλικά. Ο ίδιος κατηγορούμενος είχε προβεί σε συστηματική καλλιέργεια καρπουζιού με σύγχρονες καλλιεργητικές μεθόδους σε έκταση η οποία αποτελεί τμήμα του ακινήτου με Αριθμό Βιβλίου Καταγραφής (Α.Β.Κ.) 102 συνολικής έκτασης 284.500,00 τ.μ., που έχει χαρακτηριστεί δημόσιο κτήμα ως παλιός αιγιαλός σύμφωνα με την 1071485/Β0010/24.11.2003 απόφαση του Υπ. Οικονομίας, και συγκεκριμένα σε έκταση αυτού 62.702,33 τ.μ. από την οποία είχε αποβληθεί. Το δικαστήριο έκρινε ότι με τις ενέργειές του αυτές (απόρριψη απορριμμάτων και στερεών αποβλήτων, εντατική καλλιέργεια καρπουζιών) ο κατηγορούμενος **προκάλεσε υποβάθμιση του περιβάλλοντος από την απόρριψη των ως άνω**

επιβλαβών απορριμμάτων καθώς και δυσμενή μεταβολή στο περιβάλλον, η οποία είναι δυνατόν να έχει αρνητικές επιπτώσεις στην οικολογική ισορροπία, στην ποιότητα ζωής και στην υγεία των κατοίκων και στις αισθητικές αξίες καθώς επήλθε: α) αλλοίωση των γεωμορφολογικών και φυσικών χαρακτηριστικών της περιοχής, με τη **μεταβολή του ανάγλυφου, τη ρήξη της συνοχής του αμμώδους εδάφους και την ισοπέδωση μεγάλης έκτασης αμμοθινών** και της αυτοφυούς βλάστησης επί αυτών, β) διάσπαση της συνέχειας του οικοσυστήματος με την καταστροφή μεγάλης έκτασης της τοπικής χλωρίδας, την **ερήμωση του εδάφους** και τη διατάραξη της πανίδας, γ) σημαντική **αλλοίωση του τοπίου** και δ) **κίνδυνο από τη συστηματική χρήση φυτοφαρμάκων, για τη μόλυνση του εδάφους**, την υγεία των κατοίκων και των διερχόμενων λουομένων κατά τους θερινούς μήνες και για την προστατευόμενη Θαλάσσια Χελώνα «*Caretta caretta*»⁸⁰.

Ένα σύνηθες επίσης καταγεγραμμένο φαινόμενο το οποίο συνιστά υποβάθμιση του εδάφους και εν γένει του περιβάλλοντος κατά τους ορισμούς του νόμου αποτελεί και η **ανεξέλεγκτη διάθεση λυμάτων ελαιολιτριβείου**. Η σχετική πρακτική τιμωρείται:

- Κατά τις διατάξεις του άρθρου 28 παρ. 1 του Ν. 1650/1986 σύμφωνα με το οποίο: «**Όποιος ασκεί δραστηριότητα ή επιχείρηση χωρίς την απαιτούμενη, σύμφωνα με τις διατάξεις του νόμου αυτού, όπως τροποποιήθηκε με το Ν. 3010/2003 (Α' 91) και το Ν. 4014/2011 (Α' 209), ή των κανονιστικών πράξεων που εκδίδονται κατ' εξουσιοδότησή του, άδεια ή έγκριση, ή υπερβαίνει τα όρια της άδειας ή έγκρισης που του έχει χορηγηθεί και υποβαθμίζει το περιβάλλον, τιμωρείται με φυλάκιση έως δύο ετών ή και χρηματική ποινή 1.000,00 έως 60.000,00 ευρώ**».
- Συμπληρωματικά στη διάταξη αυτή στέκεται το άρθρο 30 του Ν. 1650/1986 για την επιβολή διοικητικών κυρώσεων-προστίμων από πεντακόσια (500) ευρώ μέχρι δύο εκατομμύρια (2.000.000) ευρώ καθώς και απόφαση για προσωρινή παύ-

80. βλ. Απόφαση 930 / 2014 (Ε, ΠΟΙΝΙΚΕΣ), διαθέσιμο στο: http://www.areiospagos.gr/nomologia/apofaseis_DISPLAY.asp?cd=LK3N9IPWTDUJTMM64G69X47FX2WYOR&apof=930_2014&info=%D0%CF%CD%CA%5D3%20-%20%20C5. Ανευρέθηκε στις 26 Ιουνίου 2018.

ση της λειτουργίας της παράνομης δραστηριότητας, ακόμα και οριστικής διακοπής.

- Επίσης, για τις σχετικές περιπτώσεις ανατρέχουμε και στις διατάξεις της ΚΥΑ υπ' αριθ. 145116 «Καθορισμός μέτρων, όρων και διαδικασιών για την επαναχρησιμοποίηση επεξεργασμένων υγρών αποβλήτων και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ 354/Β/08.03.2011) και στο άρθρο 14 («Κυρώσεις») κατά το οποίο «1. Σε οποιονδήποτε γίνεται αίτιος παράβασης των διατάξεων της παρούσας απόφασης με πράξη ή παράλειψη, **επιβάλλονται οι Κυρώσεις που προβλέπονται στα άρθρα 13 και 14 του Ν. 3199/2003.** 2. Κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου, του οποίου η δραστηριότητα προκαλεί ζημία ή άμεση απειλή ζημίας στα υδατικά συστήματα κατά παράβαση των διατάξεων της παρούσας απόφασης, φέρει **περιβαλλοντική ευθύνη, η οποία διέπεται από τις διατάξεις του Π.Δ. 148/2009.** 3. Οι Κυρώσεις που προβλέπονται στην προηγούμενη παράγραφο επιβάλλονται **ανεξάρτητα από τις Κυρώσεις που προβλέπονται σε άλλες διατάξεις της κείμενης νομοθεσίας**».

Νομολογία

Ένα σχετικό παράδειγμα από τη νομολογία είναι το εξής: Δυνάμει της υπ' αριθμ. 831/2014 απόφασής του, το Τριμελές Πλημμελειοδικείο Μυτιλήνης, που δίκασε σε δεύτερο βαθμό, κήρυξε ένοχο τον

κατηγορούμενο για παραβίαση του άρθρου 28 παρ. 1 περ. α του Ν. 1650/1986 και τον καταδίκασε σε ποινή φυλακίσεως πέντε (5) μηνών, με αναστολή. Κατά το σκεπτικό του δικαστηρίου, αποδείχθηκε ότι στη Λέσβο τον Ιανουάριο του 2010 έως τον Σεπτέμβριο του 2010 ο κατηγορούμενος **προέβη σε εναπόθεση στον αύλειο ακάλυπτο χώρο του ως άνω εργοστασίου μεγάλης ποσότητας ανεπεξέργαστου ελαιοπυρήνα, χωρίς να υπάρχουν εγκαταστάσεις περισυλλογής, επεξεργασίας και διάθεσης των στραγγιδίων καταλοίπων του ως άνω προϊόντος, παρά μάλιστα τη ρητή διατύπωση της υπ' αρ. πρωτ. 627/14.30/31.03.2009 απόφασης του αντινομάρχη Λέσβου περί της υποχρέωσης επεξεργασίας όλης της αποθηκευμένης ποσότητας ελαιοπυρήνα και χωρίς τη σφράγιση των τμημάτων ραφινερίας και σαπωνοποιίας του βιομηχανικού συγκροτήματος**, με αποτέλεσμα να προκύπτει έντονη δυσοσμία από τους αέριους ρύπους, κατάσταση από την οποία **προξενήθηκε σοβαρή υποβάθμιση του περιβάλλοντος στην ευρύτερη γειτνιάζουσα περιοχή και υποβάθμιση των συνθηκών διαβίωσης των κατοίκων της.** Τα ανωτέρω προέκυψαν και από τις σαφείς **καταθέσεις των μαρτύρων του κατηγορητηρίου.** Την ως άνω απόφαση επικύρωσε ο Άρειος Πάγος δυνάμει της 515/2015 απόφασής του με την οποία απέρριψε σχετική αίτηση αναίρεσης⁸¹.

Η προστασία των υδάτων

Από τη συνδυασμένη ερμηνεία των διατάξεων 8 και 9 του Ν. 1650/1986, προβλέπεται ότι ο νομοθέτης επιθυμεί την εξασφάλιση της ποιοτικής κατάστασης των υδάτων έναντι έργων και δραστηριοτήτων, υφιστάμενων ή νέων, που ενδέχεται να επηρεάσουν την ποιότητα των υδάτων. Σε αυτά τα έργα και τις δραστηριότητες επιβάλλονται μέτρα και περιορισμοί τα οποία μπορεί να περιλαμβάνουν: αποστάσεις ασφάλειας, εφαρμογή τεχνολογίας αντιρρύπανσης, χρήση συγκεκριμένων πρώτων και βοηθητικών υλών ή και καυσίμων, ορισμένες τιμές αποβλήτων και χρησιμοποιούμενων νερών, ωράρια λειτουργίας, εγκατάσταση οργάνων

ελέγχου της ποιότητας των υγρών αποβλήτων, καυσίμων, νερών, πρώτων και βοηθητικών υλών, καθορισμό μεθόδων, συνθηκών και συχνοτήτων δειγματοληψίας και αναλύσεων παραμέτρων που σχετίζονται με την ποιότητα και ποσότητα των χρησιμοποιούμενων καυσίμων, νερών, ποταμών, πρώτων και βοηθητικών υλών, υγρών αποβλήτων, όρους και προϋποθέσεις συλλογής, μεταφοράς και διάθεσης ιλύων, μεθόδους τελικής διάθεσης υγρών αποβλήτων, μήκος υποβρύχιων αγωγών και πρότυπα παραγωγικών διαδικασιών (βλ. άρθρο 9 παρ. 2 Ν. 1650/1986).

81. βλ. Απόφαση 515 / 2015 (Ζ, ΠΟΙΝΙΚΕΣ), διαθέσιμο στο: http://www.areiospagos.gr/nomologia/apofaseis_DISPLAY.asp?cd=50GKPTXSC76Z0LONU0J702SD2KKJAY&apof=515_2015&info=%D0%CF%C9%CD%C9%CA%C5%D3%20-%20%20%C6. Ανευρέθηκε στις 26 Ιουνίου 2018.

Είναι σαφώς αντιληπτό ότι οι διατάξεις για την προστασία των υδάτων του Ν. 1650/1986 είναι περιορισμένης εμβέλειας. Η **προστασία των υδάτων** πλαισιώνεται από ένα εκτεταμένο σύμπλεγμα νομικών διατάξεων, ενωσιακής κυρίως προέλευσης, το οποίο αποτελείται κατά κύριο λόγο από την Οδηγία πλαίσιο για τα ύδατα 2000/60/ΕΚ η οποία έχει ενσωματωθεί στο εθνικό δίκαιο με τον Ν. 3199/2003 και το Προεδρικό Διάταγμα υπ' αριθμ. 51/2007 (ΦΕΚ 54/Α/2007) «Καθορισμός μέτρων και διαδικασιών για την ολοκληρωμένη προστασία και διαχείριση των υδάτων σε συμμόρφωση με τις διατάξεις της Οδηγίας 2000/60/ΕΚ «για τη θέσπιση πλαισίου κοινοτικής δράσης στον τομέα της πολιτικής των υδάτων» του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 23ης Οκτωβρίου 2000»⁸². Σκοπός της Οδηγίας, και κατ' επέκταση του σχετικού νόμου και του Π.Δ. (άρθρο 1), είναι η ολοκληρωμένη προστασία και ορθολογική διαχείριση των εσωτερικών επιφανειακών, των μεταβατικών, των παράκτιων και υπόγειων υδάτων, η οποία συνίσταται:

- α) Στην αποτροπή της περαιτέρω επιδείνωσης και στην προστασία και βελτίωση της κατάστασης των υδάτινων οικοσυστημάτων, καθώς και των αμέσως εξαρτώμενων από αυτά χερσαίων οικοσυστημάτων και υγροτόπων σε ό,τι αφορά τις ανάγκες τους σε νερό.
- β) Στην προώθηση της βιώσιμης χρήσης του νερού βάσει μακροπρόθεσμης προστασίας των διαθέσιμων υδατικών πόρων.
- γ) Στην ενίσχυση της προστασίας και τη βελτίωση του υδάτινου περιβάλλοντος, μεταξύ άλλων με ειδικά μέτρα για την προοδευτική μείωση των απορρίψεων, εκπομπών και διαρροών ουσιών προτεραιότητας και με την παύση ή τη σταδιακή εξάλειψη των απορρίψεων, εκπομπών και διαρροών των επικίνδυνων ουσιών προτεραιότητας.
- δ) Στη διασφάλιση της προοδευτικής μείωσης της ρύπανσης των υπόγειων υδάτων και στην αποτροπή της περαιτέρω μόλυνσής τους.
- ε) Στο μετριασμό των επιπτώσεων από πλημμύρες και ξηρασίες ώστε να συμβάλλει με αυτό

τον τρόπο: στην εξασφάλιση επαρκούς παροχής επιφανειακού και υπόγειου νερού καλής ποιότητας που απαιτείται για τη βιώσιμη, ισόρροπη και δίκαιη χρήση ύδατος και σε σημαντική μείωση της ρύπανσης των υπογείων υδάτων.

στ) Στην προστασία των **εσωτερικών και θαλάσσιων υδάτων** και στην επίτευξη των στόχων των σχετικών διεθνών συμφωνιών, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που αποσκοπούν στην πρόληψη και την εξάλειψη της ρύπανσης του θαλασσίου περιβάλλοντος, με κοινοτική δράση δυνάμει του άρθρου 16 παράγραφος 3 της Οδηγίας 2000/60/ΕΚ για την παύση ή τη σταδιακή εξάλειψη των απορρίψεων, εκπομπών και διαρροών επικίνδυνων ουσιών προτεραιότητας.

Όσον αφορά στην ποινική μεταχείριση του φαινομένου της υποβάθμισης των υδάτων ισχύουν τα κάτωθι:

- Σύμφωνα με το άρθρο 18 του Π.Δ. 51/2007, «1. Σε κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο που ρυπαίνει ή υποβαθμίζει τα νερά ή παραβαίνει τις διατάξεις του παρόντος διατάγματος με πράξη ή παράλειψη επιβάλλονται οι διοικητικές και ποινικές κυρώσεις που προβλέπονται στα άρθρα 13 και 14 του Ν. 3199/2003. 2. Οι ως άνω κυρώσεις επιβάλλονται ανεξάρτητα από την επιβολή κυρώσεων που προβλέπονται σε άλλες διατάξεις της κείμενης νομοθεσίας». Επομένως, σε περιστατικά υποβάθμισης της ποιοτικής στάθμης των υδάτινων πόρων, στους παραβάτες, φυσικά ή νομικά πρόσωπα, επιβάλλεται ως **διοικητική κύρωση πρόστιμο από 100 ευρώ μέχρι 600.000 ευρώ. Σε περίπτωση εξαιρετικά σοβαρής ρύπανσης ή υποβάθμισης** των υδάτων και ιδίως στην περίπτωση που από το είδος ή την ποσότητα των ρύπων ή από την έκταση ή τη σημασία της υποβάθμισης των υδάτων υπάρχει κίνδυνος θανάτου ή βαριάς σωματικής βλάβης ή ευρείας οικολογικής διατάραξης ή καταστροφής, **το ύψος του προστίμου μπορεί να ανέλθει μέχρι 1.500.000 ευρώ** (άρθρο 13 παρ. 1,3 του Ν. 3199/2003)⁸³.

82. Α. Καλλία-Αντωνίου «Θεσμικό πλαίσιο για την προστασία και διαχείριση των υδατικών πόρων», εκδόσεις ΖΗΤΗ Θεσσαλονίκη 2012

83. Σύμφωνα με την υπ' αριθμ. 116/2010 γνωμοδότηση του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους υπό τον τίτλο «Πρόστιμο ρύπανσης υδάτων και παραβίασης της νομοθεσίας για τα ύδατα», για την επιβολή του προστίμου των παρ.1-3 του άρθρου 13 του Ν. 3199/2003 δεν απαιτείται η έκδοση οποιασδήποτε κανονιστικής πράξης, η δε εξουσιοδοτική διάταξη της παρ.5 του ίδιου άρθρου αναφέρεται μόνο στη δυνατότητα να μεταβιβασθεί με υπουργική απόφαση στην τοπική αυτοδιοίκηση α' και β' βαθμού η αρμοδιότητα επιβολής του ως άνω προστίμου και των λοιπών κυρώσεων της παρ.4 και να καθορισθεί περαιτέρω η διαδικασία ελέγχου και επιβολής των κυρώσεων αυτών από τα όργανα της τοπικής αυτοδιοίκησης. Διαθέσιμο στο: <http://www.nsk.gr/web/>

- Επιπρόσθετα, για επιχείρηση ή δραστηριότητα που προκαλεί ρύπανση ή άλλη υποβάθμιση των υδάτων, **μπορεί να απαγορευθεί προσωρινά η λειτουργία της** μέχρις ότου ληφθούν τα κατάλληλα μέτρα ώστε να πάψει οριστικά η ρύπανση ή η υποβάθμιση των υδάτων. Μπορεί, επίσης, να επιβληθεί η **οριστική διακοπή της λειτουργίας της, αν η επιχείρηση ή δραστηριότητα παραλείπει να συμμορφωθεί** προς τα υποδεικνυόμενα μέτρα ή αν η λήψη αποτελεσματικών μέτρων είναι ανέφικτη. Με την πράξη επιβολής της απαγόρευσης λειτουργίας μπορεί να προβλέπεται και πρόστιμο από 500 ευρώ έως 50.000 ευρώ για κάθε ημέρα παράβασης της απαγόρευσης (άρθρο 13 παρ. 4 του Ν. 3199/2003).
- Ως προς τις ποινικές κυρώσεις, το άρθρο 14 του Ν. 3199/2003 ορίζει ότι «*Σε όποιον προκαλεί ρύπανση ή υποβαθμίζει με άλλον τρόπο τα ύδατα, με πράξη ή παράλειψη που αντιβαίνει στις διατάξεις του νόμου αυτού ή των κατ' εξουσιοδότησή του εκδιδόμενων διαταγμάτων ή αποφάσεων, καθώς και σε όποιον ασκεί δραστηριότητα ή επιχείρηση χωρίς την απαιτούμενη, σύμφωνα με τις διατάξεις του νόμου αυτού ή των κατ' εξουσιοδότησή του εκδιδόμενων διαταγμάτων ή αποφάσεων, άδεια ή έγκριση ή υπερβαίνει τα όρια της άδειας ή έγκρισης που του έχει χορηγηθεί και υποβαθμίζει τα ύδατα, επιβάλλονται οι ποινικές κυρώσεις που προβλέπονται στο άρθρο 28 του Ν. 1650/1986*».

Νομολογία

Προς το παρόν δεν υπάρχει καταγεγραμμένη νομολογία για την ερμηνεία και εφαρμογή των ως άνω άρθρων. Το άρθρο 18 του Π.Δ. 51/2007 μνημονεύεται στην απόφαση του ΣτΕ 3943/2015, δυνάμει της οποίας έγινε δεκτή αίτηση ακύρωσης κατοίκων της περιοχής του Ασωπού ποταμού και η υπόθεση αναπέμφθηκε στη Διοίκηση, καθώς η Διοίκηση παρέλειψε να λάβει μέτρα προστασίας του Ασωπού ποταμού και προστασίας της υγείας των κατοίκων, αποφεύγοντας κατά τον τρόπο αυτό να διακόψει τη λειτουργία όσων μονάδων δεν διαθέτουν σύστημα επεξεργασίας αποβλήτων ή λειτουργούν κατά παράβαση των σχετικών με την επεξεργασία αποβλήτων περιβαλλοντικών όρων,

να επιλύσει το γενικότερο πρόβλημα επεξεργασίας αποβλήτων και να λάβει τα κατάλληλα μέτρα αποκατάστασης του διαταραχθέντος οικοσυστήματος.

Ενδιαφέρον για το θέμα της προστασίας των υδάτων παρουσιάζει η απόφαση υπ' αριθ. 242/2015 του Τριμελούς Εφετείου Ευβοίας, το οποίο ως δευτεροβάθμιο δικαστήριο, κήρυξε τον κατηγορούμενο ως ένοχο παραβάσεως του άρθρου 28 παρ. 1 α του Ν. 1650/1986 και του επέβαλε, με τη συνδρομή της ελαφρυντικής περιστάσεως του άρθρου 84 παρ. 2 δ του ΠΚ, ποινή φυλακίσεως οκτώ (8) μηνών, την εκτέλεση της οποίας ανέστειλε επί τριετία. Ο κατηγορούμενος κατηγορείτο για το ότι, ενώ ήταν νόμιμος εκπρόσωπος επιχείρησης διαπιστώθηκε πως κατά μήκος ρέματος προκάλεσε εκτεταμένη ρύπανση σε πολύ μεγάλο βαθμό από **υγρά απόβλητα και λάσπες καταλοίπων πετρελαιοειδών**, και πως τα προαναφερθέντα απόβλητα προέρχονταν από το εργοστάσιο καθότι υπάρχει σύστημα υπόγειου αγωγού από το εν λόγω εργοστάσιο το οποίο καταλήγει στο πρανές του άνω ρέματος και συνεχής εκροή των ανωτέρω πετρελαιοειδών από τον δεύτερο αγωγό προς την κοίτη του ρέματος, με αποτέλεσμα την εκτεταμένη ρύπανσή του, ώστε να προκαλείται υποβάθμιση του περιβάλλοντος, με συνέπεια να υπάρχουν πιθανές αρνητικές επιπτώσεις στην οικολογική ισορροπία, στην υγεία και στην ποιότητα ζωής των κατοίκων όμορων περιοχών. Η εν λόγω απόφαση αναιρέθηκε από την 74/2016 ΑΠ και η ποινική δίωξη κατά του ως άνω κατηγορουμένου έπαυσε οριστικά⁸⁴.

Ενδιαφέρον ακόμη παρουσιάζει η απόφαση 1389/2013 του Τριμελούς Εφετείου Λάρισας (ως δευτεροβάθμιο), το οποίο εξέτασε περίπτωση ανεξέλεγκτης διάθεσης αποβλήτων σε υδάτινο σώμα η οποία είχε ως αποτέλεσμα τη ρύπανση του περιβάλλοντος, δεδομένου ότι κατά τον τρόπο αυτό διαταράχθηκε η οικολογική ισορροπία και δημιουργήθηκαν δυσμενείς συνθήκες διαβίωσης για τους κατοίκους των περιοχών που διατρέχει ο ποταμός. Συγκεκριμένα, σε περιοχή των Τρικάλων, στις 08.08.2008, ο κατηγορούμενος με πρόθεση προκάλεσε ρύπανση του περιβάλλοντος με πράξη που αντιβαίνει στις διατάξεις του Ν. 1650/86 ή των κατ' εξουσιοδότηση εκδιδόμενων διαταγμάτων ή υπουργικών αποφάσεων. Συγκεκριμένα στον ανω-

nsk/anazitisi-gnomodoteseon?p_p_id=nskconsulatories_WAR_nskplatformportlet&p_p_lifecycle=0&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_col_id=column-4&p_p_col_pos=2&p_p_col_count=3. Ανευρέθηκε στις 27 Ιουνίου 2018.

84. Πηγή ΝΟΜΟΣ.

τέρω τόπο και χρόνο, κατά την αυτοψία που διενήργησε η Υγειονομική Υπηρεσία της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Τρικάλων, διαπιστώθηκε ότι, ο ως άνω κατηγορούμενος, ως Διευθύνων Σύμβουλος, και αγορανομικός-υγειονομικός υπεύθυνος της εταιρίας-βιομηχανίας επεξεργασίας γάλακτος, που βρίσκεται στο ανωτέρω σημείο, **διοχέτευσε υγρά απόβλητα, λευκού χρώματος, στον Πηνειό ποταμό**. Ειδικότερα, από την έξοδο του βιολογικού καθαρισμού της βιομηχανίας έρρεαν λευκά υγρά από τα οποία υγρά, λήφθηκε δείγμα (από το σημείο που έπεφταν στον ποταμό-αποδέκτη). Το δείγμα εξετάστηκε από τη Χημική Υπηρεσία του Βόλου και διαπιστώθηκε ότι τα υγρά είχαν αυξημένες τιμές των παρακάτω παραμέτρων: pH 5,7 αντί του ορίου των 6,50-9,50, COD 899 mg/l αντί του ορίου των <125 mg/l, BOD 544 mg/l αντί του ορίου των <25 mg/l, Αμμωνία NH₄ 15 mg/l αντί του ορίου των 0,50 mg/l, Φωσφορικά PO_{4,3} 258 mg/l αντί 5mg/l και Αιωρούμενα στερεά SS 125 mg/l αντί του ορίου των 35 mg/l⁸⁵.

Εξίσου σημαντική είναι και η Οδηγία 98/83/ΕΚ του Συμβουλίου της ΕΕ σχετικά με την **ποιότητα του νερού ανθρώπινης κατανάλωσης**, η οποία ενσωματώθηκε με την ΚΥΑ Υ2/2600/2001 (ΦΕΚ 892/Β/2001) σχετικά με την ποιότητα νερού ανθρώπινης κατανάλωσης, όπως αυτή έχει τροποποιηθεί με τη ΔΥΓ2/ΓΠοικ 38295/22.3.2007 κοινή υπουργική απόφαση (ΦΕΚ 630/Β/26.4.2007) και έχει διορθωθεί στα ΦΕΚ 986/Β/2007 και ΦΕΚ 1215/Β/2012, με στόχο την προστασία της ανθρώπινης υγείας από τις δυσμενείς επιπτώσεις που οφείλονται στη ρύπανση ή/ και μόλυνση του νερού ανθρώπινης κατανάλωσης μέσω της εξασφάλισης ότι είναι υγιεινό και καθαρό. Η πιο πρόσφατη ΚΥΑ ενσωμάτωσης είναι η υπ' αριθμ. Γ1(δ)/ΓΠ οικ. 67322 «Ποιότητα νερού ανθρώπινης κατανάλωσης σε συμμόρφωση προς τις διατάξεις της Οδηγίας 98/83/ΕΚ του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, της 3ης Νοεμβρίου 1998, όπως τροποποιήθη-

κε με την Οδηγία (ΕΕ) 2015/1787 (L260,7.10.2015)» (ΦΕΚ 3282/Β/19.09.2017).

Στο άρθρο 13 της ΚΥΑ ενσωμάτωσης του 2017 προβλέπονται **διοικητικές κυρώσεις** για τους παραβάτες του εν λόγω νομοθετήματος με βάση το **άρθρο 30** του Ν. 1650/1986 (ΦΕΚ 160/Α/1986), όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει, ενώ προβλέπονται περαιτέρω και **ποινικές κυρώσεις** κατά το άρθρο 14 της εν λόγω ΚΥΑ και συγκεκριμένα προβλέπονται οι ποινικές κυρώσεις των άρθρων:

- 3 του Α.Ν. 2520/1940 (Α' 273), όπως κάθε φορά ισχύουν και του άρθρου 43 του Ν. 4025/2011 όπως ισχύει,
- 28 και 29 Ν. 1650/1986 και
- 4 και 5 Ν. 4042/2012.

Επιπλέον εφαρμογής τυγχάνει και το άρθρο 281 ΓΚ, αν από άλλες διατάξεις νόμων ή διαταγμάτων δεν προβλέπεται βαρύτερη ποινή.

Η παράβαση των διατάξεων της ΚΥΑ του 2017 συνιστά παράνομη συμπεριφορά σύμφωνα με την περίπτωση (αα) της παραγράφου α' του άρθρου 2 και του παραρτήματος Α' του Ν. 4042/2012 (ΦΕΚ 24/Α/13.2.2012).

Νομολογία

Σχετική νομολογία για το ζήτημα δεν έχει καταγραφεί ακόμη.

Όσον αφορά τα **θαλάσσια ύδατα**, σε περίπτωση υποβάθμισης αυτών, όπως π.χ. με τη ρίψη λυμάτων ή τη ρύπανση λόγω πετρελαιοειδών, εφαρμογής τυγχάνουν:

- Οι ποινικές και διοικητικές κυρώσεις των άρθρων 28 και 30 του Ν. 1650/1986 (ΦΕΚ 160/Α/1986)⁸⁶.

85. βλ. ΑΠ 289/2015 (Ζ Ποινικές) διαθέσιμο στο: http://www.areiospagos.gr/nomologia/apofaseis_DISPLAY.asp?cd=3M5K2CD2E99VUCVILGU2V4I9YUKUFB&apof=289_2015&info=%D0%CF%C9%CD%C9%CA%C5%D3%20-%20%20%C6. Ανευρέθηκε στις 30 Ιουνίου 2018.

86. Στα άρθρα αυτά παραπέμπει και το άρθρο 21 του Ν. 3983/2011 «Εθνική στρατηγική για την προστασία και διαχείριση του θαλάσσιου περιβάλλοντος - Εναρμόνιση με την Οδηγία 2008/56/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 17ης Ιουνίου 2008 και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ 144/Α/2011) κατά το οποίο: «Σε όποιον προκαλεί ρύπανση ή άλλη υποβάθμιση του θαλάσσιου περιβάλλοντος με πράξη ή παράλειψη κατά παράβαση των μέτρων που θεσπίζονται σύμφωνα με το άρθρο 12 και τις κανονιστικές πράξεις που εκδίδονται σε εφαρμογή του, επιβάλλονται οι ποινικές και διοικητικές κυρώσεις που προβλέπονται στα άρθρα 28 και 30 του

- Εφαρμογής ακόμα τυγχάνει σε αντίστοιχη περίπτωση και το άρθρο 6 του Ν. 4037/2012 (αντίστοιχο των άρθρων 4, 5α και 8α της Οδηγίας 2005/35/EK, και του άρθρου 1 παράγραφοι 4, 5 και 7 της Οδηγίας 2009/123/EK) κατά το οποίο: «1. Η απόρριψη ρυπογόνων ουσιών από πλοίο σε οποιαδήποτε από τις περιοχές του άρθρου 3, από την οποία προκαλείται υποβάθμιση της ποιότητας του θαλάσσιου ύδατος τιμωρείται: α) με κάθειρξη μέχρι δέκα ετών και χρηματική ποινή από τρεις χιλιάδες (3.000) έως τριακόσιες χιλιάδες (300.000) ευρώ αν, εξαιτίας της σοβαρότητας της υποβάθμισης, δημιουργείται κίνδυνος θανάτου ή βαριάς σωματικής βλάβης ή ευρεία οικολογική διατάραξη ή καταστροφή, β) με φυλάκιση τουλάχιστον ενός έτους και χρηματική ποινή από χίλια πεντακόσια (1.500) έως πενήντα χιλιάδες (50.000) ευρώ στις υπόλοιπες περιπτώσεις. 2. Όποιος από αμέλεια έγινε υπαίτιος: α) της πράξης της περίπτωσης α' της παραγράφου 1, τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον έξι μηνών και χρηματική ποινή από χίλια (1.000) έως δεκαπέντε χιλιάδες (15.000) ευρώ, β) της πράξης της περίπτωσης β' της παραγράφου 1, τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον τριών μηνών και χρηματική ποινή από διακόσια (200) έως τρεις χιλιάδες (3.000) ευρώ. 3. Επαναλαμβανόμενες μικρής σημασίας απορρίψεις, οι οποίες, όχι μεμονωμένα αλλά σε συνδυασμό μεταξύ τους και εν όψει της τοπικής και χρονικής ενότητας, επιφέρουν υποβάθμιση της ποιότητας του θαλάσσιου ύδατος, τιμωρούνται με ποινή φυλάκισης τουλάχιστον έξι μηνών και χρηματική ποινή από χίλια (1.000) έως δεκαπέντε χιλιάδες (15.000) ευρώ. 4. Όποιος από αμέλεια έγινε υπαίτιος της πράξης της παραγράφου 3 τιμωρείται με ποινή φυλάκισης τουλάχιστον τριών μηνών και χρηματική ποινή από διακόσια (200) ευρώ έως τρεις χιλιάδες (3.000) ευρώ. 5. Όποιος με οποιονδήποτε τρόπο συμβάλλει, χωρίς να μπορεί να χαρακτηριστεί ως συμμετοχος, στην τέλεση των εγκλημάτων των παραγράφων 1 και 3, τιμωρείται με τις αντίστοιχες ποινές, μειωμένες κατά το άρθρο 83 του Ποινικού Κώδικα. 6. Αν ο δράστης των παραβάσεων των προηγούμενων παραγράφων περιορίσει ο ίδιος ουσιαστικά ή συντελέσει, με έγκαιρη αναγγελία προς την αρχή, στην ουσιαστική μείωση των αρνητικών επιπτώσεων της ρύπανσης ή της υποβάθμισης της ποιότητας του θαλάσσιου ύδατος, που προκάλεσε η ενέργεια ή η παράλειψή του, το δικαστήριο μπορεί να του επιβάλει ποινή μειωμένη, σύμφωνα με το άρθρο 83 του Ποινικού Κώδικα ή να τον απαλλάξει από κάθε ποινή. 7. Οι διατάξεις των παραγράφων 2 και 4 δεν εφαρμόζονται σε περίπτωση ελαφράς ασυνείδητης αμέλειας».
- Για περιπτώσεις θαλάσσιας ρύπανσης ανατρέχουμε ακόμη στις διατάξεις του Π.Δ. 55/1998 «Προστασία του θαλάσσιου περιβάλλοντος» (ΦΕΚ 58/Α/20.03.1998) και το άρθρο 13 αυτού κατά το οποίο: «1. Οι παραβάτες του παρόντος Νόμου, της «Σύμβασης» και των Προεδρικών Διαταγμάτων και Υπουργικών Αποφάσεων που εκδίδονται σε εκτέλεση αυτών, τιμωρούνται ποινικά, διοικητικά και πειθαρχικά ως εξής: (α) **Ποινικές κυρώσεις:** (i) Αυτοί που με πρόθεση προκαλούν σοβαρή ρύπανση τιμωρούνται με φυλάκιση τουλάχιστον 3 μηνών. Αν από την πράξη μπορεί να προκύψει κίνδυνος ζημιάς ή βλάβης σε πρόσωπα ή πράγματα, τιμωρούνται με φυλάκιση τουλάχιστον ενός έτους. (ii) Αυτοί που από αμέλεια γίνονται υπαίτιοι των παραπάνω πράξεων τιμωρούνται με φυλάκιση. Αυτοί μπορούν να απαλλάσσονται από κάθε ποινή, αν με δική τους πρωτοβουλία εξουδετερώσουν τη ρύπανση και αποτρέψουν κάθε βλάβη ή ζημιά που μπορεί να επέλθει ή αν με γρήγορη αναγγελία προς τις Αρχές συντελέσουν στην εξουδετέρωση της ρύπανσης, καταβάλλοντας ταυτόχρονα και τις συναφείς δαπάνες. (β) **Διοικητικές κυρώσεις:** (i) Υπαίτιοι ρύπανσης της θάλασσας ή των ακτών τιμωρούνται με απόφαση της αρμόδιας Αρχής με πρόστιμο μέχρι «20.000.000 δραχμές (58.694,06 Ευρώ)». Με πρόστιμο μέχρι το ίδιο ποσό τιμωρούνται οι παραβάτες των διατάξεων του παρόντος νόμου, με τις οποίες επιβάλλεται η λήψη μέτρων ή η τήρηση άλλων διαδικασιών για την πρόληψη, τον περιορισμό ή την καταπολέμηση της ρύπανσης ακόμη και αν δεν προκλήθηκε ρύπανση. Σε περιπτώσεις εξακολούθησης της ρύπανσης, επιβάλλεται από την Αρχή πρόστιμο μέχρι «3.000.000 δραχμές (8.804,11 Ευρώ)» για κάθε ημέρα υπέρβασης της προθεσμίας που έχει ταχθεί για την αποκατάσταση. Σε περίπτωση σοβαρής ρύπανσης, ο Υπουργός Εμπορικής Ναυτιλίας επιβάλλει πρόστιμο μέχρι «400.000.000 δραχμές (1.173.881,14 Ευρώ)». (ii) ... (γ) **Πειθαρχικές κυρώσεις:** Αν οι υπαίτιοι ρύπανσης είναι Έλληνες ναυτικοί, υπόκεινται και σε πειθαρχική δίωξη κατά τις διατάξεις του

Ν. 1650/1986 (Α'160), όπως το άρθρο 28 τροποποιήθηκε με το άρθρο 16 του Ν. 3937/2011 (Α'60) και το άρθρο 30 με το άρθρο 4 του Ν. 3010/2002 (Α'91)».

Μέρους ΠΕΜΠΤΟΥ του Ν.Δ. 187/1973 «περί Κώδικος Δημοσίου Ναυτικού Δικαίου», τιμωρούμενοι με προσωρινή στέρηση άσκησης του ναυτικού επαγγέλματος. 2. Οι παραπάνω κυρώσεις, όταν συντρέχουν οι νόμιμες προϋποθέσεις, επιβάλλονται αθροιστικά».

Νομολογία

Ένα νομολογιακό παράδειγμα είναι το παρακάτω: Δυνάμει της 1549/2007 αποφάσεώς του, το Τριμελές Εφετείο Αθηνών επέβαλε συνολική ποινή φυλακίσεως τριών (3) μηνών, της οποίας η εκτέλεση ανεστάλη για τρία έτη, σε κατηγορούμενο ο οποίος ήταν διευθύνων σύμβουλος και νόμιμος εκπρόσωπος βιομηχανίας φινιριστηρίου. Η δραστηριότητα αυτή είναι ιδιαιτέρως ρυπογόνα και επιβλαβής για το περιβάλλον, γι' αυτό απαιτείται να διαθέτει η βιομηχανία σε λειτουργία βιολογικό καθαρισμό των αποβλήτων της. Ωστόσο την 14.09.2000 διαπιστώθηκε ότι **από πρόθεση προκάλεσε σοβαρή ρύπανση της θάλασσας, διότι διοχέτευσε τα υγρά απόβλητά της βιομηχανίας, όχι μέσω του βιολογικού καθαρισμού, αλλά μέσω αποχετευτικού σωλήνα και φυσικού αύλακα, στον Ασωπό ποταμό, ο οποίος εκβάλλει στη θαλάσσια περιοχή Αλυκές του Ευβοϊκού κόλπου**. Τα υγρά αυτά απόβλητα, χρώματος κίτρινου αφρίζοντος, με θερμοκρασία μεγαλύτερη από το περιβάλλον, μεταφέρθηκαν με τις βροχές στην παραπάνω θαλάσσια περιοχή προκαλώντας σοβαρή ρύπανση

της θάλασσας, ο δε κατηγορούμενος τελούσε εν γνώσει ότι τούτο απαγορεύεται. Ακόμη στον ίδιο τόπο και χρόνο προκάλεσε, εν γνώσει του, μεταβολή στο περιβάλλον, η οποία είναι πιθανόν να έχει αρνητικές επιπτώσεις στην οικολογική ισορροπία, στην ποιότητα ζωής και στην υγεία των κατοίκων της περιοχής. Σ' αυτόν τον τόπο τα ακάθαρτα ύδατα έφθασαν αφρίζοντα και δημιούργησαν μία γλοιώδη ουσία στο έδαφος, στο οποίο δεν υπήρχε βλάστηση σε απόσταση 2 μέτρα από αυτά, ενώ στη λοιπή περιοχή η βλάστηση είναι άφθονη. Επίσης, λόγω των ατμών, της διαφοράς θερμοκρασίας και του είδους των υγρών, προκλήθηκε μεταβολή στο περιβάλλον, «... η οποία είναι πιθανόν να έχει αρνητικές επιπτώσεις στην οικολογική ισορροπία, στην ποιότητα ζωής και στην υγεία των κατοίκων της περιοχής ... και του Ασωπού ποταμού»⁸⁷.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η εξέλιξη της υπόθεσης του ναυαγίου του δεξαμενόπλοιου «Αγία Ζώνη II», συνέπεια του οποίου ήταν η διαρροή πετρελαιοειδών στον Σαρωνικό κόλπο και η εκτεταμένη ρύπανση του θαλάσσιου και παράκτιου χώρου. Αναμένεται με έντονο επιστημονικό και νομικό ενδιαφέρον η έκβαση της ποινικής διαδικασίας και το πως ο φυσικός δικαστής θα εφαρμόσει τον Ν. 4042/2012 (βλ. επόμενο κεφάλαιο) σε αυτό και παρόμοια περιστατικά⁸⁸.

Η προστασία του αιγιαλού από την αυθαίρετη επέμβαση και μεταβολή

Βασικός στόχος του Ν. 1650/1986 είναι, ανάμεσα σε άλλα, και η προστασία των ακτών των θαλασσών, των οχθών των ποταμών, των λιμνών, του βυθού αυτών και των νησίδων ως φυσικών πόρων, ως στοιχείων οικοσυστημάτων και ως στοιχείων του τοπίου. Ωστόσο, δεν εξειδικεύεται περαιτέρω η στόχευση αυτή του νόμου σε κάποιο συγκεκριμένο άρθρο.

Για την προστασία του αιγιαλού από αυθαίρετη επέμβαση-μεταβολή εφαρμόζονται:

- Η διάταξη του άρθρου 1 παρ. 1 και 3 του Ν. 2971/2001 που μας παρέχουν τις έννοιες «αιγιαλός» και «παλαιός αιγιαλός», καθώς και το άρθρο 4 περί καθορισμού αιγιαλού.
- Το άρθρο 29 παρ. 1, 2 του ως άνω νόμου⁸⁹ σύμφωνα με το οποίο: «**Όποιος χωρίς άδεια ή με υπέρβαση αυτής ή με άδεια που εκδίδεται κατά παράβαση του νόμου αυτού επιφέρει στον αιγιαλό, την παραλία, τη θάλασσα, τον πυθμένα, τη ζώνη λιμένα, τη μεγάλη λίμνη, πλεύσιμο ποταμό, όχθη ή**

87. βλ. ΑΠ 2067/2008 (Ζ, Ποινικές), διαθέσιμο στο: http://www.areiospagos.gr/nomologia/apofaseis_DISPLAY.asp?cd=wrs006b0LfIjG2ZTJTiryNabqmjTh4&apof=2067_2008&info=%D0%CF%C9%CD%C9%CA%CA%CA%D3%20-%20%20%20C6. Ανευρέθηκε στις 30 Ιουνίου 2018.

88. βλ. WWF Υπόμνημα 2017, Ρύπανση στο Σαρωνικό κόλπο, Υπόμνημα προς τις αρμόδιες αρχές σχετικά με τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις από το ναυάγιο του δεξαμενόπλοιου «Αγία Ζώνη II», διαθέσιμο στο: http://www.wwf.gr/images/pdfs/ekthesi_saronikos.pdf. Ανευρέθηκε στις 27 Ιουνίου 2018.

89. Έχει αντικαταστήσει το άρθρο 24 παρ. 2 του Α.Ν. 2344/1940 «περί αιγιαλού και παραλίας».

παρόχθια ζώνη μεγάλης λίμνης ή πλεύσιμου ποταμού οποιαδήποτε μεταβολή με την κατασκευή, τροποποίηση ή καταστροφή έργων ή του εδάφους ή του πυθμένα με τη λήψη χώματος, λίθων ή άμμου ή με οποιονδήποτε άλλον τρόπο, ανεξάρτητα αν με τον τρόπο αυτόν επήλθε ζημιά σε οποιονδήποτε, **τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον ενός έτους και με τα πρόστιμα που επιβάλλονται διοικητικά σύμφωνα με την παράγραφο 23 του άρθρου 3 του Ν. 2242/1994, που εφαρμόζεται κατά τα λοιπά.** Τα πρόστιμα του προηγούμενου εδαφίου επιβάλλονται, όσον αφορά τις όχθες μεγάλων λιμνών και πλεύσιμων ποταμών, από την αρμόδια κατά τόπο Κτηματική Υπηρεσία. **2. Με την ποινή της προηγούμενης παραγράφου τιμωρούνται και όσοι υπάλληλοι εκδίδουν άδεια κατά παράβαση των διατάξεων του παρόντος νόμου».**

- Αντίστοιχα, η παράγραφος 23 του άρθρου 3 του Ν. 2242/1994 ορίζει ότι: «23. Στους παραβάτες της παραγράφου 2 του άρθρου 24 του Ν. 2344/1940 «περί αιγιαλού και παραλίας» (ΦΕΚ 154/Α/1940), όπως τροποποιήθηκε με την παράγραφο 3 του άρθρου 1 του Α.Ν. 263/1968, ανεξαρτήτως των συντρεχουσών ποινικών ευθυνών, επιβάλλεται από την οικεία Λιμενική Αρχή πρόστιμο ύψους τουλάχιστον πεντακοσίων χιλιάδων (500.000) δραχμών και μέχρι δέκα εκατομμύρια (10.000.000) δραχμές κατά τη διαδικασία του άρθρου 157 του Ν. δ/τος 187/1973. Σε σοβαρές περιπτώσεις παράνομων προσχώσεων και αλλοιώσεων του αιγιαλού και της παραλίας ο Υπουργός Εμπορικής Ναυτιλίας επιβάλλει πρόστιμο ύψους μέχρι εκατό εκατομμυρίων (100.000.000) δραχμών, ύστερα από πρόταση της οικείας Λιμενικής Αρχής. Σε περιπτώσεις που εκ των παρανόμων προσχώσεων προκαλείται ευρείας εκτάσεως οικολογική καταστροφή λόγω τοξικότητας των υλικών της προσχώσεως, το παραπάνω πρόστιμο δύναται να ανέλθει μέχρι του ποσού των διακοσίων εκατομμυρίων (200.000.000) δραχμών. Τα παραπάνω πρόστιμα περιέρχονται στο Ε.Τ.Ε.Ρ.Π.Σ. και τηρούνται στον ειδικό λογαριασμό αυτού «Γαλάζιο Ταμείο». ... Ο υπαίτιος αλλοιώσεως του αιγιαλού και της παραλίας, κατά τα ανωτέρω, υποχρεούται σε άμεση αποκατάσταση αυτών στην προτέρα κατάσταση. «Αν ο υπόχρεος δεν συμμορφωθεί, η αποκατάσταση γίνεται με μέριμνα της αρμόδιας τεχνικής υπηρεσίας της περιφέρειας και η σχετική δαπάνη καταλογίζεται σε βάρος του». Ενδιαφέρον παρουσιάζει η σημείωση στην

παράγραφο 24 ότι: «**Σε περίπτωση τέλεσης της παράβασης σε περιβαλλοντικά ευαίσθητη περιοχή (ενταγμένη στο Δίκτυο NATURA 2000) ή υποτροπής του υπαιτίου της παράβασης ή αναιρέσης, λόγω της παράβασης, του κοινόχρηστου χαρακτήρα του αιγιαλού, το πρόστιμο που προσδιορίζεται βάσει των ανωτέρω, διπλασιάζεται**». Στην παράγραφο 24 παρέχονται επιπλέον διευκρινίσεις για τον υπολογισμό του προστίμου σε ευρώ.

- Η διάταξη του άρθρου 17 παρ. 8 Ν. 1337/1983 σύμφωνα με την οποία «**Για την εκτέλεση εργασιών δόμησης, χωρίς οικοδομική άδεια ή κατά παράβαση αυτής, στα ρέματα, στους βιότοπους, σε παραλιακά δημόσια κτήματα, στους αρχαιολογικούς χώρους και σε δάση και αναδασωτές εκτάσεις εκτός από την κατά τις προηγούμενες παραγράφους επιβολή των προστίμων και της κατεδάφισης των αυθαιρέτων, τα πρόσωπα του πρώτου και του δεύτερου εδαφίου της παραγράφου αυτής τιμωρούνται με φυλάκιση τουλάχιστον δύο (2) ετών και με χρηματική ποινή από δέκα χιλιάδες (10.000) ευρώ μέχρι εκατό χιλιάδες (100.000) ευρώ**».
- Ο ως άνω νόμος δεν έχει καταργηθεί και ισχύει. Ωστόσο, ειδικά για αυθαίρετες κατασκευές που πραγματοποιούνται μετά την 28η Ιουλίου 2011 εφαρμογής τυγχάνει ο Ν. 4495/2017 και το άρθρο 94 παρ. 8 περ. β' κατά το οποίο: «**Για την εκτέλεση εργασιών δόμησης, χωρίς οικοδομική άδεια ή κατά παράβαση αυτής, στα ρέματα, στους βιότοπους, σε παραλιακά δημόσια κτήματα, στους αρχαιολογικούς χώρους και σε δάση και αναδασωτές εκτάσεις οι εντολείς ή ιδιοκτήτες των αυθαιρέτων κατασκευών, καθώς και οι μηχανικοί αυτών τιμωρούνται με φυλάκιση τουλάχιστον δύο (2) ετών και με χρηματική ποινή από δέκα χιλιάδες (10.000) ευρώ μέχρι εκατόν πενήντα χιλιάδες (150.000) ευρώ**».
- Η διάταξη της παραγράφου 1 του άρθρου 23 του Α.Ν. 1539/1938 κατά το οποίο: «**1. Ο αυτογνωμόνως επιλαμβανόμενος οιουδήποτε δημοσίου κτήματος, ευρισκομένου αναμφισβητήτως υπό την κατοχήν του Δημοσίου, τιμωρείται, διωκόμενος και αυτεπαγγέλτως, διά φυλακίσεως τουλάχιστον 6 μηνών, ης δεν συγχωρείται η μετατροπή, και διά χρηματικής ποινής, τουλάχιστον, 100.000 δραχμών**».

- Κατά περίπτωση, εάν ο χώρος στον οποίο πραγματοποιείται η επέμβαση είναι χαρακτηρισμένος ως **Καταφύγιο Άγριας Ζωής (ΚΑΖ)**, τότε εφαρμογής τυγχάνει και το άρθρο 19 παρ. 4 υποπερ. 3 Ν. 1650/1986 κατά το οποίο: «Μέσα στα καταφύγια άγριας ζωής απαγορεύονται η θήρα, οι αγώνες κυνηγετικών ικανοτήτων σκύλων δεικτών, η σύλληψη της άγριας πανίδας, η συλλογή της άγριας χλωρίδας, **η με κάθε τρόπο καταστροφή ζώνης με φυσική βλάστηση, ...**, καθώς και η υπαγωγή έκτασης του καταφυγίου σε πολεοδομικό ή ρυμοτομικό σχεδιασμό. ... Η εκτέλεση λατομικών και μεταλλευτικών δραστηριοτήτων, οδικών έργων και η εγκατάσταση μονάδων υδατοκαλλιέργειας επιτρέπεται κατόπιν περιβαλλοντικής αδειοδότησης, σύμφωνα με τις διατάξεις του Ν. 4014/2011 (Α' 209), όπως ισχύει».
- Επιπλέον ανατρέχουμε και στις διατάξεις του Ν. 3937/2011 και συγκεκριμένα στο άρθρο 13 παρ. 4α κατά το οποίο: «Δεν επιτρέπεται η κίνηση μηχανοκίνητων οχημάτων εκτός οδικού δικτύου σε οικολογικά ευαίσθητες εκτάσεις, όπως ενδεικτικά, μόνιμες ή εποχικές λίμνες και τέλματα και οι ακτές τους, **ο αιγιαλός, οι αμμοθίνες, ποτάμια, ρέματα και ρυάκια, δάση, λιβάδια, βοσκότοποι, οι οικότοποι προτεραιότητας του παραρτήματος Ι της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ, καθώς και σε μονοπάτια που βρίσκονται σε τέτοιες περιοχές**», αλλά και στην παρ. 5 κατά την οποία: «Στην κρίσιμη **παρακτία ζώνη της χώρας**, όπως αυτή οριοθετείται με τα προεδρικά διατάγματα της παραγράφου 8 του άρθρου 20 **επιτρέπονται μόνο ήπιες και χαμηλής έντασης χρήσεις, οι οποίες δεν θίγουν το φυσικό ανάγλυφο και δεν προκαλούν οικολογική επιβάρυνση, με την επιφύλαξη των έργων που προβλέπονται στην παρ. 1 του άρθρου 14 του Ν. 2971/2001**».

Νομολογία

Δυνάμει της από 462/2009 αποφάσεώς του, το Τριμελές Εφετείο Ναυπλίου κήρυξε ένοχο τον κατηγορούμενο (εκτός της κατασκευής αυθαιρέτου σε δημόσιο κτήμα, ως προς την οποία πράξη ο ΑΠ αναίρεσε την προσβαλλομένη απόφαση με την

1123/2010 απόφασή του) για τις πράξεις α) της παράνομης μεταβολής αιγιαλού και β) της παράνομης κατάληψης δημοσίου κτήματος και του επέβαλε ποινή φυλάκισης δέκα οκτώ (18) μηνών για την α' πράξη και ποινή φυλάκισης 10 μηνών για τη β' πράξη, ενώ κατά τον καθορισμό της συνολικής ποινής με ποινή βάσης την πρώτη τούτων υπολόγισε (έλαβε) από τη δεύτερη των ποινών αυτών ποινή πέντε (5) μηνών. Συγκεκριμένα, κατά το χρονικό διάστημα από Φεβρουάριο του έτους 2004 έως 27 Ιουλίου του έτους 2004 ο κατηγορούμενος Α) επέφερε επί αιγιαλού μεταβολή με κατασκευή έργων χωρίς την κατά νόμο άδεια της αρμόδιας αρχής. Ειδικότερα ως ιδιοκτήτης περιουσίας που βρίσκεται στην ανωτέρω τοποθεσία προέβη α) στην **κατασκευή δύο πετρόκτιστων κτισμάτων με κεραμοσκεπή με χρήση κατοικίας**, β) στην **κατασκευή υπόστεγου με κεραμοσκεπή, το οποίο στηρίζεται σε κολώνες από πέτρα και σε προϋφιστάμενο τοίχο αντιστήριξης**, ο οποίος επενδύθηκε με πέτρα, γ) στην κατασκευή **προβλήτας από οπλισμένο σκυρόδεμα** και δ) στην **πλακόστρωση και διαμόρφωση του χώρου με κατασκευές από τσιμέντο και τη φύτευση φυτών, συνολικού εμβαδού 786,62 τ.μ. εμπροσθεν του δυτικού τμήματος της οικίας του και εκτός ζώνης ξηράς που βρέχεται από τη θάλασσα από τις μεγαλύτερες και συνήθεις αναβάσεις των κυμάτων, χωρίς άδεια από την αρμόδια αρχή, και Β) με πρόθεση αυτογνωμόνας κατέλαβε δημόσιο κτήμα το οποίο αναμφισβήτητα βρισκόταν στην κατοχή του δημοσίου. Επιπρόσθετα κατέλαβε και χρησιμοποιεί την κοινόχρηστη ζώνη παραλίας, μπροστά από τα δημόσια κτήματα, καθώς και τον αιγιαλό, ο οποίος βρίσκεται εμπροσθεν της ιδιοκτησίας του. Από γενόμενο έλεγχο προέκυψε ότι ο κατηγορούμενος έχει προβεί σε νέα καταπάτηση τμήματος του αιγιαλού και σε νέες κατασκευές εντός του αιγιαλού, στο δυτικό τμήμα της ιδιοκτησίας του. Για τις κατασκευές αυτές δεν είχε ζητηθεί και δεν είχε εκδοθεί καμία άδεια από την Κτηματική Υπηρεσία Ν. Αργολίδας⁹⁰.**

90. βλ. Απόφαση 1123 / 2010 (ΣΤ, ΠΟΙΝΙΚΕΣ), διαθέσιμο στο: http://www.areiospagos.gr/nomologia/apofaseis_DISPLAY.asp?cd=JB_EWBPACWK8A0HXTLF61FYVGVPKR09&apof=1123_2010&info=%D0%CF%C9%CD%C9%CA%C5%D3%20-%20%20%D3%D4. Ανευρέθηκε στις 28 Ιουνίου 2018. βλ. σχετικά και την 39/2009 απόφαση Τριμελούς Εφετείου Πλημμελημάτων Αιγαίου, διαθέσιμο στο: http://www.areiospagos.gr/nomologia/apofaseis_DISPLAY.asp?cd=31XPFOVDVRAVMWUEELW360U5M4D3HSX&apof=2385_2009&info=%D0%CF%C9%CD%C9%CA%C5%D3%20-%20%20%C6. Ανευρέθηκε στις 28 Ιουνίου 2018.

Η προστασία του τοπίου - Η ποινική αντιμετώπιση των παράνομων λατομικών δραστηριοτήτων και της παράνομης διάνοιξης και κατασκευής δρόμων

Στους σκοπούς του Ν. 1650/1986 περιλαμβάνονται η προστασία και διατήρηση της φύσης και του τοπίου και ιδιαίτερα των περιοχών με μεγάλη βιολογική, οικολογική, αισθητική ή γεωμορφολογική αξία. Η εξόρυξη αδρανών υλικών υπό τη μορφή των λατομικών δραστηριοτήτων έχει τη δυνατότητα να μεταβάλλει ριζικά τη φυσιογνωμία του υφιστάμενου τοπίου και να επιβαρύνει το φυσικό περιβάλλον με την εκπομπή σκόνης που επιβαρύνει την ατμόσφαιρα, θορύβου, αλλά και την ενδεχόμενη ρύπανση των υδάτων, επομένως οφείλει να αδειοδοτείται κατά το νόμο (βλ. Ομάδα 5η, α/α 4 «Εξόρυξη αδρανών υλικών»).

Σύμφωνα με το άρθρο 59 του Ν. 4512/2018 ορίζεται ότι: «3. **Κάθε παράβαση** από τον εκμεταλλευτή των διατάξεων του ΚΜΛΕ, των εντολών του Προϊσταμένου του αρμόδιου Σώματος Επιθεώρησης της Ειδικής Γραμματείας Σώματος Επιθεωρητών και Ελεγκτών του Υπουργείου Περιβάλλοντος και Ενέργειας, καθώς και κάθε παράβαση των παραγράφων 4 και 6 του άρθρου 58 **τιμωρείται με χρηματικό πρόστιμο από τριακόσια (300) ευρώ έως είκοσι χιλιάδες (20.000) ευρώ**, που επιβάλλεται με αιτιολογημένη απόφαση του Προϊσταμένου του αρμόδιου Σώματος

Επιθεώρησης της Ειδικής Γραμματείας του Σώματος Επιθεωρητών και Ελεγκτών του Υπουργείου Περιβάλλοντος και Ενέργειας, ο οποίος συντάσσει και αποστέλλει στο Δημόσιο Ταμείο τίτλο βεβαίωσης (χρηματικό κατάλογο) για την είσπραξή του, σύμφωνα με τις διατάξεις του Κώδικα Είσπραξης Δημοσίων Εσόδων... 6. **Όποιος εκμεταλλεύεται ή εξορύσσει ή αποκομίζει λατομικά ορυκτά χωρίς να έχει τις προϋποθέσεις άσκησης του σχετικού δικαιώματος σύμφωνα με τις διατάξεις του παρόντος, τιμωρείται ποινικώς με φυλάκιση τουλάχιστον τριών (3) μηνών και διοικητικώς με χρηματικό πρόστιμο από δεκαπέντε χιλιάδες (15.000) ευρώ έως διακόσιες εβδομήντα χιλιάδες (270.000) ευρώ, που επιβάλλεται με απόφαση του Προϊσταμένου του αρμόδιου Σώματος Επιθεώρησης της Ειδικής Γραμματείας Σώματος Επιθεωρητών και Ελεγκτών του Υπουργείου Περιβάλλοντος και Ενέργειας και βεβαιώνεται και εισπράττεται σύμφωνα με τις διατάξεις του Κώδικα Είσπραξης Δημοσίων Εσόδων.** Η ανωτέρω διοικητική κύρωση επιβάλλεται ανεξαρτήτως της ενδεχόμενης επιβολής κυρώσεων για τα παραπτώματα του άρθρου 67 του Ν. 4442/2016. ... Το ύψος της εν λόγω επιβαλλόμενης διοικητικής κύρωσης είναι ανάλογο με την υποτροπή και τη σοβαρότητα της παράβα-

Πέτρινο αλώνι στην Αράδαινα Σφακίων (φωτ. Μ. Γκλέτσος)

σης ... Τα παρανόμως παραχθέντα λατομικά προϊόντα περιέρχονται στην οικεία Αποκεντρωμένη Διοίκηση, εφόσον προέρχονται από δημόσιο χώρο ή στην οικεία Περιφέρεια σε κάθε άλλη περίπτωση. **Τα υλικά αυτά, καταρχήν, χρησιμοποιούνται για την επαναφορά του ανάγλυφου και την αποκατάσταση του χώρου και τα εναπομείναντα εκποιούνται με πλειοδοτική δημοπρασία από την κατά περίπτωση αρμόδια για τη διαχείρισή τους υπηρεσία, στην οποία περιέρχεται το προκύπτον από την εκποίηση τίμημα.** ... Σε περίπτωση καθ' υποτροπή τέλεσης της παράβασης, με την απόφαση επιβολής προστίμου, διατάσσεται και η σφράγιση των τυχόν υπάρχοντων ηλεκτρομηχανολογικών εγκαταστάσεων επεξεργασίας καθώς και η κατάσχεση του κινητού εξοπλισμού (εξόρυξης, φόρτωσης και μεταφοράς) του διενεργούντος την παράνομη πράξη».

Περαιτέρω εφαρμογής τυγχάνουν και τα άρθρα 28, 30 του Ν. 1650/1986, ως γενικές διατάξεις.

Νομολογία

Με βάση το προγενέστερο νομικό καθεστώς του Ν. 1428/1984, δυνάμει της υπ' αριθ. 814/2009 απόφασής του, το Τριμελές Εφετείο Θεσσαλονίκης κήρυξε ένοχο τον κατηγορούμενο καθώς αυτός μέσα στο έτος 2003, με την ιδιότητα του νόμιμου εκπροσώπου της εταιρίας, προέβη μαζί με τους συνεργάτες του σε εργασίες εκμετάλλευσης αδρανών υλικών, δηλαδή σε εξόρυξη, μεταφορά και διάθεση αυτών **χωρίς να έχει για το σκοπό αυτό άδεια εκμεταλλεύσεως που να έχει εκδοθεί από την αρμόδια αρχή (του Υπουργείου Ανάπτυξης)**. Στην προαναφερόμενη περιοχή δημιουργήθηκε εκσκαφή μήκους 500 και πλέον μέτρων, πλάτους πλέον των 100 μέτρων και ύψος πρανών 20 και πλέον μέτρων. Η Επιθεώρηση Μεταλλείων Βόρειας Ελλάδας αποφάσισε την επιβολή χρηματικού προστίμου 50.000 ευρώ στην εταιρεία. Η εν λόγω απόφαση προσεβλήθη με αίτηση αναίρεσης η οποία ωστόσο απορρίφθηκε⁹¹.

Αντίστοιχα, το Τριμελές Εφετείο Αθηνών, που δίκασε ως δευτεροβάθμιο δικαστήριο, με την υπ' αριθ. 3174/2013 απόφασή του, κήρυξε ένοχο τον κατηγορούμενο για υποβάθμιση και ρύπανση επί σκοπώ προσπορισμού οικονομικού οφέλους, εκ

της οποίας δημιουργήθηκε κίνδυνος σοβαρής και ευρείας ρυπάνσεως και υποβαθμίσεως και οικολογικής και περιβαλλοντικής διαταραχής και καταστροφής, και παράβαση του άρθρου 16 παρ. 1 του Ν. 1428/84, και επέβαλε ποινή φυλακίσεως δώδεκα (12) μηνών για κάθε πράξη και συνολική ποινή φυλακίσεως δέκα έξι (16) μηνών, που ανεστάλη επί τριετία. Το δικαστήριο δέχτηκε ότι, στην Αττική, στις 30.05.2012, ο κατηγορούμενος ως νόμιμος εκπρόσωπος της εταιρείας που ενεργούσε **εργασίες παράνομης εκμετάλλευσης λατομείου αδρανών υλικών** στην ανωτέρω τοποθεσία:

Α) από κοινού ενεργώντας με αγνώστων στοιχείων φυσικά πρόσωπα που απαρτίζουν το διοικητικό συμβούλιο της εταιρείας με την επωνυμία «...», ασκούσε δραστηριότητα χωρίς την απαιτούμενη σύμφωνα με τις διατάξεις του Ν. 1650/86 άδεια λειτουργίας, και προκάλεσε ρύπανση και υποβάθμιση το περιβάλλον με πράξεις του που αντιβαίνουν τις διατάξεις του νόμου 1650/86: α) με σκοπό προσπορισμού στον εαυτό του οικονομικού οφέλους και β) εκ της οποίας δημιουργήθηκε κίνδυνος ευρείας ρύπανσης και υποβάθμισης και οικολογικής περιβαλλοντικής διατάραξης και καταστροφής. Συγκεκριμένα έχοντας υπό την εκμετάλλευσή του λατομικό χώρο, **λειτουργούσε αυτόν προβαίνοντας στην εμφόρτωση και εκφόρτωση αδρανών υλικών και στερεών αποβλήτων σε φορτηγά αυτοκίνητα διαφόρων εταιρειών χωρίς να έχει την απαιτούμενη σύμφωνα με το Ν. 1650/86 άδεια λειτουργίας, με σκοπό να προσπορίσει στον εαυτό του από την ως άνω παράνομη δραστηριότητα οικονομικό όφελος, προκαλώντας με την δραστηριότητά του αυτή κίνδυνο σοβαρής και ευρείας ρύπανσης και υποβάθμισης του περιβάλλοντος καθώς και οικολογική και περιβαλλοντική διατάραξη και καταστροφή**, καθόσον με την ανεξέλεγκτη απόρριψη αποβλήτων υπήρξαν άμεσες αρνητικές συνέπειες τόσο στο έδαφος όσο και στον αέρα, αλλά και στα υπόγεια ύδατα λόγω της διείσδυσης στραγγισμάτων από τα απόβλητα στους υπόγειους υδροφορείς,

Β) Με πρόθεση παρέβη τις διατάξεις του Ν. 1428/84, καθόσον ως νόμιμος εκπρόσωπος της εταιρείας ιδιοκτήτριας λατομείου αδρανών υλικών που βρίσκεται στην ανωτέρω περιοχή, επέτρεψε τη

91. Απόφαση 2103 / 2009 (Ε, ΠΟΙΝΙΚΕΣ), διαθέσιμο στο: http://www.areiospagos.gr/nomologia/apofaseis_DISPLAY.asp?cd=3UX5VNNZOLYXKVD5NKO6YVG3PDW4RT&apof=2103_2009&info=%D0%CF%C9%CD%C9%CA%C5%D3%20-%20%20%C5. Ανευρέθηκε στις 28 Ιουνίου 2018.

λειτουργία αυτού και την εκτέλεση εργασιών εντός του κλειστού χώρου του λατομείου και συγκεκριμένα την εμφόρτωση, εκφόρτωση και μεταφορά αδρανών υλικών, χωρίς να έχει την απαιτούμενη άδεια της αρμόδιας αρχής. Η ως άνω απόφαση αναιρέθηκε με την υπ' αριθμ. 429/2014 απόφαση του Αρείου Πάγου ως προς το καταδικαστικό για τον αναιρεσιόντα μέρος για το έγκλημα της ρυπάνσεως και υποβαθμίσεως του περιβάλλοντος, ως προς την επιβληθείσα σ' αυτόν ποινή για την πράξη αυτή και ως προς την επιβληθείσα συνολική ποινή, και παραπέμφθηκε στο ίδιο δικαστήριο⁹².

Αντίστοιχα, τα **έργα οδοποιίας**, που ανήκουν στην 1η Ομάδα «Έργα χερσαίων και εναέριων μεταφορών» της ΥΑ για την κατάταξη των έργων και δραστηριοτήτων (βλ. επόμενο κεφάλαιο για την περιβαλλοντική αδειοδότηση) οφείλουν να αδειοδοτούνται όπως νόμος ορίζει. Επομένως, σε

περίπτωση παράνομης διάνοιξης και κατασκευής δρόμου εφαρμογής τυγχάνει το άρθρο 28 παρ. 1 του Ν. 1650/86, όπως ισχύει μετά το Ν. 4042/2012 κατά το οποίο: «1. **Όποιος ασκεί δραστηριότητα ή επιχείρηση χωρίς την απαιτούμενη, σύμφωνα με τις διατάξεις του νόμου αυτού, όπως τροποποιήθηκε με το Ν. 3010/2003 και το Ν. 4014/2011 ή των κανονιστικών πράξεων που εκδίδονται κατ' εξουσιοδότησή του, άδεια ή έγκριση, ή υπερβαίνει τα όρια της άδειας ή έγκρισης που του έχει χορηγηθεί και υποβαθμίζει το περιβάλλον, τιμωρείται με φυλάκιση έως δύο ετών ή και χρηματική ποινή 1.000 έως 60.000 ευρώ**». Εφαρμογής ακόμα τυγχάνει και το άρθρο 13 παρ. 4β του Ν. 3937/2011 κατά το οποίο: «**Δεν επιτρέπεται η, μέσω της κίνησης μηχανοκίνητων οχημάτων, αυτόβουλη δημιουργία νέων ή η επέκταση υφιστάμενων δρόμων σε δασικά, χορτολιβαδικά και παράκτια οικοσυστήματα**».

Η υποβάθμιση του περιβάλλοντος εξαιτίας της ανεξέλεγκτης διάθεσης αποβλήτων

Ο Ν. 1650/1986 εισάγει διατάξεις για τη διαχείριση των **στερεών αποβλήτων**. Σύμφωνα με την παράγραφο 5 του άρθρου 12 του Ν. 1650/1986: «**Απαγορεύεται η ανεξέλεγκτη απόρριψη στερεών αποβλήτων εντός ή εκτός αστικών περιοχών και σε οποιοδήποτε φυσικό αποδέκτη. Ο κάτοχος στερεών αποβλήτων τα παραδίδει στον υπόχρεο διαχείρισης σύμφωνα με την παρ. 2**», ενώ κατ' αρχήν υπόχρεοι διαχείρισης είναι οι ΟΤΑ. Με το άρθρο 15 ο ίδιος νόμος παραπέμπει στην έκδοση κανονιστικών πράξεων (ΚΥΑ) για τα **επικίνδυνα απόβλητα**⁹³. Ο βασικός νόμος ο οποίος διέπει το καθεστώς των αποβλήτων σήμερα είναι ο Ν. 4042/2012 (Ενότητα Β) για την ενσωμάτωση της Οδηγίας 2008/98/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 19ης Νοεμβρίου 2008, για τα απόβλητα. Σύμφωνα με το άρθρο 14 του εν λόγω νόμου: «**Η διαχείριση των αποβλήτων πραγματοποιείται χωρίς να τίθεται σε κίνδυνο η ανθρώπινη υγεία και χωρίς να βλάπτεται το περιβάλλον, και ιδίως: α) χωρίς να δημιουργείται κίνδυνος για το νερό, τον αέρα, το έδαφος, τα φυτά ή τα ζώα, β) χωρίς να προκαλείται όχληση**

από θόρυβο ή οσμές, και γ) χωρίς να επηρεάζεται δυσμενώς το τοπίο ή οι τοποθεσίες ιδιαίτερου ενδιαφέροντος». Περαιτέρω δε, σύμφωνα με το άρθρο 29 παρ.1 του Ν. 4042/2012 «**Απαγορεύεται η εγκατάλειψη, η απόρριψη και η ανεξέλεγκτη διαχείριση των αποβλήτων**».

Έργα τα οποία αφορούν τη διαχείριση αποβλήτων κατατάσσονται στην 4η Ομάδα της ΥΑ περί κατάταξης έργων και δραστηριοτήτων («Συστήματα περιβαλλοντικών υποδομών»), εξαιρούνται ωστόσο βιομηχανικές εγκαταστάσεις επεξεργασίας αποβλήτων που αναφέρονται στην 9η Ομάδα και κατατάσσονται σύμφωνα με αυτήν («Βιομηχανικές και συναφείς εγκαταστάσεις»).

Για την ποινική αντιμετώπιση του φαινομένου της ανεξέλεγκτης διάθεσης αποβλήτων ανατρέχουμε:

- Στις διατάξεις του άρθρου 28 του Ν. 1650/1986. Συγκεκριμένα, το άρθρο 37 του Ν. 4042/2012 ορίζει ότι: «1. **Οποιοδήποτε φυσικό ή νομικό**

92. βλ. Απόφαση 429/2014 (Ζ, Ποινικές), διαθέσιμο στο: http://www.areiospagos.gr/nomologia/apofaseis_DISPLAY.asp?cd=C121M6O7AWQXMMVCVNG5FFZ38CKS2E&apof=429_2014&info=%D0%CF%C9%CD%C9%CA%C5%D3%20-%20%20%C6. Ανευρέθηκε στις 30 Ιουνίου 2018.

93. Α. Καλλία - Αντωνίου «Το Ευρωπαϊκό νομικό πλαίσιο διαχείρισης αποβλήτων και η εφαρμογή του στην Ελλάδα» περιοδικό ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟ 4/2009, Αριθ. τεύχους 50, σελ. 662-676, Νομική Βιβλιοθήκη

πρόσωπο, όπως επιχείρηση ή οργανισμός, των οποίων οι δραστηριότητες αφορούν την παραγωγή, κατοχή ή την πραγματοποίηση εργασιών διαχείρισης αποβλήτων κατά την έννοια του άρθρου 11, προκαλεί ή ενδέχεται να προκαλέσει βλάβες στο περιβάλλον με πράξη ή παράλειψη που αντιβαίνει στις διατάξεις του παρόντος νόμου και ειδικότερα των άρθρων 14 και 29, καθώς και των κανονιστικών πράξεων που εκδίδονται κατ' εξουσιοδότηση αυτού, τιμωρείται ποινικά με τις κυρώσεις που προβλέπονται στο άρθρο 28 του Ν. 1650/1986, όπως τροποποιείται με το άρθρο 7 του παρόντος. 2. Οποιοδήποτε φυσικό ή νομικό πρόσωπο, όπως επιχείρηση ή οργανισμός, των οποίων οι δραστηριότητες αφορούν την παραγωγή, κατοχή ή τη διαχείριση αποβλήτων, κατά την έννοια του άρθρου 16, και προκαλούν βλάβες στην ανθρώπινη υγεία και στο περιβάλλον κατά παράβαση των διατάξεων του παρόντος νόμου και ειδικότερα των άρθρων 14 και 29, καθώς και των κανονιστικών πράξεων που εκδίδονται κατ' εξουσιοδότηση αυτού, επιβάλλονται, ανεξάρτητα από την ποινική ευθύνη της προηγούμενης παραγράφου, ως διοικητικές κυρώσεις, διαζευκτικά ή σωρευτικά, πρόστιμο ή προσωρινή ή οριστική διακοπή λειτουργίας της συγκεκριμένης δραστηριότητας, ανάλογα με τη σοβαρότητα της παράβασης, την υποτροπή και το όφελος του παραβάτη. Το ύψος και η διαδικασία επιβολής των προαναφερόμενων διοικητικών κυρώσεων ορίζεται σύμφωνα με το άρθρο 30 του Ν.1650/1986, όπως τροποποιήθηκε με τον Ν. 3010/2003 (Α' 91) και τον Ν. 4014/2011 (Α' 209). Ειδικότερα για πράξεις ή παραλείψεις του προηγούμενου εδαφίου που τελέστηκαν προς όφελος νομικών προσώπων κατά την έννοια της παραγράφου 5 του άρθρου 28 του Ν.1650/1986, όπως τροποποιείται με το άρθρο 7 του παρόντος, επιβάλλονται οι κυρώσεις της εν λόγω παραγράφου».

- Ειδικά για τους ΟΤΑ ορίζεται ότι: «3. Όταν οι Δήμοι ή τα συνιστώμενα από τους Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης (Ο.Τ.Α.) νομικά πρόσωπα για τη διαχείριση αποβλήτων, σύμφωνα με το άρθρο 30 του Ν. 3536/2007 (Α' 42), χρησιμοποιούν Χώρους Ανεξέλεγκτης Διάθεσης Απορριμμάτων (ΧΑΔΑ), επιβάλλεται, εις βάρος του οικείου Δήμου ή των ανωτέρω νομικών προσώπων, χρηματικό πρόστιμο, το ύψος του οποίου προσδιορίζεται σύμφωνα με το άρθρο 30 του Ν. 1650/1986 (Α' 160), όπως τροποποιήθηκε με το Ν. 3010/2002 (Α' 91) και το Ν. 4014/2011 (Α'

209). Οι ανωτέρω κυρώσεις επιβάλλονται ανεξάρτητα από την αστική ή ποινική ευθύνη του φορέα εκμετάλλευσης και ανεξάρτητα από τις διοικητικές κυρώσεις που προβλέπονται από άλλες διατάξεις της κείμενης νομοθεσίας. Ποσοστό 40% επί του ανωτέρω προστίμου περιέρχεται στο Δημόσιο στον Κωδικό Αριθμό Εισόδου 3739 «Λοιπά πρόστιμα και χρηματικές ποινές επιβαλλόμενες από δικαστήρια και δημόσιες αρχές». Το υπόλοιπο 60% θα περιέρχεται στο Γράσινο Ταμείο και θα διατίθεται αποκλειστικά για τους σκοπούς που περιγράφονται στην παράγραφο 3 του άρθρου 30 του Ν. 1650/1986, όπως τροποποιήθηκε και ισχύει.».

Νομολογία

Ένα νομολογιακό παράδειγμα όσον αφορά τα **στερεά απόβλητα** (με το προηγούμενο νομικό καθεστώς) είναι το ακόλουθο: Δυνάμει της υπ' αριθμ. 1134/2010 απόφασής του, το Τριμελές Εφετείο Θεσσαλονίκης, που δίκασε σε δεύτερο βαθμό, κήρυξε ένοχο τον κατηγορούμενο του εγκλήματος της υποβάθμισης περιβάλλοντος, κατ' εξακολούθηση (άρθρο 28 παρ. 1α του Ν. 1650/1986), και του επέβαλε ποινή φυλακίσεως τριών (3) μηνών, η οποία ανεστάλη επί τριετία. Ειδικότερα, προέκυψε ότι ο κατηγορούμενος, κατά το χρονικό διάστημα από 01.04.2004 έως 18.03.2005, με περισσότερες πράξεις που συνιστούν εξακολούθηση του ίδιου εγκλήματος, ως Πρόεδρος και διευθύνων Σύμβουλος της εταιρείας, **μη συμμορφούμενος με τον αριθμό Δ5 των περιβαλλοντικών όρων**, σύμφωνα με τους οποίους λειτουργεί το εργοστάσιο της άνω εταιρείας, οι οποίοι όροι εγκρίθηκαν δυνάμει της με αριθμό πρωτοκόλλου 116949/18/7/2003 απόφαση του Γεν. Διευθυντή Υποστήριξης Βιομηχανίας του Υπουργείου Ανάπτυξης, και σύμφωνα με τον οποίο όρο (Δ5) η εταιρία **έπρεπε να κρατά τα στερεά απόβλητα του εργοστασίου εντός του εργοστασιακού της χώρου, εν τούτοις απέρριπτε ανεξελέγκτως τα στερεά απόβλητα του εργοστασίου της, κυρίως χαρτομάζα, με υπόλοιπα πλαστικού και μετάλλου, στο υπ' αριθμ. 722 αγροτεμάχιο, εκτάσεως πέντε (5) στρεμμάτων της περιοχής «...», σε απόσταση περίπου 700 μέτρων από το ποτάμι (...) και τριών χιλιομέτρων από την Κοινότητα ..., πλησίον αρδευτικού δικτύου της Κοινότητας Κ..., χωρίς μάλιστα να λαμβάνει μέτρα φύλαξης, όπως περίφραξη του χώρου και φωτισμός αυτού, με κίνδυνο να προκληθούν πυρκαγιές, γεγονός που έλαβε χώρα την 18.05.2005, με αποτέλεσμα**

οι παραγόμενοι καπνοί να δημιουργήσουν έντονη δυσφορία στους κατοίκους. Με αυτό τον τρόπο υποβάθμισε την ευαίσθητη περιβαλλοντολογικά – κατά τα παραπάνω– περιοχή. Ωστόσο, η ως άνω απόφαση προσεβλήθη με αίτηση αναίρεσης και αναιρέθηκε με την υπ’ αριθμ. 603/2011 απόφαση του Αρείου Πάγου⁹⁴.

Ένα αντίστοιχο νομολογιακό παράδειγμα που αφορά τα **υγρά απόβλητα**: Με την υπ’ αριθμ. 3784/2008 απόφασή του, το Τριμελές Εφετείο Θεσσαλονίκης, που δίκασε σε δεύτερο βαθμό, κήρυξε ένοχο τον κατηγορούμενο για ρύπανση περιβάλλοντος κατ’ εξακολούθηση και τον καταδίκασε σε ποινή φυλακίσεως 7 μηνών, ανασταλείσα, και χρηματική 5.000 €. Οι κατηγορούμενοι ήταν κατά το έτος 2002 ομόρρυθμα μέλη και διαχειριστές Ομόρρυθμης εταιρίας η οποία λειτουργούσε εργοστάσιο επεξεργασίας φρούτων. Τα απόβλητα του εργοστασίου αυτού δι-οχετεύονταν σε ποταμό. Την 11η Ιουλίου, την 13η, 22α και 28η Αυγούστου και την 12η Σεπτεμβρίου 2002, διενεργήθηκαν από τους αρμοδίους υπαλλήλους της Νομαρχίας Πέλλας αυτοψίες στο ως άνω εργοστάσιο. Κατά τις αυτοψίες διαπιστώθηκε ότι οι κατηγορούμενοι από πρόθεση δεν μερίμνησαν τις χρονολογίες αυτές για την τήρηση της υποχρέωσής τους για βιολογική επεξεργασία των υγρών αποβλήτων από την άνω δραστηριότητα του νομικού προσώπου που εκπροσωπούσαν στο σύνολό τους σε εφαρμογή των διατάξεων, που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος. Συγκεκριμένα τμήμα των υγρών αποβλήτων από την άνω δραστηριότητα του νομικού προσώπου που κατέληγε στον ποταμό, διοχετευόταν σ’ αυτόν χωρίς βιολογική επεξεργασία, περνώντας μόνο από κόσκινο κατακράτησης των στερεών. Από τα εν λόγω υγρά απόβλητα λήφθηκαν δείγματα από την έξοδο του συστήματος επεξεργασίας αυτών τα οποία στάλθηκαν προς ανάλυση στο εργαστήριο χημικών

αναλύσεων του τμήματος προστασίας περιβάλλοντος του Υπουργείου Μακεδονίας-Θράκης. Από τις αναλύσεις των σχετικών δειγμάτων διαπιστώθηκε ότι την 11η Ιουλίου 2002 με δραστηριότητα του εργοστασίου πλυσίματος και εκπυρήνωσης κερασιού, την 13η, 22α και 28η Αυγούστου 2002 με δραστηριότητα επεξεργασίας ροδάκινου και την 12η Σεπτεμβρίου 2002 με δραστηριότητα επεξεργασίας πιπεριάς, οι παράμετροι COD, BOD και SS, που με την υπ’ αριθμ. 5340/18.12.1984 απόφαση των Νομαρχών Ημαθίας, Θεσσαλονίκης και Πέλλας, που σύμφωνα με το άρθρο 32 παρ. 2 του Ν. 1650/1986 εξακολουθεί να ισχύει αφού δεν εκδόθηκε νεώτερη κανονιστική διάταξη που να καθορίζει διαφορετικά όρια, ορίζονται κατ’ ανώτατο όριο σε 120, 40 και 50 mg/l αντίστοιχα, υπερέβαιναν τα όρια αυτά. Ειδικότερα: 1) Ο παράγων COD α) την 11η Ιουλίου 2002 σε τρία δείγματα ήταν 132, 124 και 132 mg/l, β) την 13η Αυγούστου 2002 σε τέσσερα δείγματα ήταν 123, 1019, 957 και 949 mg/l, γ) την 22α Αυγούστου 2002 σε τρία δείγματα ήταν 1307, 1311 και 1315 mg/l, δ) την 28η Αυγούστου 2002 σε τρία δείγματα ήταν 1440, 1496 και 1448 mg/l και ε) την 12η Σεπτεμβρίου 2002 σε έξι δείγματα ήταν 224 mg/l. 2) Ο παράγων BOD α) την 13η Αυγούστου 2002 σε τρία δείγματα ήταν 300, 225 και 230 mg/l, β) την 22α Αυγούστου 2002 σε τρία δείγματα ήταν 780, 760 και 750 mg/l, γ) την 28η Αυγούστου 2002 σε τρία δείγματα ήταν 945, 983 και 1050 mg/l και δ) την 12η Σεπτεμβρίου 2002 σε έξι δείγματα ήταν 71, 76, 86, 86, 83 και 81 mg/l και 3) ο παράγων SS την 22α Αυγούστου 2002 σε ένα δείγμα ήταν 55 mg/l. **Οι παράγοντες αυτοί στις ως άνω υπερβολικές ποσότητες προκάλεσαν παθογόνους μικροοργανισμούς στον ποταμό και τον κατέστησαν ακατάλληλο για τις επιθυμητές χρήσεις του**⁹⁵.

94. βλ. Απόφαση 603/2011 (ΣΤ Ποινικές), διαθέσιμο στο: http://www.areiospagos.gr/nomologia/apofaseis_DISPLAY.asp?cd=10M2WCVBOLN7UQH36WSBI7ANBPC3D&apof=603_2011&info=%D0%CF%CD%CD%CA%CD3%20-%20%20%D3%D4. Ανευρέθηκε στις 30 Ιουνίου 2018.

95. βλ. 302/2010 (Ζ, Ποινικές), διαθέσιμο στο: http://www.areiospagos.gr/nomologia/apofaseis_DISPLAY.asp?cd=B8P6VD5EL2SO GQASL98SCXOBΕΖΖ2A7&apof=302_2010&info=%D0%CF%CD%CD%CA%CD3%20-%20%20%CD6. Ανευρέθηκε στις 30 Ιουνίου 2018.

Η προστασία του δασικού κεφαλαίου

Σύμφωνα με τα πορίσματα των ερευνών που διεξάγονται στο πλαίσιο του προγράμματος LIFE NATURA Themis, η παράνομη υλοτομία, ο εμπρησμός των δασών, η παράνομη βόσκηση, η παράνομη κατασκήνωση και η εκχέρσωση δασικής

έκτασης, αποτελούν τις συνηθέστερες περιπτώσεις περιβαλλοντικών αδικημάτων τα οποία απειλούν την ακεραιότητα και την υγεία του δασικού πλούτου της Κρήτης. Παρακάτω θα αναφερθεί η εφαρμοστέα νομοθεσία ανά αδίκημα:

1. Παράνομη υλοτομία:

Γενικά, η παράνομη υλοτομία και μεταφορά των παρανόμων υλοτομημένων δασικών προϊόντων ρυθμίζεται από τις διατάξεις του Δασικού Κώδικα. Ο Δασικός Κώδικας προβλέπει ένα αρκετά αυστηρό πλαίσιο για την καταπολέμηση της παράνομης υλοτομίας προβλέποντας διοικητικά πρόστιμα, δήμευση των δασικών προϊόντων, των μέσων μεταφοράς και των μέσων τέλεσης των παράνομων υλοτομιών.

Συγκεκριμένα οι διατάξεις που τυγχάνουν εφαρμογής για τις περιπτώσεις παράνομης υλοτομίας είναι οι εξής:

- Το άρθρο 85 παρ. 1 εδάφιο α' του Δασικού Κώδικα κατά το οποίο ορίζεται ότι: «Ουδείς υλοτόμος δύναται να υλοτομήσει, κατασκευάσει, ή συλλέξει δασικά προϊόντα εκ δημοσίων ή μη δασών, προς εμπορίαν ή ατομικάς ανάγκας, εάν δεν εφοδιασθή προηγουμένως δι' αδείας υλοτομίας».
- Το άρθρο 268 παρ. 1,2 του Δασικού Κώδικα (έτσι όπως αντικαταστάθηκε και ισχύει σύμφωνα με το άρθρο 1 παρ. 1 του Ν. 4138/2013), σύμφωνα με το οποίο: «1. α) Ο οπωσδήποτε βλάπτων δάσος ή δασική έκταση ή προξενών οποιαδήποτε φθορά, β) ο υλοτομών, κατασκευάζων ή συλλέγων δασικά προϊόντα χωρίς άδεια υλοτομίας ή έγκριση ατελούς υλοτομίας ή εγκατάσταση από τη δασική αρχή, προκειμένου δε περί μη δημοσίων δασών, και χωρίς άδεια του ιδιοκτήτη ή του διακατόχου του δάσους, όπου απαιτείται τέτοια άδεια, γ) ο υλοτομών, κατασκευάζων ή συλλέγων δασικά προϊόντα δυνάμει αδείας ή έγκρισης ατελούς υλοτομίας της δασικής αρχής ή αδείας και του ιδιοκτήτη, προκειμένου περί μη δημοσίου δάσους, κατά τρόπο αντιβαίνοντα στις περί του τρόπου υλοτομίας, κατασκευής ή συλλογής δασικών προϊόντων διατάξεις, δ) ο μεταφέρων δασικά προϊόντα πριν την εξέλεξη ή μετά από αυτήν από τον τόπο της εξέλεξης στον τόπο της πρώτης αποθήκευσης ή από αυτόν αλλού χωρίς θεώρηση ή εξόφληση του πρωτο-

κόλλου εξέλεξης του δελτίου μεταφοράς δασικών προϊόντων ή της αδείας υλοτομίας, στις περιπτώσεις όπου δεν συντάσσεται πρωτόκολλο εξέλεξης, για το μεταφερόμενο ποσό, ε) ο μεταφέρων δασικά προϊόντα, πλέον των επιτρεπομένων να μεταφερθούν, σύμφωνα με τα ως άνω έγγραφα μεταφοράς, καθώς και ο κάτοχος των παρανόμως μεταφερόμενων δασικών προϊόντων, εφόσον ειδικές διατάξεις του παρόντος κώδικα δεν ορίζουν άλλως, **τιμωρούνται με πρόστιμο ή κράτηση ή και με αμφότερες τις ποινές αυτές, εάν από την παράβαση δεν επήλθε καμία ζημία ή η προξενθείσα δεν υπερβαίνει τα 300 ευρώ.** στ) ο μεταφέρων δασικά προϊόντα, τα οποία έχουν υλοτομηθεί ή συλλεχτεί χωρίς τις απαιτούμενες άδειες.

2. Εάν η ζημία υπερβαίνει τα 300 ευρώ, ο παραβάτης τιμωρείται σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 381 και 382 του Ποινικού Κώδικα [εκτός της περίπτωσης της παραγράφου 2 του άρθρου 381 όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 24 του Ν. 4055/12, όπου η φθορά πράγματος ευτελούς αξίας διώκεται σε βαθμό πταισματος και τιμωρείται με κράτηση έως έξι (6) μήνες ή με πρόστιμο έως τρεις χιλιάδες (3.000) ευρώ]. Ως επιβαρυντική περίπτωση θεωρείται, εάν το δάσος είναι δημόσιο. Σε όσους αγοράζουν την παρανόμως υλοτομημένη ξυλεία για περαιτέρω εμπορία επιβάλλεται από την αρμόδια οικονομική αρχή πρόστιμο ίσο με την πενταπλάσια αξία μεταπώλησης του προϊόντος, το οποίο εισπράττεται κατά τα ισχύοντα για την είσπραξη των δημοσίων εσόδων. Σε περίπτωση υποτροπής αφαιρείται η άδεια λειτουργίας της επιχείρησης για 2 μήνες».

- Σημειώνεται ότι ο υπαίτιος των πράξεων που αναφέρονται στις περιπτώσεις β' έως και ε' ανωτέρω, εφόσον η προκληθείσα από την τέλεση αυτών στο δάσος ζημία υπερβαίνει τα 10.000,00 ευρώ, διώκεται σε βαθμό κακούργηματος και **τιμωρείται με κάθειρξη μέχρι δέκα έτη.**

Εφαρμογής δύναται να τυγχάνουν ακόμη:

- Το άρθρο 381 παρ. 1 του Ποινικού Κώδικα σύμφωνα με το οποίο ορίζεται ότι: «1. Όποιος με πρόθεση καταστρέφει ή βλάπτει ξένο (ολικά ή εν μέρει) πράγμα ή με άλλον τρόπο καθιστά ανέφικτη τη χρήση του **τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι δύο ετών**».
- Το άρθρο 271 του Δασικού Κώδικα περί **κατάσχεσης και δήμευσης δασικών προϊόντων, εργαλείων, οργάνων, σκευών κ.λπ.**, σε συνδυασμό με το άρθρο 76 του Ποινικού Κώδικα.

2. Εκχέρωση δασικής έκτασης

Οι ποινικές διατάξεις για το αδίκημα της εκχέρωσης δασικής έκτασης προβλέπονται στον Ν. 998/1979 «Περί προστασίας των δασών και των δασικών εν γένει εκτάσεων της χώρας», και διακρίνονται σε **δύο περιπτώσεις, ανάλογα δηλαδή εάν η έκταση η οποία εκχερσώνεται έχει κηρυχθεί αναδασωτέα ή όχι**.

Συγκεκριμένα, η παρ. 1 του άρθρου 70 του ως άνω νόμου («Παραβάσεις υποχρεώσεων σχετικών προς αναδασώσεις»), όπως αντικαταστάθηκε με την παρ. 1 άρθρου 41 του Ν. 4280/2014 (Α' 159/08.08.2014), ορίζει ότι: «**Όποιος εκχερσώνει, υλοτομεί αποψιλωτικά, καλλιεργεί ή φυτεύει μη δασικά φυτά σε έκταση δημόσια ή ιδιωτική, που κηρύχθηκε αναδασωτέα, τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον ενός έτους και χρηματική ποινή τρεις χιλιάδες (3.000) ευρώ για κάθε 100 τετραγωνικά μέτρα που καταστρέφονται. Η χρηματική ποινή για καταστροφή πέραν του ενός στρέμματος αναδασωτέας εκτάσεως αυξάνεται σε έξι χιλιάδες (6.000) ευρώ για κάθε επιπλέον 100 τετραγωνικά μέτρα αναδασωτέας εκτάσεως που καταστρέφονται. Οι ποινές αυτές επιβάλλονται ανεξάρτητα από τις ποινές των παραγράφων 1 και 2 του άρθρου 71 του παρόντος νόμου για την ανοικοδόμηση αναδασωτέων εκτάσεων. Επίσης επιβάλλεται διοικητική ποινή προστίμου με πράξη καταλογισμού του οικείου δασάρχη, η οποία εκδίδεται μέσα σε προθεσμία δέκα (10) ημερών από τη γνωστοποίηση σε αυτόν της αμετάκλητης καταδικαστικής απόφασης που εκδίδεται σε βάρος των αναφερόμενων στο πρώτο εδάφιο προσώπων.**

Οι λεπτομέρειες για το σχετικό ζήτημα ρυθμίζονται από την υπ' αριθ. πρωτ. 136953/5132/14.10.2013 Εγκύκλιο της Διεύθυνσης Προστασίας Δασών και Φυσικού Περιβάλλοντος του τότε ΥΠΕΚΑ με θέμα «Εφαρμογή νομοθεσίας παράνομης υλοτομίας και μεταφοράς δασικών προϊόντων – Παράνομης κλαδονομής – Παράβασης δασικών αστυνομικών διατάξεων», η οποία απευθύνεται προς όλες τις Γενικές Διευθύνσεις Δασών και Αγροτικών Υποθέσεων των Αποκεντρωμένων Διοικήσεων της χώρας⁹⁶.

Με μέριμνα της αρμόδιας Εισαγγελικής Αρχής γνωστοποιούνται οι αποφάσεις αυτές, μέσα σε προθεσμία τριάντα (30) ημερών από τη δημοσίευσή τους, στον οικείο δασάρχη. Το πρόστιμο ισούται με 1.467 ευρώ πολλαπλασιαζόμενα επί το συντελεστή Μ της παρ. 5 του άρθρου 16 του Π.Δ. 437/1981 (Α' 120) και με την έκταση που καταστρέφεται σε στρέμματα. Το πρόστιμο εισπράττεται κατά τα ισχύοντα για την είσπραξη Δημοσίων Εσόδων και αποδίδεται στον Ειδικό Φορέα Δασών του Πράσινου Ταμείου, ως δαπάνη αποκατάστασης της δασικής βλάστησης που καταστράφηκε.».

Αντίθετα, στο άρθρο 71 παρ. 3 («Ανεπίτρεπτος μεταβολή χρήσεως») του Ν. 998/1979, όπως αντικαταστάθηκε με την παρ. 2 άρθρου 41 του Ν. 4280/2014 (Α' 159/08.08.2014), ορίζεται ότι: «**Όποιος εκχερσώνει παράνομα δάσος, δασική έκταση, όποιος καλλιεργεί έκταση των ανωτέρω κατηγοριών που έχει εκχερσωθεί παράνομα ή φυτεύει μη δασικά φυτά ή παραβιάζει καθ' οιονδήποτε τρόπο την κατά προορισμό χρήση δάσους, δασικής εκτάσεως, καθώς και όποιος ενεργεί επί εκχερσωθείσας παράνομα έκτασης πράξεις διακατοχής και σε κάθε περίπτωση όποιος πραγματοποιεί επέμβαση σε δάσος, δασική έκταση χωρίς την έγκριση της παραγράφου 2 ή την πράξη της παράγραφου 6 του άρθρου 45 του παρόντος νόμου τιμωρείται με τις ποινές της παραγράφου 2 του παρόντος άρθρου. Με τις ίδιες ποινές τιμωρούνται και εκείνοι κατ' εντολή ή παρότρυνση ή οποιαδήποτε υποβοήθηση των οποίων τελέσθηκαν οι παραβάσεις αυτές**». Η παράγραφος 2 προβλέπει **ποινή φυλάκισης τουλάχιστον ενός έτους και**

96. βλ. Εγκύκλιος: Εφαρμογή νομοθεσίας παράνομης υλοτομίας και μεταφοράς δασικών προϊόντων, διαθέσιμο στο: <https://dasarxeio.com/2013/10/18/8966/>. Ανευρέθηκε στις 2 Ιουνίου 2018.

χρηματική ποινή από 2.000 μέχρι 20.000 ευρώ. Επιπλέον, η παράγραφος 4 προβλέπει τη **δήμευση των προϊόντων των ως άνω αξιοποιούνων πράξεων ως και των αντικειμένων, τα οποία χρησιμοποιήθηκαν ή ήταν προορισμένα για την τέλεσή τους.**

Νομολογία

Δυνάμει της με αρ. 2606/2014 απόφασής του, το Τριμελές Εφετείο Θεσσαλονίκης κήρυξε σε δεύτερο βαθμό ένοχους τους κατηγορούμενους μόνο για παράνομη εκχέρσωση δασικής έκτασης και αφού τους αναγνωρίστηκε ελαφρυντική περίπτωση του άρθρου 84 παρ.2 α' του ΠΚ, τους επέβαλε ποινή φυλακίσεως έξι μηνών στον καθένα, ανασταλείσα επί τριετία. Το δικαστήριο δέχθηκε ότι οι κατηγορούμενοι, το Μάιο του έτους 2007, σε θέση δημοσίου δάσους αυτογνωμόνως επιλήφθηκαν δημοσίου κτήματος ευρισκομένου αναμφισβήτητα στην κατοχή του Ελληνικού Δημοσίου, και συγκεκριμέ-

να, ενεργώντας με πρόθεση, κατέλαβαν αυθαίρετα δημόσια δασική έκταση εμβαδού 608 τ.μ. όμορη σε υπάρχουσα ιδιοκτησία τους και η οποία απέχει 70 μ. περίπου από τη θάλασσα, η οποία ανήκει στην κυριότητα του Ελληνικού Δημοσίου και βρίσκεται αναμφισβήτητα υπό τη διαχείριση του Δασαρχείου Πολυγύρου, προβαίνοντας στην εκχέρσωση, χωρίς την άδεια του Δασαρχείου Πολυγύρου, της φυόμενης εντός αυτής βλάστησης η οποία αποτελούνταν από αείφυλλα-πλατύφυλλα προξενώντας ζημία, η οποία ανέρχεται στο ποσό των 1.100,00 ευρώ, προχώρησαν δε στη φύτευση οπωροφόρων και καλλωπιστικών φυτών και τέλος προέβησαν στην κατασκευή ψησταριάς με σκεπή από κεραμίδια, χωρίς να έχουν την προς τούτο απαιτούμενη οικοδομική άδεια της αρμόδιας πολεοδομικής αρχής, καθώς και στην τοποθέτηση ξύλινης περίφραξης και φωτιστικών⁹⁷.

3. Παράνομη βόσκηση

Το προηγούμενο νομικό καθεστώς για τη βόσκη σε δάση ρυθμιζόταν από τον Α.Ν. 875/1937 «περί βόσκης εντός δασών, μερικώς δασοσκεπών εκτάσεων και μη πεδινών χορτολιβαδίων». Το αδίκημα της παράνομης βόσκησης ρυθμίζεται ειδικότερα ανάλογα με το είδος της έκτασης στην οποία πραγματοποιείται αυτή, π.χ. αναδασωτέα, αγροτική κ.λπ. Γενικά η προστασία του δασικού πλούτου της χώρας και η προάσπιση του δημόσιου χαρακτήρα αυτού προέχει έναντι οποιασδήποτε άλλης εκμετάλλευσης. Ενδεικτικά το άρθρο 56 του Δασικού Κώδικα ορίζει ότι: «1. Τα δικαιώματα συλλογής ρητίνης, συλλογής βαλανιδόκαρπου, βόσκης, ξυλεύσεως κ.λπ., όσα απεκτήθησαν επί δημοσίων δασών ή δασικών εκτάσεων διά της έκπαιλα ασκήσεως των παραμένον σεβαστά, **δεν δύνανται όμως επ' ουδενί λόγω να παρεμποδίσουν την εκμετάλλευσιν των δασών τούτων υπό του Δημοσίου, ούτε την λήψιν υπ' αυτού των αναγκαίων προστατευτικών μέτρων προς αναγέννησιν των δασών μετά την υλοτομίαν**». Ο Δασικός Κώδικας στο άρθρο 104 αυτού («Βόσκη εις δάση συνεπέια υλοτομιών, εκτελέσεως υδρονομικών έργων κ.λπ.») ορίζει ότι η βόσκη ρυθμίζεται βάσει Δασικής Αστυνομικής Διάταξης. (βλ. και

άρθρο 113 επ. Δασικού Κώδικα). Οι παραβάτες των Δασικών Αστυνομικών Διατάξεων τιμωρούνται βάσει του άρθρου 276 («Παράνομος βόσκη») του Δασικού Κώδικα το οποίο παραπέμπει στο άρθρο 268 παρ. 3 περί παράβασης αστυνομικών διατάξεων. Ωστόσο, είναι πιθανό ο νομοθέτης να θέλει πραγματικά να παραπέμπει στην παράγραφο 4 του ίδιου άρθρου το οποίο ορίζει ότι: «Οι παραβάτες των δασικών αστυνομικών διατάξεων τιμωρούνται **με πρόστιμο ή κράτηση**, εκτός εάν η από την παράβαση των ως άνω διατάξεων προκύψασα ζημία είναι μεγαλύτερη των 300 ευρώ, οπότε τιμωρούνται με τις ποινές της παραγράφου 2 του παρόντος άρθρου». Η παράγραφος 2 παραπέμπει στο άρθρο 381 και 382 του Ποινικού Κώδικα περί φθοράς ξένης ιδιοκτησίας.

Όσον αφορά τη **βόσκη εντός εθνικών δρυμών και διατηρητέων μνημείων της φύσης** το άρθρο 80 παρ. 2 («Απαγόρευσις εντός του πυρήνους εθνικών δρυμών και των διατηρητέων μνημείων της φύσεως. Οργάνωσις της περιφερειακής ζώνης εθνικών δρυμών και των αισθητικών δασών») του Δασικού Κώδικα ορίζει ότι: «2. Απαγορεύεται, ωσαύ-

97. βλ. Απόφαση 66 / 2016 (Ζ, ΠΟΙΝΙΚΕΣ), διαθέσιμο στο: http://www.areiospagos.gr/nomologia/apofaseis_DISPLAY.asp?cd=M8YMTLEZVF7Y9MRZ5XYCG2MBW6FPHF&apof=66_2016&info=%D0%CF%C9%CD%C9%CA%C5%D3%20-%20%20%C6. Ανευρέθηκε στις 3 Ιουνίου 2018.

τως, εντός του πυρήνος των εθνικών δρυμών και των χώρων των διατηρητέων μνημείων της φύσεως... ζ) Η βοσκή παντός ζώου καθ' όλην την διάρκειαν του έτους και η κατασκευή πάσης φύσεως κτηνοτροφικών έργων, ως ποτιστρών, στεγάστρων». Το άρθρο 286 παρ. 2 («Ποιναι κατά των καταστρεφόντων, αφαιρούντων κ.λπ. ορόσημα των δασών») του Δασικού Κώδικα προβλέπει τις ποινές κατά της παράβασης αυτής. Η διάταξη προβλέπει ότι οι παραβάτες «... **τιμωρούνται διά φυλακίσεως τουλάχιστον 3 μηνών και διά χρηματικής ποινής.** Τα χρησιμοποιούμενα μέσα, διά την εκτέλεσιν της παρανόμου πράξεως, κατάσχονται και δημεύονται εκποιούμενα ή καταστρεφόμενα, κατά τα κεκανομισμένα».

Όσον αφορά τη **βοσκή σε αναδασωτέες εκτάσεις** εφαρμόζονται οι κάτωθι διατάξεις:

- Το άρθρο 105 του Δασικού Κώδικα («Βοσκή εις αναδασωτέας εκτάσεις») το οποίο ορίζει ότι: «1. Με δασική αστυνομική διάταξη βοσκής, που εκδίδεται αυτεπάγγελτα από το δασάρχη απαγορεύεται η βοσκή παντός ζώου σε έκταση που κηρύχθηκε αναδασωτέα. [τίθεται όπως αντικαταστάθηκε με την παρ. 3 του άρθρου 60 του Ν. 4264/2014 (ΦΕΚ 118/Α/15.05.2014)]. 2. Εντός των ούτω απαγορευμένων εις την βοσκήν εκτάσεων επιτρέπεται εις τα όργανα της δασοφυλακής, αγροφυλακής και αστυνομίας να προβαίνουν εις τον φόνον ή την σύλληψιν των παρανόμως βοσκόντων ζώων, εφαρμοζομένων, όσον αφορά εις την σύλληψιν, την πληρωμήν συλλήπτρων και την παροχήν βοήθειάς κατά την σύλληψιν, των διατάξεων του άρθρ. 278». Σχετικά βλ. και άρθρο 308 παρ. 2ε Δασικού Κώδικα περί οπλισμού δασικών υπαλλήλων.
- Το άρθρο 107 παρ. 1 του Δασικού Κώδικα (όπως αντικαταστάθηκε με την παρ. 4 του άρθρου 60 του Ν. 4264/2014 (ΦΕΚ 118/Α/15.05.2014) το οποίο ορίζει ότι: «**Στις κηρυγμένες αναδασωτέες εκτάσεις λόγω πυρκαγιάς, που υπέρκεινται χωριών ή συνοικισμών ή βρίσκονται εντός λεκανών σχηματισμού χειμάρρων, απαγορεύεται η βοσκή, των μεν προβάτων και των μεγάλων ζώων το λιγότερο επί πενταετία, των δε αιγών το λιγότερο επί επταετία από την ημέρα της πυρκαγιάς.**
- Το άρθρο 70 παρ. 1 του Ν. 998/1979, το οποίο ορίζει ότι: «... Με την επιφύλαξη των προβλεπομένων στις παραγράφους 1 και 2 του άρθρου 107 του Ν.Δ. 86/1969, όπως ισχύει, **ο ιδιοκτήτης και ο κάτοχος ποιμνίου που συλλαμβάνεται με το**

ποιμνιό του μέσα σε αναδασωτέα έκταση ή που δεν λαμβάνει τα αναγκαία μέτρα για να μην εισέρχονται τα ζώα μέσα σε αναδασωτέα έκταση, καθώς και αυτός που επιτρέπει τη βοσκή σε τρίτους, τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον ενός έτους και χρηματική ποινή από πεντακόσια (500) ευρώ μέχρι πέντε χιλιάδες (5.000) ευρώ. Σε περίπτωση υποτροπής επί της ίδιας ή άλλης αναδασωτέας έκτασης οι παραπάνω ποινές κάθε παράβασης και το πρόστιμο διπλασιάζονται».

Όσον αφορά τη **βοσκή σε αγροτικές εκτάσεις** εφαρμόζονται τα άρθρα 37 επ. του Ν. 3585/2007 για την αγροφυλακή. Συγκεκριμένα:

- Το άρθρο 37-39 («Κλοπή και υπεξαίρεση») του Ν. 3585/2007 ορίζει ότι: «1. Με την επιφύλαξη των περιπτώσεων των άρθρων 374, 375 παρ. 1 και 2 του Ποινικού Κώδικα, **ο υπαίτιος κλοπής ή υπεξαίρεσης ξένου (ολικώς ή εν μέρει) ή κοινόχρηστου αγροτικού κινητού κτήματος, η αξία του οποίου δεν υπερβαίνει τα 300 ευρώ, τιμωρείται με κράτηση μέχρι τριών (3) μηνών ή με πρόστιμο.** 2. Η διάταξη του άρθρου 379 παρ. 1 του Ποινικού Κώδικα εφαρμόζεται και για τα αδικήματα της προηγούμενης παραγράφου».
- Το άρθρο 38 («Φθορά αγροτικού κτήματος») του Ν. 3585/2007 ορίζει ότι: «1. Με την επιφύλαξη των περιπτώσεων του άρθρου 382 παράγραφοι 2 και 4 του Ποινικού Κώδικα, **ο υπαίτιος φθοράς ξένου (ολικώς ή εν μέρει) ή κοινόχρηστου αγροτικού κτήματος αξίας μέχρι 300 ευρώ ή αν η ζημία που προξενήθηκε από τη φθορά δεν υπερβαίνει τα 300 ευρώ, τιμωρείται με κράτηση μέχρι τριών (3) μηνών ή με πρόστιμο.** Με την ίδια ποινή τιμωρείται και ο υπαίτιος διατάραξης, με οποιονδήποτε τρόπο, της κανονικής ροής αρδευτικών υδάτων, αν η ζημία που προξενήθηκε δεν υπερβαίνει τα 300 ευρώ. 2. Η διάταξη του άρθρου 384 Π.Κ. εφαρμόζεται αναλόγως και επί των αδικημάτων της προηγούμενης παραγράφου».
- Το άρθρο 39 («Φθορά με ζώα») του Ν. 3585/2007 ορίζει ότι: «1. **Όποιος με πρόθεση προκαλεί αγροτική φθορά, κατά την έννοια της παρ. 1 του προηγούμενου άρθρου, με ζώα, πτηνά ή μέλισσες, η οποία έχει αντικείμενο πράγμα αξίας μέχρι 300 ευρώ ή αν η ζημία που προξενήθηκε δεν υπερβαίνει τα 300 ευρώ, τιμωρείται με κράτηση μέχρι τριών (3) μηνών ή με πρόστιμο.** 2. Εάν η κατά την προηγούμενη παράγραφο πράξη τελέ-

5. Παράνομη κατασκήνωση

Η παράνομη κατασκήνωση αντιμετωπίζεται ποινικά από τον Ν. 4276/2014. Σύμφωνα με το άρθρο 7 παρ. 18 του ως άνω νόμου: «**Απαγορεύεται η εγκατάσταση σκηνών, ρυμουλκούμενων, ημιρυμουλκούμενων και αυτοκινούμενων τροχόσπιτων σε αρχαιολογικούς χώρους, αιγιαλούς, παραλίες, παρυφές δημόσιων δασών και εν γένει κοινόχρηστους χώρους, καθώς και η φιλοξενία πέραν του ενός τροχόσπιτου από καταστηματαρχές ή ιδιώτες. Οι παραβάτες τιμωρούνται με φυλάκιση μέχρι τρεις (3) μήνες ή με επιβολή προστίμου του κατωτέρω εδαφίου, εφόσον δεν προβλέπεται βαρύτερη ποινή από άλλη διάταξη, διατασσόμενης συγχρόνως υπό του δικαστηρίου της βίαιης απο-**

βολής τους. Διαδικασία τηρείται η οριζόμενη από τα άρθρα 417 επ. του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας για την ανάκριση και εκδίκαση των επ' αυτοφώρω πλημμελημάτων. Οι παραβάτες τιμωρούνται με **πρόστιμο ύψους τριακοσίων (300) ευρώ ανά άτομο ή ανά κατασκηνωτικό ή ανά μεταφορικό μέσο, που επιβάλλεται από το βεβαιούν την παράβαση αστυνομικό ή λιμενικό όργανο και εισπράττεται, σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 104 του Κώδικα Οδικής Κυκλοφορίας (Κ.Ο.Κ.) του Ν. 2696/1999 (Α' 57).** Σε ελέγχους από μεικτά συνεργεία την ποινή του προστίμου επιβάλλει το αστυνομικό όργανο που παρίσταται κατά τον έλεγχο».

Βιβλιογραφία – Πηγές

- Α. Καλλία-Αντωνίου «Θεσμικό πλαίσιο για την προστασία και διαχείριση των υδατικών πόρων», εκδόσεις ΖΗΤΗ Θεσσαλονίκη 2012
- Α. Καλλία-Αντωνίου - Λ. Δημητριάδη: "Ο νέος νόμος 3937 για τη διατήρηση της βιοποικιλότητας - Νέες προσεγγίσεις στη διαχείριση του φυσικού περιβάλλοντος", περιοδικό «Περιβάλλον και Δίκαιο», Τεύχος 2/2011, Νομική Βιβλιοθήκη
- Α. Καλλία-Αντωνίου «Το Ευρωπαϊκό νομικό πλαίσιο διαχείρισης αποβλήτων και η εφαρμογή του στην Ελλάδα» περιοδικό «Περιβάλλον και Δίκαιο», 4/2009, Αριθ. τεύχους 50, σελ. 662-676, Νομική Βιβλιοθήκη
- Ιστοσελίδα του Αρείου Πάγου, www.areiospagos.gr
- Ιστοσελίδα του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους, www.nsk.gr
- ΝΟΜΟΣ Βάση νομικών δεδομένων, www.lawdb.gr
- WWF Ελλάς, www.wwf.gr

α) *Hypericum empetrifolium* subsp. *tortosum*, ενδημικό της Κρήτης, β) *Ophrys basilissa*, ενδημικό ορχεοειδές του Νοτίου Αιγαίου, γ) *Ophrys cretica*, ενδημικό ορχεοειδές του Νοτίου Αιγαίου (φωτ. Ν. Πέτρου)

Φαράγγι Σαμαριάς (φωτ. Ν. Πέτρου)

6. Η ποινική προστασία του περιβάλλοντος (Ν. 4042/2012)

Η προστασία του περιβάλλοντος δεν θα μπορούσε να είναι πλήρης και αποτελεσματική χωρίς τη συνδρομή των μέσων της ποινικής δικαιοσύνης. Στο άρθρο 24 του Συντάγματος, δυνάμει του οποίου κατοχυρώνεται η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος με τη χρήση προληπτικών και κατασταλτικών μέτρων, ως υποχρέωση του Κράτους και δικαίωμα των πολιτών, δεν προβλέπεται ρητά η χρήση των ποινικών μέσων για την περιβαλλοντική προστασία. Ο Ν. 1650/1986, που αποτελεί το θεμέλιο του ελληνικού δικαίου περιβάλλοντος, υπήρξε, κατά τον χρόνο ψήφισής του, το πρώτο νομοθέτημα που εισήγαγε διατάξεις που προέβλεπαν ποινικές, αστικές και διοικητικές κυρώσεις σχετικά με περιστατικά υποβάθμισης του φυσικού περιβάλλοντος σε ειδικό κεφάλαιο (Κεφάλαιο Ζ' – Κυρώσεις και Αστική Ευθύνη, Άρθρο 28 Ποινικές Κυρώσεις), θέτοντας το ίδιο το περιβάλλον ως έννοια στο επίκεντρο. Στον Ν. 743/1977

Εισαγωγή	77
Η Οδηγία 2008/99 και ο Ν. 4042/2012.	78
Η παράσταση πολιτικής αγωγής εκ μέρους των περιβαλλοντικών Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων.	81
Βιβλιογραφία – Πηγές	81

«περί προστασίας του θαλασσίου περιβάλλοντος και ρυθμίσεις συναφών θεμάτων» (πλέον Π.Δ. 55/1998 ΦΕΚ 58/Α/20.03.1998) και τις διατάξεις αυτού προβλέπονται ποινές στην περίπτωση της θαλάσσιας ρύπανσης, για την προστασία του θαλάσσιου περιβάλλοντος¹⁰⁰.

Στον ελληνικό Ποινικό Κώδικα δεν υπάρχει ειδικό κεφάλαιο που να ορίζει τα σχετικά με τις ποινές

100. βλ. Νομολογία του Αρείου Πάγου η οποία έχει κρίνει ότι συνιστά «σοβαρά» ρύπανση η θόλωση του θαλάσσιου ύδατος και η ανάπτυξη παθογόνων μικροοργανισμών με συνακόλουθη μείωση της ποσότητας του οξυγόνου που είχαν ως αποτέλεσμα να προκληθεί ζημία στα φύκια και οστρακοειδή (ΑΠ 733/84), η απόρριψη πετρελαιοειδών και απορριμμάτων κατά τον καθαρισμό του πλοίου (ΑΠ 813/80), η απόρριψη αποβλήτων χαρτοβιομηχανίας εκ χρωστικών και χημικών ουσιών (ΑΠ 1493/83) και η απόρριψη λυμάτων ξενοδοχείου χωρίς προηγούμενη επεξεργασία (ΑΠ 1371/83).

για συμπεριφορές οι οποίες βλάπτουν το φυσικό περιβάλλον και τη βιοποικιλότητα. Ωστόσο, εντοπίζονται μεμονωμένες διατάξεις που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος, όπως π.χ. το άρθρο 421 ΠΚ για την προστασία των αιγιαλών και των παρόχθιων περιοχών, το άρθρο 265 ΠΚ για τον εμπρησμό σε δάση, το άρθρο 282 ΠΚ για τη δηλητηρίαση της νομής των ζώων, το άρθρο 422 ΠΚ για την παραμέληση πρόληψης βλάβης από δηλητηρίαση ζώου, το άρθρο 428 ΠΚ για τη ρύπανση. Πριν από τον νόμο 1650/1986, επιμέρους διατάξεις προστατευτικές για το περιβάλλον που προέβλεπαν ποινικές κυρώσεις περιλαμβάνονταν σε ορισμένα μόνο ειδικά νομοθετήματα, όπως π.χ. ο Δασικός Κώδικας και άλλα, στα οποία ωστόσο η προστασία του περιβάλλοντος δεν παρουσιάζεται ως ο αμιγής στόχος του νομοθέτη¹⁰¹.

Ήδη από τα χρόνια ψήφισης του Ν. 1650/1986 και της εφαρμογής του άρθρου 28 το συνόδευαν δύο εγγενείς αδυναμίες: η πρώτη αφορούσε το ότι, για να ενεργοποιηθεί το συγκεκριμένο άρθρο, έπρεπε να εκδοθούν μια σειρά από κανονιστικές ρυθμίσεις από τη Διοίκηση κατ' εξουσιοδότηση του νόμου αυτού, που να ορίζουν με σαφή τρόπο ποια είναι η ανθρώπινη δραστηριότητα εκείνη η οποία θα συνιστούσε υποβάθμιση του περιβάλλοντος, εξαιτίας της παραβίασης των ανεκτών ορίων επιβάρυνσης

του φυσικού περιβάλλοντος και των ζωντανών οργανισμών¹⁰². Η δεύτερη αφορά την ίδια την τυποποίηση των τρόπων τέλεσης του εγκλήματος, δηλαδή τις έννοιες **ρύπανση** και **υποβάθμιση**. Ο τρόπος με τον οποίο ο νόμος όριζε τις συγκεκριμένες συμπεριφορές είναι προβληματικός, ως έντονα αόριστος. Ως **ρύπανση** ορίζεται «η παρουσία στο περιβάλλον ρύπων, δηλαδή κάθε είδους ουσιών, θορύβου, ακτινοβολίας ή άλλων μορφών ενέργειας, σε ποσότητα, συγκέντρωση ή διάρκεια που μπορούν να προκαλέσουν αρνητικές επιπτώσεις στην υγεία, στους ζωντανούς οργανισμούς και στα οικοσυστήματα ή υλικές ζημιές και γενικά να καταστήσουν το περιβάλλον ακατάλληλο για τις επιθυμητές χρήσεις του» (άρθρο 2 περ. 2). Ως **υποβάθμιση** ορίζεται «η πρόκληση από ανθρώπινες δραστηριότητες ρύπανσης ή οποιαδήποτε άλλης μεταβολής στο περιβάλλον, η οποία είναι πιθανόν να έχει αρνητικές επιπτώσεις στην οικολογική ισορροπία, στην ποιότητα ζωής και στην υγεία των κατοίκων, την ιστορική και πολιτιστική κληρονομιά και στις αισθητικές αξίες». Οι ορισμοί αυτοί κινούνται στα όρια της συνταγματικής επιταγής του άρθρου 7 παρ. 1 Σ. για την τυποποίηση του ποινικού φαινομένου (*nullum crimen nulla poena sine lege*), καθώς ορισμοί όπως «επιθυμητές χρήσεις για το περιβάλλον», «οικολογική ισορροπία» και «αισθητικές αξίες» δεν προσδιορίζονται επαρκώς¹⁰³.

Η Οδηγία 2008/99/ΕΚ και ο Ν. 4042/2012

Στροφή στο ζήτημα της ποινικής προστασίας του περιβάλλοντος αποτέλεσε η ενσωμάτωση της Οδηγίας 2008/99/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 19ης Νοεμβρίου 2008, σχετικά με την προστασία του περιβάλλοντος μέσω του

ποινικού δικαίου δυνάμει του Ν. 4042/2012 «Ποινική προστασία του περιβάλλοντος – Εναρμόνιση με την Οδηγία 2008/99/ΕΚ – Πλαίσιο παραγωγής και διαχείρισης αποβλήτων – Εναρμόνιση με την Οδηγία 2008/98/ΕΚ – Ρύθμιση θεμάτων Υπουργεί-

101. βλ. Παπανεοφύτου Αγάπιοις, Η ποινική προστασία του περιβάλλοντος στην Ελλάδα στο πλαίσιο των Ν. 4037/2012 και 4042/2012, Πρακτικά Εθνικού Συνεδρίου «Περιβαλλοντική Ευθύνη, Πρόληψη και Αποκατάσταση: Προκλήσεις και Ευκαιρίες για την Προστασία της Βιοποικιλότητας στην Ελλάδα», LIFE NATURA Themis, Ηράκλειο 8-10 Σεπτεμβρίου 2017, σελ. 97 επ

102. βλ. ΑΠ 1777/03, ΠοινΧρ 2004, σ. 643

103. βλ. Ε. Συμεωνίδου-Καστανίδου, Η ποινική προστασία του περιβάλλοντος: Προβλήματα και προοπτικές, διαθέσιμο στο: <https://www.nomikaxronika.gr/article.aspx?issue=61>. Ανευρέθηκε στις 27 Μαΐου 2018. Π. Δημόπουλος Παναγιώτης, Η ποινική προστασία του περιβάλλοντος, διαθέσιμο στο: <https://nomosphysis.org.gr/11348/h-poiniki-prostasia-tou-periballontos-aprilios-2008/>. Ανευρέθηκε στις 27 Μαΐου 2018. Ανδρέας Γ. Τουλούπας, Γιατί η ποινική προστασία του περιβάλλοντος είναι ατελής, διαθέσιμο στο: <https://www.b2green.gr/el/post/43915/giati-i-poiniki-prostasia-tou-perivallontos-einai-atelis>. Ανευρέθηκε στις 29 Μαΐου 2018. Π. Τσιρίδης, Η προστασία του περιβάλλοντος μέσω του ποινικού δικαίου στην Ευρώπη και η επικείμενη προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας (Νοέμβριος 2009), διαθέσιμο στο: <https://nomosphysis.org.gr/11965/i-prostasia-tou-periballontos-meso-tou-poinikou-dikaiou-stin-europi-kai-i-epikeimeni-prosarmogi-tis-ellinikis-nomothesias-noembrios-2009/?st=%CE%A0%CE%BF%CE%BB%CF%85%CF%87%CF%81%CF%8C%CE%BD%CE%B7%CF%82>. Ανευρέθηκε στις 29 Μαΐου 2018, το ίδιο τελευταίο και στον Τόμο «Δίκαιο του Περιβάλλοντος», Πρακτικά Σεμιναρίων 2008-2009 Τόμος Ι, σελ. 181 επ.

ου Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής» (ΦΕΚ 24/Α/13.02.2012)¹⁰⁴. Η Οδηγία για την ποινική προστασία του περιβάλλοντος μεταφέρθηκε καθυστερημένα στην εθνική έννομη τάξη καθότι προθεσμία ενσωμάτωσης ήταν η 26η Δεκεμβρίου 2010. Η Οδηγία για την ποινική προστασία του περιβάλλοντος τελεί σε στενή συνάφεια με την Οδηγία 2004/35/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 21ης Απριλίου 2004, σχετικά με την περιβαλλοντική ευθύνη όσον αφορά την πρόληψη και την αποκατάσταση περιβαλλοντικής ζημίας, καθώς και ο αντίστοιχος νόμος που την ενσωμάτωσε με το Π.Δ. 148/2009 ενσωμάτωσης της Οδηγίας για την περιβαλλοντική ευθύνη.

Η αντιμετώπιση της περιβαλλοντικής παραβατικότητας αποτελεί προτεραιότητα για την ΕΕ στη δράση της στον τομέα του περιβάλλοντος. Η ΕΕ αναγνωρίζει τον διασυνωριστικό χαρακτήρα που μπορεί να λάβει η περιβαλλοντική παραβατικότητα, καθώς και το γεγονός ότι οι περιβαλλοντικοί παραβάτες αναμένουν συνήθως κάποιο οικονομικό όφελος από την παράνομη δραστηριότητά τους. Ανάμεσα στις πιο κοινές μορφές της περιβαλλοντικής παραβατικότητας η ΕΕ κατατάσσει την παράνομη εκπομπή ή απόρριψη ουσιών στον ατμοσφαιρικό αέρα, το νερό ή το έδαφος, το παράνομο εμπόριο άγριων ζώων, το παράνομο εμπόριο ουσιών που καταστρέφουν το όζον και την παράνομη μεταφορά ή απόρριψη αποβλήτων. Προς την κατεύθυνση της αποτελεσματικής επιβολής και εφαρμογής του ουσιαστικού δικαίου περιβάλλοντος η ΕΕ κατέληξε στην Οδηγία 2008/99/ΕΚ, η οποία απαιτεί από τα κράτη μέλη να θεσμοθετήσουν ποινικές κυρώσεις για τα σοβαρότερα περιβαλλοντικά αδικήματα, ως αποτελεσματικό αποτρεπτικό μέτρο για την ορθή εφαρμογή του περιβαλλοντικού δικαίου. Η Οδηγία σκοπεύει επίσης στην ευθυγράμμιση των εθνικών εννόμων τάξεων των κρατών μελών της ΕΕ στον τομέα του ποινικού δικαίου περιβάλλοντος¹⁰⁵.

Η Οδηγία 2008/99/ΕΚ προβλέπει τύπους παράνομων συμπεριφορών επιβλαβών για την υγεία και το περιβάλλον που πρέπει να τιμωρούνται με κυρώσεις. Ο Ν. 4042/2012 προβλέπει μια σειρά συγκεκριμένων αδικημάτων, επιζημιών για το περιβάλλον, τα οποία πρέπει να τιμωρούνται εφόσον

διαπράττονται από δόλο ή βαριά αμέλεια, διευρύνοντας κατά αυτόν τον τρόπο σημαντικά το φάσμα των αξιόποινων παραβατικών συμπεριφορών. Τα αδικήματα αυτά περιγράφονται κατά εκτενή και σαφή τρόπο, ικανοποιώντας τη συνταγματική επιταγή του άρθρου 7 παρ. 1. Τα αδικήματα αυτά είναι (άρθρο 3 Ν. 4042/2012):

- Η απόρριψη, εκπομπή ή η εισαγωγή ποσότητας υλικών ή ιοντίζουσας ακτινοβολίας στον αέρα, στο έδαφος ή στο νερό, που προκαλεί ή ενδέχεται να προκαλέσει το θάνατο ή σοβαρές σωματικές βλάβες, σε πρόσωπα, ή ουσιαστικές βλάβες, στην ποιότητα του αέρα, την ποιότητα του εδάφους, την ποιότητα του νερού ή στα ζώα ή τα φυτά.
- Η συλλογή, μεταφορά, ανάκτηση ή διάθεση επικίνδυνων αποβλήτων που προκαλούν ή ενδέχεται να προκαλέσουν τον θάνατο ή σοβαρές σωματικές βλάβες σε πρόσωπα ή ουσιαστικές βλάβες στην ποιότητα του αέρα, στην ποιότητα του εδάφους ή στην ποιότητα του νερού ή στα ζώα ή τα φυτά.
- Η αποστολή μη αμελητέας ποσότητας αποβλήτων.
- Η λειτουργία βιομηχανικής μονάδας η οποία εκτελεί επικίνδυνες δραστηριότητες ή στην οποία αποθηκεύονται ή χρησιμοποιούνται επικίνδυνες ουσίες ή παρασκευάσματα και η οποία προκαλεί ή ενδέχεται να προκαλέσει, εκτός της μονάδας, το θάνατο ή σοβαρές σωματικές βλάβες, σε πρόσωπα ή ουσιαστικές βλάβες στην ποιότητα του αέρα, την ποιότητα του εδάφους ή την ποιότητα του νερού ή στα ζώα ή τα φυτά.
- Η παραγωγή, η επεξεργασία, η διαχείριση, η χρήση, η κατοχή, η αποθήκευση, η μεταφορά, η εισαγωγή, η εξαγωγή ή η διάθεση πυρηνικών υλικών ή άλλων επικίνδυνων ραδιενεργών ουσιών που προκαλούν ή ενδέχεται να προκαλέσουν θάνατο ή σοβαρή σωματική βλάβη σε πρόσωπα ή ουσιαστική βλάβη στην ποιότητα του αέρα, την ποιότητα του εδάφους ή την ποιότητα του νερού ή στα ζώα ή τα φυτά.

104. Ο νόμος χωρίζεται σε δύο ενότητες: Ενότητα Α για την Οδηγία για την ποινική προστασία του περιβάλλοντος και Ενότητα Β για την ενσωμάτωση της Οδηγίας πλαίσιο για τα απόβλητα.

105. βλ. European Commission, Environment, Legal Compliance, Crime, διαθέσιμο στο: <http://ec.europa.eu/environment/legal/crime/>. Ανευρέθηκε στις 27 Μαΐου 2018.

- Η θανάτωση, ο αφανισμός, η κατοχή ή η σύλληψη προστατευόμενων ειδών της άγριας χλωρίδας ή πανίδας, εκτός αν αφορά αμελητέα ποσότητα αυτών των ειδών και έχει αμελητέο αντίκτυπο στο καθεστώς διατήρησης των ειδών.
- Η ουσιαστική υποβάθμιση σε προστατευόμενα ενδιαίτηματα, έννοια στην οποία περιλαμβάνονται οι προστατευόμενες περιοχές του Δικτύου NATURA 2000.
- Η εμπορία με προστατευόμενα είδη άγριας πανίδας ή χλωρίδας ή μερών ή παραγώγων αυτών, εξαιρουμένων των περιπτώσεων που η συμπεριφορά αφορά αμελητέα ποσότητα των ειδών αυτών και έχει αμελητέο αντίκτυπο στο καθεστώς διατήρησης των ειδών.

Στις κυριότερες τομές που εισήγαγε ο Ν. 4042/2012, πέραν της διεύρυνσης του φάσματος των προβλεπόμενων αξιόποινων συμπεριφορών, μπορεί να συμπεριληφθούν:

- Η αναθεώρηση του πλαισίου των ποινών που είχε εισαγάγει ο Ν. 1650/1986, με τη θέσπιση αυστηρότερων ποινικών κυρώσεων, ανάλογων της αξίας του εννόμου αγαθού του περιβάλλοντος και της βαρύτητας των προσβολών, με σκοπό την αποτελεσματικότερη προστασία του περιβάλλοντος, ακόμη και κακουργηματικής μορφής (βλ. άρθρο 7 του Ν. 4042/2012 δυνάμει του οποίου αντικαθίσταται το άρθρο 28 του Ν. 1650/1986 εξ ολοκλήρου). Είναι χαρακτηριστικό ότι για το βασικό έγκλημα της ρύπανσης ή υποβάθμισης του περιβάλλοντος, το οποίο δυνάμει του Ν. 1650/1986 τιμωρείτο με ποινή φυλάκισης από τρεις μήνες έως δύο έτη και χρηματική ποινή, με τον Ν. 4042/2012 αναβαθμίστηκε η ποινική του απαξία και πλέον τιμωρείται με ποινή φυλάκισης τουλάχιστον ενός έτους ή και χρηματική ποινή.
- Η διεύρυνση του άρθρου 187 ΠΚ περί σύστασης εγκληματικής οργάνωσης ώστε να περιλαμβάνει και τα εγκλήματα κατά του περιβάλλοντος, καθώς και το γεγονός ότι στον νόμο περί καταπολέμησης της νομιμοποίησης εσόδων από πα-

ράνομη δραστηριότητα (Ν. 3691/2008) εντάσσονται πια και τα αδικήματα που τιμωρούνται δυνάμει του άρθρου 28 παρ. 3 του Ν. 1650/1986 όπως τροποποιήθηκε και ισχύει.

- Η συμπερίληψη των νομικών προσώπων ως ενδεχόμενων προσώπων για τα περιβαλλοντικά αδικήματα, τα οποία διαπράττονται επ' ωφελεία τους, και η διεύρυνση του κύκλου των υπαιτίων για τις περιπτώσεις της περιβαλλοντικής ρύπανσης και υποβάθμισης, με τη συμπερίληψη των φυσικών προσώπων που κατέχουν ιθύνουσα θέση σε οποιοδήποτε νομικό πρόσωπο και των προέδρων διοικητικών συμβουλίων κ.ά., καθώς και η ποινική ευθύνη των ως άνω προσώπων από παράλειψη. Η ευθύνη των νομικών προσώπων δεν αποκλείει την ποινική δίωξη κατά φυσικών προσώπων που είναι δράστες, ηθικοί αυτουργοί ή συνεργοί στα αδικήματα που απαριθμούνται στον νόμο¹⁰⁶.

Η αποτελεσματική ποινική αντιμετώπιση της περιβαλλοντικής παραβατικότητας προϋποθέτει ορθά οργανωμένο και αποτελεσματικό σύστημα περιβαλλοντικής επιθεώρησης. Στην Ελλάδα, η Ειδική Γραμματεία Σώματος Επιθεωρητών και Ελεγκτών του Υπουργείου Περιβάλλοντος και Ενέργειας δραστηριοποιείται προς τον σκοπό αυτό, σε συνεργασία με το Ευρωπαϊκό Δίκτυο IMPEL (European Network for the Implementation and Enforcement of Environmental Law, <https://www.impel.eu/>) για την εφαρμογή και την τήρηση της περιβαλλοντικής νομοθεσίας. Άλλωστε, κατά τη διάταξη του άρθρου 9 του Ν. 4042/2012, η προκαταρκτική εξέταση και η προανάκριση των εγκλημάτων, που προβλέπονται στο άρθρο 28 του Ν. 1650/1986, ενεργείται και από τους Επιθεωρητές Περιβάλλοντος με σκοπό τη διαλεύκανση των περιβαλλοντικών αδικημάτων. Αξίζει να αναφερθεί ότι το IMPEL βρίσκεται σε στενή συνεργασία με άλλα δίκτυα, όπως το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Εισαγγελιών για το Περιβάλλον (ENPE), το Φόρουμ των Δικαστών της ΕΕ για το Περιβάλλον (EUFJE), το Δίκτυο για την Καταπολέμηση του Περιβαλλοντικού Εγκλήματος (ENVI Crime Net κ.ά.), ενώ συμμετέχει και στην πρωτοβουλία της ΕΕπ για τη διασφάλιση της περιβαλλοντικής συμ-

106. βλ. Ε. Συμεωνίδου-Καστανίδου, Η ευθύνη των νομικών προσώπων και των υπαλλήλων τους για εγκλήματα κατά του περιβάλλοντος, Πρακτικά Εθνικού Συνεδρίου «Περιβαλλοντική Ευθύνη, Πρόληψη και Αποκατάσταση: Προκλήσεις και Ευκαιρίες για την Προστασία της Βιοποικιλότητας στην Ελλάδα», LIFE NATURA Themis, Ηράκλειο 8-10 Σεπτεμβρίου 2017, σελ. 107 επ., διαθέσιμο στο: http://www.lifethemis.eu/sites/default/files/announcements/WEB_THEMIS_PROCEEDINGS.pdf. Ανευρέθηκε στις 30 Ιουνίου 2018.

μόρφωσης (ECA), ικανοποιώντας έτσι την απαίτηση για προσπάθεια σύγκλισης και εναρμονισμένης προσπάθειας καταπολέμησης της περιβαλλοντικής παραβατικότητας εκ μέρους των κρατών μελών

της ΕΕ, αλλά και θέτοντας έτσι στο προσκήνιο τον διασυννοριακό χαρακτήρα των περιβαλλοντικών προβλημάτων.

Η παράσταση πολιτικής αγωγής εκ μέρους των περιβαλλοντικών Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων

Ήδη από τον Ν. 1650/1986 είχε προβλεφθεί η δυνατότητα ενός ευρύτατου αριθμού προσώπων τα οποία νομιμοποιούνται να παραστούν στα δικαστήρια ως πολιτική αγωγή προς υπεράσπιση της κατηγορίας που αφορά τη ρύπανση ή την υποβάθμιση του περιβάλλοντος. Ο νόμος προέβλεψε ότι ως πολιτικώς ενάγων μπορεί να παρίσταται και το Δημόσιο, οι ΟΤΑ, στην περιφέρεια των οποίων τελέσθηκε η προσβολή του περιβάλλοντος, και το ΤΕΕ, ανεξάρτητα αν έχουν υποστεί περιουσιακή ζημία. Αίτημά τους μπορεί να είναι η αποκατάσταση των πραγμάτων, στο μέτρο που αυτή είναι δυνατή, χωρίς να απαιτείται έγγραφη προδικασία. Η παράσταση των φορέων αυτών δεν αποκλείει την παράσταση του ιδιώτη, ο οποίος έχει ζημιωθεί αμέσως από την αξιόποινη προσβολή του περιβάλλοντος.

Ήδη με τον νόμο 4042/2012 το άρθρο 7 του Ν. 1650/1986 αντικαθίσταται ως εξής: «Στις περιπτώσεις εγκλημάτων του κεφαλαίου αυτού ως πολιτικώς ενάγων μπορεί να παρίσταται το Δημόσιο, καθώς και οι Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης στην περιφέρεια των οποίων τελέσθηκε το έγκλημα, το Τεχνικό Επιμελητήριο της Ελλάδος, το Γεωτεχνικό Επιμελητήριο της Ελλάδος, πανεπιστήμια, άλλοι επιστημονικοί φορείς,

δικηγορικοί σύλλογοι, φορείς διαχείρισης προστατευόμενων περιοχών, **Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις** και φυσικά πρόσωπα, ανεξάρτητα αν έχουν υποστεί περιουσιακή ζημία, προς υποστήριξη της κατηγορίας και μόνο και με αίτημα ιδίως την αποκατάσταση των πραγμάτων, στο μέτρο που είναι δυνατή. Έγγραφη προδικασία δεν απαιτείται». Διαπιστώνεται λοιπόν ότι, δυνάμει της τροποποίησης αυτής, διευρύνεται σημαντικά ο κύκλος των προσώπων που δικαιούνται να παρίστανται ως πολιτική αγωγή ενώπιον των ποινικών δικαστηρίων προς υποστήριξη της κατηγορίας, περιλαμβάνοντας πια και τις περιβαλλοντικές ΜΚΟ, «σπάζοντας» τον παραδοσιακό κανόνα περί αμεσότητας και ύπαρξης βλάβης στο πρόσωπο του πολιτικώς ενάγοντος. Η αλλαγή αυτή πραγματοποιήθηκε προς τη σωστή κατεύθυνση της περισσότερο ολοκληρωμένης περιβαλλοντικής προστασίας. Η γνώση και η πείρα των περιβαλλοντικών ΜΚΟ σε ζητήματα υποβάθμισης περιβάλλοντος, και κυρίως οι εξειδικευμένες γνώσεις και τεχνικές κρίσεις που είναι σε θέση να εισφέρουν, στηρίζουν την αποδεικτική διαδικασία στο ποινικό ακροατήριο και λειτουργούν υπέρ της εύρυθμης λειτουργίας της περιβαλλοντικής ποινικής δικαιοσύνης.

Βιβλιογραφία – Πηγές

- Π. Δημόπουλος, Η ποινική προστασία του περιβάλλοντος, διαθέσιμο στο: <https://nomosphysis.org/gr/11348/h-poiniki-prostasia-tou-periballontos-aprilios-2008/>.
- Ε. Συμεωνίδου-Καστανίδου, Η ποινική προστασία του περιβάλλοντος: Προβλήματα και προοπτικές, διαθέσιμο στο: <https://www.nomikaxronika.gr/article.aspx?issue=61>.
- Α. Γ. Τουλούπας, Γιατί η ποινική προστασία του περιβάλλοντος είναι ατελής, διαθέσιμο στο: <https://www.b2green.gr/el/post/43915/giati-i-poiniki-prostasia-tou-perivallontos-einai-atelis>.
- Π. Τσιρίδης, Η προστασία του περιβάλλοντος μέσω του ποινικού δικαίου στην Ευρώπη και η επικείμενη προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας (Νοέμβριος 2009), διαθέσιμο στο: <https://nomosphysis.org/gr/11965/i-prostasia-tou-periballontos-meso-tou-poinikou-dikaiou-stin-europei-kai-i-epikeimeni-prosarmogi-tis-ellinikis-nomothesias-noembrios-2009/?st=%CE%A0%CE%BF%CE%BB%CF%85%CF%87%CF%81%CF%8C%CE%BD%CE%B7%CF%82>.
- Ιστοσελίδα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, <http://ec.europa.eu>

- Περιοδικό «Νομικά Χρονικά», www.nomikaxronika.gr
- Περιοδικό «Νόμος και Φύση», www.nomosphysics.org.gr
- Πρακτικά Εθνικού Συνεδρίου «Περιβαλλοντική Ευθύνη, Πρόληψη και Αποκατάσταση: Προκλήσεις και Ευκαιρίες για την Προστασία της Βιοποικιλότητας στην Ελλάδα», LIFE NATURA Themis, Ηράκλειο 8-10 Σεπτεμβρίου 2017

Όρνιο (*Gyps fulvus*) (φωτ. Ν. Πέτρου)

7. Το σύστημα διαχείρισης των προστατευόμενων περιοχών στην Ελλάδα (Ν. 1650/1986, Ν. 3937/2011, Ν. 4519/2018)

Βάσει του συστήματος των Οδηγιών για τη φύση, και συγκεκριμένα βάσει των άρθρων 6 παρ. 1 της Οδηγίας για τους οικοτόπους και 4 παρ. 1 και 2 της Οδηγίας για τα άγρια πτηνά, η Ελλάδα υποχρεούται στην προστασία των περιοχών NATURA 2000 μέσω της κατάλληλης διαμόρφωσης και υλοποίησης ενός εθνικού συστήματος προστατευόμενων περιοχών. Επιπλέον, σύμφωνα με το άρθρο 18 παρ. 2 του Ν. 1650/1986, «Χερσαίες, υγροτοπικές, θαλάσσιες ή μεικτού χαρακτήρα περιοχές, μεμονωμένα στοιχεία ή σύνολα της φύσης και του τοπίου, μπορούν να αποτελέσουν **αντικείμενα προστασίας και διατήρησης** λόγω της οικολογικής, βιολογικής, γεωλογικής, γεωμορφολογικής, εν γένει επιστημονικής ή αισθητικής σημασίας τους». Ο Ν. 3937/2011 «Διατήρηση της Βιοποικιλότητας και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ 60/Α/2011) και συγκεκριμένα το άρθρο 3 υπό τον τίτλο «Εθνικό σύστημα προστατευόμενων περιοχών» εισηγήθηκε τη δημιουργία σχετικού συστήματος, το οποίο θα αποτελείται από τις περιοχές που χαρακτηρίζονται σύμφωνα με τις κατηγορίες

Εισαγωγή	83
Οι Φορείς Διαχείρισης Προστατευόμενων Περιοχών	85
Ο Φορέας Διαχείρισης Εθνικού Δρυμού Σαμαριάς - Δυτικής Κρήτης	87
Βιβλιογραφία – Πηγές	88

του άρθρου 19 του Ν. 1650/1986. Σύμφωνα με το ίδιο άρθρο το ΥΠΕΝ ορίστηκε ως ο κεντρικός συντονιστής και επόπτης του Εθνικού συστήματος προστατευόμενων περιοχών. Βάσει της παραγράφου 2 του άρθρου 3, το ΥΠΕΝ θα πρέπει να τηρεί βάση δεδομένων με στοιχεία για την οικολογική κατάσταση και την κατάσταση διαχείρισης των προστατευόμενων περιοχών και να δίνει κατευθύνσεις για την αειφορική διαχείριση αυτών ύστερα από γνωμοδότηση της Επιτροπής «Φύση 2000»¹⁰⁷.

107. Σχετικά με τον χαρακτήρα και το έργο της Επιτροπής «Φύση 2000» βλ. άρθρο 5 της ΚΥΑ «Καθορισμός μέτρων και διαδικασιών για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων (ενδιαιτημάτων) καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας», ΦΕΚ 1289/Β/28.12.1998.

Βάσει του άρθρου 19 του Ν. 1650/1986, οι προστατευόμενες περιοχές κατατάσσονται στις κάτωθι κατηγορίες:

- Περιοχές Απόλυτης Προστασίας της φύσης (Strict Nature Reserves),
- Περιοχές Προστασίας της φύσης (Nature Reserves),
- Φυσικά Πάρκα (Natural Parks), Εθνικά και Περιφερειακά Πάρκα (National Parks, Regional Parks) και, ειδικά όταν το Φυσικό Πάρκο ή μεγάλο τμήμα του καταλαμβάνει θαλάσσια ή δασική περιοχή ή όταν περιλαμβάνει μεγάλης σημασίας γεωτόπους, μπορεί να ονομάζεται ειδικότερα Θαλάσσιο Πάρκο, Εθνικός ή Περιφερειακός Δρυμός ή Γεωπάρκο, αντίστοιχα¹⁰⁸,
- Περιοχές Προστασίας οικοτόπων και ειδών (Habitat/Species Management Areas), οι οποίες διακρίνονται ειδικότερα σε Ειδικές Ζώνες Διατήρησης (ΕΖΔ), Ζώνες Ειδικής Προστασίας (ΖΕΠ) και Καταφύγια Άγριας Ζωής (ΚΑΖ),
- Προστατευόμενα Τοπία (Protected Landscapes/Seascapes), Προστατευόμενοι Φυσικοί Σχηματισμοί (Protected NATURAL Formations) και Διατηρητέα Μνημεία της Φύσης (Protected Natural Monuments)¹⁰⁹.

Σύμφωνα με το άρθρο 18 παρ. 5 Ν. 1650/1986 όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 4 του Ν. 3937/2011, για τις ως άνω προστατευόμενες περιοχές καταρτίζονται σχέδια διαχείρισης, με τα οποία, στο πλαίσιο των όρων και προϋποθέσεων που τίθενται στις πράξεις χαρακτηρισμού: (α) καθορίζονται τα αναγκαία μέτρα οργάνωσης και λειτουργίας για τη διατήρηση των αντικειμένων που προστατεύονται, (β) εξειδικεύονται οι όροι

και περιορισμοί άσκησης δραστηριοτήτων και εκτέλεσης έργων και (γ) προσδιορίζονται αναλυτικά οι κατευθύνσεις και οι προτεραιότητες για την υλοποίηση έργων, δράσεων και μέτρων που απαιτούνται για την αποτελεσματική προστασία, διαχείριση και αποκατάσταση των αντικειμένων που προστατεύονται κατά περίπτωση. Τα σχέδια διαχείρισης συνοδεύονται από σχέδια δράσης, στα οποία εξειδικεύονται τα αναγκαία μέτρα, δράσεις, έργα και προγράμματα, οι φάσεις, το κόστος, οι πηγές και οι φορείς χρηματοδότησής τους, καθώς και το χρονοδιάγραμμα εκτέλεσής τους και οι φορείς εφαρμογής τους. Μέχρι στιγμής τέτοια σχέδια δεν έχουν εγκριθεί παρά μόνο για το Εθνικό Πάρκο Σχινιά (βλ. «Κανονισμός Διοίκησης και Λειτουργίας του Εθνικού Πάρκου Σχινιά - Μαραθώνα (ν. Αττικής) και Σχέδιο Διαχείρισης αυτού», ΦΕΚ 1830/Β/31.12.2001) και για τις λίμνες Κορώνεια - Βόλβη (βλ. «Έγκριση Σχεδίου Διαχείρισης του Εθνικού Πάρκου των Λιμνών Κορώνειας - Βόλβης και των Μακεδονικών Τεμπών», ΦΕΚ 3159/Β/27.11.2012) υπό το βάρος κυρώσεων¹¹⁰.

Για τον χαρακτηρισμό των περιοχών ως προστατευόμενων σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία (άρθρο 21 του Ν. 1650/1986), προαπαιτείται:

α) Για τον χαρακτηρισμό και την οριοθέτηση μιας περιοχής ως Απόλυτης Προστασίας της Φύσης, Προστασίας της Φύσης και Εθνικού Πάρκου και τον καθορισμό χρήσεων γης και δραστηριοτήτων σε αυτήν, η **έκδοση Προεδρικού Διατάγματος**, κατόπιν πρότασης του Υπουργού Περιβάλλοντος, ύστερα από γνώμη της Επιτροπής «Φύση 2000» και του Γενικού Γραμματέα της οικείας Αποκεντρωμένης Διοίκησης, σε εφαρμογή Ειδικής Περιβαλλοντικής Πελέτης (ΕΠΜ). Η ανάθεση της σύνταξης ΕΠΜ και η τελική έγκρισή της πραγματοποιείται με απόφαση του Υπουργού Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής.

108. Σύμφωνα με την παράγραφο 3 περ. η του άρθρου 19 του Ν. 1650/1986 όπως τροποποιήθηκε και ισχύει, οι εθνικοί δρυμοί που έχουν κηρυχθεί κατά το άρθρο 78 του Ν.Δ. 86/1969 (ΦΕΚ 7/Α/1969), όπως αντικαταστάθηκε από το άρθρο 3 του Ν.Δ. 996/1971 (ΦΕΚ 192/Α/1971) και οι υγρότοποι διεθνούς σημασίας κατά τη Σύμβαση Ραμσάρ, η οποία κυρώθηκε με το άρθρο πρώτο του Ν.Δ. 191/1974 (ΦΕΚ 350/Α/1974), χαρακτηρίζονται εθνικά πάρκα με προεδρικό διάταγμα που εκδίδεται με πρόταση του Υπουργού Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής κατά τη διαδικασία του άρθρου 21.

109. Σύμφωνα με την παρ. 5 περ. γ του άρθρου 19 του Ν. 1650/1986, τοπία που έχουν κηρυχθεί ως Αισθητικά Δάση, ως Περιστατικά Δάση, ως Προστατευόμενα Δάση και ως Διατηρητέα Μνημεία της Φύσης, εντάσσονται δια του παρόντος στην αντίστοιχη κατηγορία. Για τα ήδη κηρυγμένα Τοπία Ιδιαίτερου Φυσικού Κάλλους, με απόφαση Υπουργού ρυθμίζονται οι όροι ένταξής τους.

110. Για τις λίμνες Βόλβη - Κορώνεια, η Ελλάδα καταδικάστηκε από το ΔΕΕ με την απόφαση C-517/11 για την παράβαση των υποχρεώσεων που απορρέουν από το άρθρο 6 παρ. 2 της Οδηγίας για τους οικοτόπους, λόγω μη λήψης των αναγκαίων μέτρων αποτροπής υποβάθμισης των φυσικών οικοτόπων και των οικοτόπων ειδών για τα οποία ορίστηκε η ΖΕΠ GR 1220009 και λόγω μη ύπαρξης δικτύου αποχετεύσεως και επεξεργασίας αστικών λυμάτων για τον οικισμό του Λαγκαδά.

β) Για το χαρακτηρισμό και την οριοθέτηση μιας περιοχής ως Περιφερειακού Πάρκου και τον καθορισμό όρων δόμησης, χρήσεων γης και δραστηριοτήτων σε αυτήν, η **έκδοση Προεδρικού Διατάγματος**, κατόπιν πρότασης του Υπουργού Περιβάλλοντος, ύστερα από γνώμη της Επιτροπής «Φύση 2000» και του Γενικού Γραμματέα της οικείας Αποκεντρωμένης Διοίκησης, με βάση ειδική έκθεση που τεκμηριώνει την οικολογική σημασία και τις προστατευτέες αξίες της. Ειδικά για τον χαρακτηρισμό αγροτικών περιοχών υψηλής φυσικής αξίας ως Περιφερειακών Πάρκων, το Προεδρικό Διάταγμα εκδίδεται με πρόταση των Υπουργών Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων και Περιβάλλοντος. Ειδικά για τον χαρακτηρισμό θαλάσσιων περιοχών ως περιφερειακά πάρκα το Προεδρικό Διάταγμα

εκδίδεται με πρόταση των Υπουργών Θαλασσίων Υποθέσεων Νήσων και Περιβάλλοντος.

γ) Για τον χαρακτηρισμό μιας περιοχής ως Καταφυγίου Άγριας Ζωής **εκδίδεται απόφαση του Γενικού Γραμματέα της οικείας Αποκεντρωμένης Διοίκησης**, με βάση ειδική έκθεση που τεκμηριώνει την οικολογική ή άλλη φυσική αξία της περιοχής.

δ) Για τον χαρακτηρισμό μιας περιοχής ως Προστατευόμενου Τοπίου ή ως Προστατευόμενου Φυσικού Σχηματισμού εκδίδεται απόφαση του Γενικού Γραμματέα Αποκεντρωμένης Διοίκησης με βάση ειδική έκθεση που τεκμηριώνει την οικολογική ή άλλη φυσική αξία του προστατευτέου αντικειμένου και γνώμη του αιρετού Περιφερειάρχη.

Οι Φορείς Διαχείρισης Προστατευόμενων Περιοχών

Τις προστατευόμενες περιοχές μπορούν να διαχειρίζονται Φορείς Διαχείρισης ή υφιστάμενες δημόσιες υπηρεσίες, ειδικές υπηρεσίες και ΝΠΔΔ ή φορείς που ορίζονται για τον σκοπό αυτό με συμβάσεις διαχείρισης (Ν. 2742/99). Ο νομοθέτης έκανε την επιλογή η διοίκηση και διαχείριση των προστατευόμενων περιοχών (πλην των Καταφυγίων Άγριας Ζωής, των Προστατευόμενων Τοπίων, Φυσικών Σχηματισμών και Διατηρητέων Μνημείων της Φύσης, των οποίων η διαχείριση ανήκει στις οικείες αρχές, δηλαδή στα δασαρχεία) να ανήκει στους **Φορείς Διαχείρισης** οι οποίοι πρωτοεισηγήθησαν στο ελληνικό δίκαιο δυνάμει του άρθρου 15 Ν. 2742/1999. Από το έτος που εισήχθη η έννοια αυτή στο ελληνικό δίκαιο μεσολάβησαν πολλές εξελίξεις και έντονες παλινδρομήσεις της Διοίκησης και του νομοθέτη ως προς το ποια είναι η θέση της τελικά σε σχέση με την υποχρέωση που υπέχει για τη διαχείριση των προστατευόμενων περιοχών. Για πολλά χρόνια το σύστημα των προστατευόμενων περιοχών παρέμενε ανολοκλήρωτο, ως προς τη διοίκηση και τη λειτουργία του. Μέχρι πρότινος υπήρχαν 28 Φορείς Διαχείρισης, των οποίων η χωρική αρμοδιότητα κάλυπτε μόλις το 25% της συνολικής επιφάνειας των περιοχών NATURA 2000, ενώ ακόμη και εκεί που υπήρχαν Φορείς, υπήρχαν πολλαπλά προβλήματα, όπως

ανεπαρκής, περιστασιακή χρηματοδότηση, ελλείψεις προσωπικού κ.ά.¹¹¹

Η σημερινή κατάσταση σχετικά με το καθεστώς διαχείρισης των προστατευόμενων περιοχών ρυθμίζεται από τον Ν. 4519/2018 «Φορείς Διαχείρισης Προστατευόμενων Περιοχών και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ 25/Α/20.02.2018). Σύμφωνα με το άρθρο 1, οι Φορείς Διαχείρισης Προστατευόμενων Περιοχών είναι κοινωφελή, μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου (ΝΠΙΔ) που εποπτεύονται από το ΥΠΕΝ και έχουν ως σκοπό τη διοίκηση και διαχείριση των περιοχών των άρθρων 18, 19 και 21 του Ν. 1650/1986 (Α' 160). Το ΥΠΕΝ εκδίδει πρότυπα, προδιαγραφές και συστάσεις που διασφαλίζουν την ενιαία μεταξύ των ΦΔΠΠ αντιμετώπιση και συντονισμό για θέματα: α) διοικητικής οργάνωσης και οικονομικής λειτουργίας των ΦΔΠΠ, β) συλλογής δεδομένων και περιβαλλοντικών στοιχείων, επιστημονικής παρακολούθησης και εφαρμογής των σχεδίων διαχείρισης. Ωστόσο στον νέο νόμο δεν προβλέπονται τα σχετικά με το οργανόγραμμα των Φορέων Διαχείρισης και τις τακτικές θέσεις προσωπικού.

Ο νόμος προβλέπει 36 ΦΔΠΠ. Για τους 28 ήδη υπάρχοντες επέρχονται αλλαγές στο καθεστώς

111. βλ. Η κατάσταση εφαρμογής των οδηγιών για τη φύση στην Ελλάδα, WWF 2017, διαθέσιμο στο: https://www.wwf.gr/images/pdfs/2017Apr_EUNatureDirectives_Status_GR_LowRes.pdf. Ανευρέθηκε στις 3 Ιουνίου 2018.

τους, κυρίως όσον αφορά στη χωρική τους αρμοδιότητα, ενώ οι 8 είναι νέοι. Η χωρική αρμοδιότητα των 36 Φορέων καλύπτει το σύνολο των περιοχών NATURA 2000 της χώρας. Ο νέος νόμος του 2018 ορίζει τα σχετικά με τις αρμοδιότητες των Φορέων Διαχείρισης, τη διοίκησή τους, τους πόρους τους με την ένταξή τους στον τακτικό προϋπολογισμό του Υπουργείου Περιβάλλοντος και Ενέργειας, το προσωπικό, την αξιολόγησή τους από το Υπουργείο, και άλλα ζητήματα.

Συγκεκριμένα, δυνάμει του άρθρου 2 του ως άνω νόμου οι ήδη 28 υφιστάμενοι φορείς που είχαν συσταθεί με τον νόμο 2742/1999 άρθρο 15 μετονομάζονται ως εξής:

- Φορέας Διαχείρισης Προστατευόμενων Περιοχών Δέλτα Έβρου και Σαμοθράκης,
- Φορέας Διαχείρισης Εθνικού Πάρκου Δάσους Δαδιάς - Λευκίμης - Σουφλίου,
- Φορέας Διαχείρισης Λίμνης Κερκίνης,
- Φορέας Διαχείρισης Λιμνοθάλασσας Μεσολογίου - Ακαρνανικών Ορέων,
- Φορέας Διαχείρισης Προστατευόμενων Περιοχών Θερμαϊκού Κόλπου,
- Φορέας Διαχείρισης Κορώνειας - Βόλβης - Χαλκιδικής,
- Φορέας Διαχείρισης Εθνικού Θαλάσσιου Πάρκου Αλοννήσου - Βορείων Σποράδων,
- Φορέας Διαχείρισης Δέλτα Νέστου - Βιστωνίδας - Ισμαρίδας και Θάσου,
- Φορέας Διαχείρισης Πάρνωνα, Μουστου, Μαινάλου και Μονεμβασίας,
- Φορέας Διαχείρισης Λίμνης Παμβώτιδας Ιωαννίνων,
- Φορέας Διαχείρισης Αμβρακικού Κόλπου - Λευκάδας,
- Φορέας Διαχείρισης Υγροτόπων Κοτυχίου - Στροφυλιάς και Κυπαρισσιακού Κόλπου,
- Φορέας Διαχείρισης Εθνικού Πάρκου Βόρειας Πίνδου,
- Φορέας Διαχείρισης Εθνικού Πάρκου Πρεσπών,
- Φορέας Διαχείρισης Εθνικού Δρυμού Αίνου,
- Φορέας Διαχείρισης Εθνικού Δρυμού Ολύμπου,
- Φορέας Διαχείρισης Εθνικού Δρυμού Σαμαριάς - Δυτικής Κρήτης (λεπτομέρειες κατωτέρω),
- Φορέας Διαχείρισης Εθνικού Δρυμού Παρνασσού,

- Φορέας Διαχείρισης Εθνικού Δρυμού Πάρνηθας,
- Φορέας Διαχείρισης Εθνικού Δρυμού Οίτης, κοιλάδας Σπερχειού και Μαλιακού κόλπου,
- Φορέας Διαχείρισης Προστατευόμενων Περιοχών Καλαμά - Αχέροντα - Κέρκυρας,
- Φορέας Διαχείρισης Χελμού - Βουραϊκού,
- Φορέας Διαχείρισης Οροσειράς Ροδόπης,
- Φορέας Διαχείρισης Προστατευόμενων Περιοχών Δωδεκανήσου,
- Φορέας Διαχείρισης Κάρλας - Μαυροβουνίου - Κεφαλόβρυσου Βελεστίνου - Δέλτα Πηνειού,
- Φορέας Διαχείρισης Εθνικού Πάρκου Σχινιά - Μαραθώνα, Υμηττού και Νοτιοανατολικής Αττικής [είχε συσταθεί με το Π.Δ. της 13.9.2002 (ΦΕΚ 793/Δ/2002)],
- Φορέας Διαχείρισης Εθνικού Θαλάσσιου Πάρκου Ζακύνθου [είχε συσταθεί με το Π.Δ. της 27.11.2003 (ΦΕΚ 1272/Δ/2003)]
- Φορέας Διαχείρισης Εθνικού Πάρκου Τζουμέρκων, Κοιλάδας Αχελώου Αγράφων και Μετεώρων [είχε συσταθεί με το Π.Δ. της 12.2.2009 (ΦΕΚ 49/Δ/2009)].

Περαιτέρω, συστάθηκαν 8 νέοι φορείς διαχείρισης:

- Φορέας Διαχείρισης Προστατευόμενων Περιοχών Βόρα - Πάικου - Βερμίου,
- Φορέας Διαχείρισης Προστατευόμενων Περιοχών Δυτικής Μακεδονίας,
- Φορέας Διαχείρισης Κορινθιακού Κόλπου,
- Φορέας Διαχείρισης Προστατευόμενων Περιοχών Ευβοίας,
- Φορέας Διαχείρισης Προστατευόμενων Περιοχών Νότιας Πελοποννήσου - Κυθήρων,
- Φορέας Διαχείρισης Προστατευόμενων Περιοχών Κυκλάδων,
- Φορέας Διαχείρισης Προστατευόμενων Περιοχών Βορείου Αιγαίου,
- Φορέας Διαχείρισης Προστατευόμενων Περιοχών Κεντρικής και Ανατολικής Κρήτης.

Ο νόμος ορίζει τα σχετικά με αρμοδιότητες των Φορέων Διαχείρισης. Οι βασικές αρμοδιότητες αναλύονται ως κατωτέρω:

- παροχή αιτιολογημένης γνώμης και στοιχείων κατά την κατάρτιση του σχεδίου διαχείρισης, την εφαρμογή, την παρακολούθηση, την αξιολόγηση, και την επικαιροποίηση,

- Κατάρτιση ετήσιας έκθεσης για την προστατευόμενη περιοχή, με προτεραιότητα στην κατάσταση διατήρησης των προστατευτέων αντικειμένων και στα αποτελέσματα από την εφαρμογή των δράσεων που προβλέπονται στα σχέδια διαχείρισης.
- Παροχή αιτιολογημένων γνωμοδοτήσεων κατά τη διαδικασία περιβαλλοντικής αδειοδότησης των έργων και των δραστηριοτήτων που εμπίπτουν στις προστατευόμενες περιοχές ευθύνης τους ή των έργων και δραστηριοτήτων οι επιπτώσεις των οποίων επηρεάζουν, άμεσα ή έμμεσα, το προστατευτέο αντικείμενο.
- Διαβούλευση με την τοπική κοινωνία, τους παραγωγικούς φορείς και κάθε άλλον εμπλεκόμενο κατά περίπτωση φορέα, εντός των περιοχών ευθύνης τους, τόσο κατά τη διαδικασία κατάρτισης των ΕΠΜ, των σχεδίων Προεδρικών Διαταγμάτων για τον χαρακτηρισμό των προστατευόμενων περιοχών και των σχεδίων διαχείρισης.
- Ανάλυση εκπόνησης και εκτέλεσης εθνικών, ευρωπαϊκών ή διεθνών προγραμμάτων και δράσεων σχετικών με την περιοχή ευθύνης τους.
- Ενημέρωση και ευαισθητοποίηση του πληθυσμού και των παραγωγικών φορέων σε θέματα αναγόμενα στο έργο και στους σκοπούς των ΦΔΠΠ.
- Επικουρία των αρμόδιων διοικητικών και δικαστικών αρχών στον έλεγχο της εφαρμογής της περιβαλλοντικής νομοθεσίας, της νομοθεσίας για τα δάση, την αλιεία και τη θήρα, καθώς και των περιβαλλοντικών και πολεοδομικών όρων που ισχύουν για έργα ή δραστηριότητες που πραγματοποιούνται στις περιοχές ευθύνης τους.
- Συνεργασία με όλες τις αρμόδιες υπηρεσίες (Αστυνομία, Πυροσβεστική, δασικές και λιμενικές αρχές) και η πραγματοποίηση κοινών περιπόλων με δασικές και λιμενικές αρχές εντός των ορίων των περιοχών ευθύνης τους.

Ο Φορέας Διαχείρισης Εθνικού Δρυμού Σαμαριάς - Δυτικής Κρήτης

Το ΝΠΙΔ «Φορέας Διαχείρισης Εθνικού Δρυμού Σαμαριάς», που έχει συσταθεί με την περίπτωση 17 της παρ. 10 του άρθρου 15 του Ν. 2742/1999, είχε συγχωνευθεί με την περίπτωση θ' της παρ. 1 του άρθρου 8 του Ν. 4109/2013 και η λειτουργία του παρατάθηκε διαδοχικώς με την παρ. 20 του άρθρου 8 του Ν. 4109/2013 και εν συνεχεία με το άρθρο 36 του Ν. 4342/2015 και το άρθρο 16 του Ν. 4447/2016, δυνάμει του άρθρου 2 του Ν. 4519/2018 μετονομάστηκε σε Φορέα Διαχείρισης Εθνικού Δρυμού Σαμαριάς - Δυτικής Κρήτης. Τα όρια αρμοδιότητας του ως άνω Φορέα αποτυπώνονται στους χάρτες του Παραρτήματος ΙΙ του Ν. 4519/2018. Η λειτουργία του Φορέα ξεκίνησε τον Απρίλιο του 2008 με την πρόσληψη του πρώτου προσωπικού και την έναρξη υλοποίησης του Έργου «Διαχείριση και Λειτουργία Εθνικού Δρυμού Σαμαριάς», Μέτρο 8.1, Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Περιβάλλον», του τότε ΥΠΕΧΩΔΕ.

Ο Εθνικός Δρυμός Σαμαριάς αποτελεί μια από τις περισσότερο αναγνωρισμένες και βραβευμένες προστατευόμενες περιοχές της Ελλάδας.

- Έχει λάβει τιμητική διάκριση από το Συμβούλιο της Ευρώπης (CoE) με την απονομή του European Diploma of Protected Areas (Ευρωπαϊκό Δίπλωμα Προστατευόμενων Περιοχών του Συμβουλίου της Ευρώπης).
- Ανήκει στο δίκτυο Αποθεμάτων της Βιόσφαιρας (Biosphere Reserve), περιοχών δηλαδή που χαρακτηρίζονται έτσι από το πρόγραμμα «Άνθρωπος και Βιόσφαιρα» της UNESCO (Εκπαιδευτικός, Επιστημονικός και Πολιτιστικός Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών). Το φαράγγι της Σαμαριάς και ο Εθνικός Δρυμός Ολύμπου είναι οι μοναδικές προστατευόμενες περιοχές της Ελλάδος που έχουν ενταχθεί στο δίκτυο ΜΑΒ (πρόγραμμα Άνθρωπος και Βιόσφαιρα).
- Έχει ενταχθεί στο Ευρωπαϊκό Δίκτυο Βιογενετικών Αποθεμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης.
- Είναι μια από τις Σημαντικές Περιοχές για τα πουλιά της (IBA's).
- Έχει ενταχθεί στο Ευρωπαϊκό Δίκτυο Προστατευόμενων Περιοχών NATURA 2000 ως ΖΕΠ

με τον κωδικό GR4340014 «Εθνικός Δρυμός Σαμαριάς-Φαράγγι Τρυπητής-Ψιλάφι-Κουστογέρακο».

- Η ευρύτερη περιοχή των Λευκών Ορέων έχει ενταχθεί στο Ευρωπαϊκό Δίκτυο Προστατευό-

μενων Περιοχών NATURA 2000 με τον κωδικό GR4340008 και είναι καταγεγραμμένη σαν Τόπος Κοινοτικής Σημασίας (ΤΚΣ) - Ειδική Ζώνη Διατήρησης (ΕΖΔ)¹¹².

Βιβλιογραφία – Πηγές

- Ιστοσελίδα το Φορέα Διαχείρισης Εθνικού Δρυμού Σαμαριάς - Δυτικής Κρήτης, <http://www.samaria.gr>
- WWF Ελλάς, www.wwf.gr

Το Λιβυκό Πέλαγος από τον μινωικό οικισμό του Κομμού (φωτ. Μ. Γκλέτσος)

112. βλ. Samaria National Park, Νομική προστασία - Διακρίσεις, διαθέσιμο στο: <http://www.samaria.gr/el/nomiki-prostasia-diakriseis/>. Ανευρέθηκε στις 6 Ιουνίου 2018.

Μπάλος (φωτ. Ν. Πέτρου)

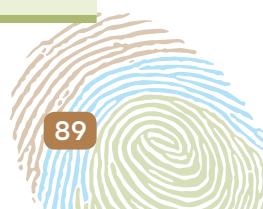
8. Τα διαδικαστικά περιβαλλοντικά δικαιώματα κατά τη Σύμβαση του Άρχους

Η πρόσβαση στην περιβαλλοντική πληροφορία, η συμμετοχή των πολιτών στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων που αφορούν στο περιβάλλον και η πρόσβαση στη δικαιοσύνη για επίλυση περιβαλλοντικών διαφορών

Η Σύμβαση για την πρόσβαση σε πληροφορίες, τη συμμετοχή του κοινού στη λήψη αποφάσεων και την πρόσβαση στη δικαιοσύνη, γνωστή ως Σύμβαση του Άρχους, υπογράφηκε στις 25 Ιουνίου 1998 στο πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών και συγκεκριμένα της Οικονομικής Επιτροπής για την Ευρώπη (UNECE) (εφεξής Σύμβαση του Άρχους). Με τη Σύμβαση του Άρχους επιδιώκεται η υλοποίηση επιμέρους ζητούμενων στη σύγχρονη Δημοκρατία, τα οποία αναλύονται επιμέρους ως εξής:

- διαφάνεια στη δράση των οργάνων της Πολιτείας,
- συμπερίληψη όλων των ενδιαφερομένων μερών και παροχή στους πολίτες πραγματικής δυνατότητας ενημέρωσης και παρέμβασης στις διαδικασίες διαμόρφωσης προγραμμάτων και κανονιστικών ρυθμίσεων, αλλά και λήψης ατομικών μέτρων,

Εισαγωγή	89
Η μεταφορά της Σύμβασης του Άρχους στην εθνική έννομη τάξη	91
Η Οδηγία 2003/4/EK, που αφορά την πρόσβαση του κοινού στις περιβαλλοντικές πληροφορίες και η ενσωμάτωσή της στην εθνική έννομη τάξη	92
Η Οδηγία 2003/35/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 26ης Μάη 2003, σχετικά με τη συμμετοχή του κοινού στην κατάρτιση ορισμένων σχεδίων και προγραμμάτων που αφορούν το περιβάλλον	93
Η ελληνική πραγματικότητα αναφορικά με τη Σύμβαση του Άρχους	93
Βιβλιογραφία – Πηγές	94

- εξασφάλιση αποτελεσματικού ελέγχου της νομιμότητας της δράσης των δημόσιων αρχών,
- διαμόρφωση οικολογικής συνείδησης,
- ενεργοποίηση της κοινωνίας με στόχο να επηρεάσει τις αποφάσεις των κυβερνητικών και άλλων οργάνων, που χαράσσουν πολιτική και ασκούν αρμοδιότητες στον περιβαλλοντικό τομέα,
- εκδημοκρατισμός του δικαίου του περιβάλλοντος, και
- ενίσχυση της συμμετοχικής δημοκρατίας.

Εν τέλει η Σύμβαση, μέσω των τριών πυλώνων της, που αναφέρονται παρακάτω, νοηματοδότησε την έννοια της περιβαλλοντικής διακυβέρνησης και απέδωσε βαρύνουσα σημασία στην ενδυνάμωση της περιβαλλοντικής προστασίας, την προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης και την περαιτέρω εμπάθυνση των δημοκρατικών διαδικασιών. Αποτελεί ένα πρωτοποριακό και ρηξικέλευθο σύστημα υποχρεωτικών κανόνων δικαίου, το οποίο άσκησε μεγάλη κανονιστική επιρροή στη διεθνή, ευρωπαϊκή και εθνική νομοθεσία. Οι διατάξεις της εισάγουν ένα πλέγμα πρότυπων κανονιστικών ρυθμίσεων, απaráμιλλης τόλμης και διαπλαστικότητας. Οι καινοτομίες της Σύμβασης συνοψίζονται επιγραμματικά ως ακολούθως:

- Αποτελεί τη **μοναδική Πολυμερή Περιβαλλοντική Συμφωνία** (Multilateral Environmental Agreement) η οποία εστιάζει κατά κύριο λόγο στις υποχρεώσεις των συμβαλλομένων κρατών έναντι των πολιτών και όχι στις **υποχρεώσεις των κρατών σε σχέση με τα άλλα συμβαλλόμενα κράτη και τα αρμόδια όργανα της εκάστοτε σύμβασης**.
- Εντάσσει την αναγνώριση των σχετικών δικαιωμάτων και των αντίστοιχων διαδικαστικών εγγυήσεων σε μια γενικότερη αντίληψη συνδεδεμένη με βασικές δημοκρατικές αρχές. Συνδέει γενικότερα τις υιοθετούμενες ρυθμίσεις με τα ατομικά δικαιώματα, με την **αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης**, με την **αρχή της διαφάνειας** και εξαγγέλλει ρητώς στους σκοπούς της Σύμβασης την ενίσχυση της Δημοκρατίας.
- Με τη Σύμβαση του Άρχους δεν κατοχυρώνεται μόνο η παθητική ενημέρωση δηλαδή η υποχρέωση χορήγησης των πληροφοριών, όποτε αυτές ζητηθούν, αλλά επιβάλλεται και **ενεργητική ενημέρωση, δηλαδή η υποχρέωση των αρμόδιων αρχών να συλλέγουν και να δια-**

δίδουν, με δική τους πρωτοβουλία, τις κρίσιμες επικαιροποιημένες περιβαλλοντικές πληροφορίες, να διατηρούν συστήματα αποτελεσματικής και πραγματικής ροής των πληροφοριών και έτσι να διευκολύνουν το κοινό στην αναζήτησή τους, καθώς και να ενημερώνουν τους πολίτες σχετικά με τα δικαιώματά τους για ενημέρωση και συμμετοχή.

- **Διευρύνεται η έννοια της δημόσιας αρχής, έναντι της οποίας μπορεί να ασκηθεί το δικαίωμα της πληροφόρησης**, με τη συμπερίληψη φυσικών προσώπων και Νομικών Προσώπων Ιδιωτικού Δικαίου που ασκούν έργο δημόσιας υπηρεσίας κατά παραχώρηση, καθώς και οργάνων υπερεθνικών οργανισμών. Η εξέλιξη αυτή μπορεί να χαρακτηριστεί εύλογη, αφού η κυρίαρχη τάση παγκοσμίως, αλλά και στον ευρωπαϊκό χώρο, θέλει τις δημόσιες υπηρεσίες και τις αρμοδιότητες αυτών να συρρικνώνονται, και τα κλασσικά κρατικά καθήκοντα να ανατίθενται σε ιδιώτες κατά παραχώρηση δημόσιας υπηρεσίας και την άσκηση εξουσίας να μεταφέρεται από εθνικά σε υπερεθνικά όργανα.
- **Διευρύνεται η έννοια της σχετικής με το περιβάλλον πληροφορίας**, σε σημείο που να περιλαμβάνει και οικονομικά στοιχεία, όπως είναι τα στοιχεία κόστους-οφέλους, προς εκπλήρωση, άλλωστε, και σε εναρμόνιση με την έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης. Κατά το άρθρο 2(3) η «περιβαλλοντική πληροφορία» περιλαμβάνει στοιχεία του φυσικού περιβάλλοντος, όπως το νερό, η βιολογική ποικιλομορφία κ.ά., αλλά και διοικητικά μέτρα, περιβαλλοντικές συμφωνίες, πολιτικές, νομοθεσίες, σχέδια και προγράμματα που επηρεάζουν ή ενδέχεται να επηρεάσουν το περιβάλλον.
- **Το δικαίωμα συμμετοχής κατοχυρώνεται για κάθε διοικητική διαδικασία χορήγησης άδειας άσκησης δραστηριότητας που μπορεί να επηρεάσει το περιβάλλον** και, ακόμη, για κάθε διαδικασία σχεδιασμού και διαμόρφωσης προτάσεων ή/και κανονιστικών ρυθμίσεων που αφορούν το περιβάλλον, ή και απλώς ρυθμίσεων προγραμματικού χαρακτήρα.
- **Εισάγεται η διάκριση μεταξύ «κοινού» και «ενδιαφερόμενου κοινού»**. Στη δεύτερη κατηγορία ανήκουν τα πρόσωπα των οποίων τα συμφέροντα ενδέχεται να επηρεαστούν από

αποφάσεις σχετιζόμενες με το περιβάλλον και στα οποία, κατά ρητή πρόβλεψη της Σύμβασης, περιλαμβάνονται οι **μη κυβερνητικές οργανώσεις**, που έχουν ως σκοπό την προστασία του περιβάλλοντος. Η διάκριση αυτή παρέχει τη δυνατότητα να εξειδικευθεί και να ενισχυθεί το δικαίωμα συμμετοχής που αναγνωρίζεται στα φυσικά και νομικά πρόσωπα που ανήκουν στον κύκλο του ενδιαφερόμενου κοινού. Με τον τρόπο αυτό αποφεύγεται η εξομοίωσή τους, από την άποψη αυτή, με τους πολίτες, οι οποίοι δεν έχουν οποιοδήποτε δεσμό με τη συγκεκριμένη διαδικασία, και η διάχυση του δικαιώματος, που θα είχε τελικώς ως αποτέλεσμα την αποδυνάμωσή του.

- Στη Σύμβαση περιέχεται **δικονομική εγγύηση για την εξασφάλιση της δυνατότητας άσκησης των αναγνωριζομένων ουσιαστικών δικαιωμάτων**. Κατοχυρώνεται, δηλαδή, ρητώς το δικαίωμα δικαστικής προστασίας κατά της άρνησης των δημόσιων υπηρεσιών να παράσχουν περιβαλλοντική πληροφόρηση, και κατά των πράξεων ή παραλείψεων, οι οποίες έχουν ως συνέπεια την παρεμπόδιση της συμμετοχής των ενδιαφερομένων στις διαδικασίες για την έκδοση αποφάσεων που αφορούν ζητήματα περιβάλλοντος¹¹³.

Η Σύμβαση του Άρχους υπογράφηκε το 1998, και τέθηκε σε ισχύ την 30η Οκτ. 2001, αφού είχε

τεθεί ως προϋπόθεση η επικύρωσή της από 16 κράτη προκειμένου να τεθεί σε ισχύ (αρ. 20 παρ. 1 της Σύμβασης). Η Σύμβαση αναγνωρίζει σε κάθε άτομο **το γενικό και βασικό δικαίωμα να ζει σε περιβάλλον κατάλληλο για την υγεία και την ευημερία του, αλλά και το καθήκον, τόσο ατομικά όσο και σε συνεργασία με άλλους, να προστατεύει και να βελτιώνει το περιβάλλον, για να ωφελούνται οι παρούσες και οι μέλλουσες γενεές**.

Η Σύμβαση αποτελεί, αναμφίβολα, ένα από τα πιο αναλυτικά και νομοτεχνικά επεξεργασμένα διεθνή κείμενα και, ίσως, το κορυφαίο στο πεδίο αναφοράς της. Περιλαμβάνει το Προοίμιο, 22 άρθρα και 2 Παραρτήματα και αποτελείται από τρεις κύριους πυλώνες, έκαστος των οποίων περιλαμβάνει διατάξεις που εκχωρούν διαφορετικά δικαιώματα, όμως όλοι από κοινού στοχεύουν στην εξασφάλιση ενός υγιούς περιβάλλοντος για τον άνθρωπο.

- Ο πρώτος πυλώνας προβλέπει το δικαίωμα των πολιτών να έχουν πρόσβαση στις περιβαλλοντικές πληροφορίες.
- Ο δεύτερος πυλώνας προβλέπει τη συμμετοχή του κοινού στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, που έχουν συνέπειες για το περιβάλλον.
- Ο τρίτος πυλώνας προβλέπει την πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά θέματα

Η μεταφορά της Σύμβασης του Άρχους στην εθνική έννομη τάξη – Τα διαδικαστικά περιβαλλοντικά δικαιώματα προέλευσης Ευρωπαϊκής Ένωσης

Η Ελλάδα κύρωσε τη Σύμβαση κατά άρθρο 28 παρ. 1 του Συντάγματος με τον νόμο 3422/2005 «Κύρωση της Σύμβασης για την πρόσβαση σε πληροφορίες, τη συμμετοχή του κοινού στη λήψη αποφάσεων και την πρόσβαση στη δικαιοσύνη» (ημ/νια υπογραφής 12.12.2005, ΦΕΚ 303/Α/13.12.2005), και έτσι η Σύμβαση κατέστη θετικό δίκαιο, με τυπική ισχύ υπέρτερη των κοινών νόμων. Σχετικές ρυθμίσεις για την πληροφόρηση των πολιτών σε θέματα περιβάλλοντος και το δικαίωμα αυτών να συμμετέχουν στις διαδικασίες αδειοδότησης έρ-

γων και δραστηριοτήτων που ενδέχεται να έχουν περιβαλλοντικές επιπτώσεις υπήρχαν ήδη στις Οδηγίες 90/313/ΕΟΚ και 85/337/ΕΟΚ, οι οποίες είχαν μεταφερθεί στο εσωτερικό της χώρας με την ΚΥΑ 77921/1440/1995 των Υπουργών Προεδρίας της Κυβέρνησης, Εσωτερικών, Εθνικής Οικονομίας και ΠΕΧΩΔΕ, καθώς και με το άρθρο 5 του Ν. 1650/1985 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει, και την ΚΥΑ 75308/5512/1990 των Υπουργών ΠΕΧΩΔΕ και Εθνικής Οικονομίας.

113. βλ. Πρακτικά Συνεδρίων: α) 5 Χρόνια μετά τη Σύμβαση του Άρχους για περιβαλλοντική πληροφόρηση, Πρόσβαση στη Δικαιοσύνη και Συμμετοχή των Πολιτών σε Θέματα Περιβάλλοντος, Πρακτικά Διεθνούς Συνάντησης, Ελληνική Εταιρεία για την Προστασία του Περιβάλλοντος και της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, Αθήνα, 2004 β) Η εφαρμογή της Σύμβασης του Άρχους, Προβλήματα και προοπτικές - Ημερίδα υπό τη διοργάνωση του Δ.Σ.Α. - Αθήνα, Μάης 2007

Η Οδηγία 2003/4/ΕΚ, που αφορά την πρόσβαση του κοινού στις περιβαλλοντικές πληροφορίες και η ενσωμάτωσή της στην εθνική έννομη τάξη

Η πρόσβαση στην περιβαλλοντική πληροφορία αποτελεί κατάκτηση και θεσμό κοινοτικής κυρίως έμπνευσης. Στην Ελλάδα, το δικαίωμα πληροφόρησης του κοινού για τη διοικητική δράση και το συνακόλουθο δικαίωμα πρόσβασης στα εν γένει διοικητικά έγγραφα, άρα και σε έγγραφα που παρέχουν πληροφόρηση σχετική με το περιβάλλον, υπήρχε ήδη εξασφαλισμένο από μια σειρά διατάξεων του εθνικού δικαίου, με πιο αντιπροσωπευτικές τις συνταγματικές διατάξεις των άρθρων 5Α και 10Σ καθώς και το αρ. 5 του Ν. 2690/1999 (Κώδικας Διοικητικής Διαδικασίας), όπως και του Ν. 1650/1986, που σε αρκετές διατάξεις του προβλέπει και θεσμοθετεί την ενημέρωση των πολιτών για τη γενική κατάσταση του περιβάλλοντος. Ωστόσο, με την ενσωμάτωση της Οδηγίας για την πρόσβαση του κοινού στις περιβαλλοντικές πληροφορίες στην εθνική έννομη τάξη, επετεύχθη αποσαφήνιση, συγκεκριμενοποίηση και εξειδίκευση της έννοιας του δικαιώματος της περιβαλλοντικής πληροφόρησης, καθώς και των διαδικασιών για τη διασφάλιση του εν λόγω δικαιώματος, προς όφελος βεβαίως των ενδιαφερομένων μερών. Η Οδηγία 2003/4/ΕΚ που αφορά την πρόσβαση του κοινού στις περιβαλλοντικές πληροφορίες (και η οποία κατήργησε την προγενέστερη Οδηγία 90/313/ΕΟΚ του Συμβουλίου η οποία είχε κυρωθεί με ΚΥΑ των Υπουργών Προεδρίας, Εσωτερικών, Εθνικής Οικονομίας και Περιβάλλοντος) μεταφέρθηκε καθυστερημένα το έτος 2006 στο εσωτερικό δίκαιο με την **ΚΥΑ Η.Π. 11764/653/16.03.2006 (ΦΕΚ 327/Β/17-03-2006)**, με θέμα την πρόσβαση του κοινού στις δημόσιες αρχές για παροχή πληροφοριών σχετικά με το περιβάλλον. Η εν λόγω ΚΥΑ αποσκοπεί στην κατοχύρωση του δικαιώματος πρόσβασης των πολιτών στις περιβαλλοντικές πληροφορίες, που κατέχουν οι δημόσιες αρχές ή άλλοι για λογαριασμό των δημόσιων αρχών, προσδιορίζει τους βασικούς όρους και προϋποθέσεις και εισάγει πρακτικές ρυθμίσεις για την άσκηση του δικαιώματος αυτού ενώ, τέλος, διασφαλίζει ότι, σε κάθε περίπτωση, οι περιβαλλοντικές πληροφορίες θα πρέπει να διατίθενται σταδιακά και να διαδίδονται στο κοινό, προκειμένου να επιτυγχάνεται η ευρύτερη δυνατή συστηματική διάθεση και διάδοσή τους, κυρίως με τη χρήση νέων τεχνολογιών.

Η ΚΥΑ ενσωμάτωσης αντιμετώπισε και το θέμα του τρόπου απάντησης των αρχών σε αιτήματα ενδιαφερομένων μερών για την παροχή πληροφοριών και της προθεσμίας εντός της οποίας η Διοίκηση υποχρεούται να απαντήσει, θεσπίζοντας ότι, σε περίπτωση άρνησης πρέπει η απάντηση να είναι οπωσδήποτε έγγραφη και αιτιολογημένη. Συγκεκριμένα, ο αιτών, εφόσον θεωρήσει ότι η δημόσια αρχή α) είτε αγνόησε το αίτημά του για παροχή πληροφοριών λόγω παρέλευσης των νόμιμων προθεσμιών (οι οποίες, σημειωτέον, φαίνεται να μη λαμβάνουν υπόψιν το οργανωτικό έλλειμμα και το γραφειοκρατικό καθεστώς που επικρατεί στην Ελλάδα), β) είτε απέρριψε την αίτησή του αδικαιολόγητα, γ) είτε απάντησε πλημμελώς, δ) είτε, τέλος, δεν αντιμετώπισε το αίτημά του σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο αρ. 3 της εν λόγω ΚΥΑ, τότε δικαιούται:

- Να ασκήσει το δικαίωμα αποζημίωσης, λόγω υπέρβασης των οριζόμενων προθεσμιών του αρ.3 παρ. 3 της ΚΥΑ, ενώπιον της Ειδικής Επιτροπής της παρ.13 αρ. 5 του Ν. 1943/1991 κατά τα οριζόμενα στις παραγράφους 7-10 του εν λόγω άρθρου, ως ισχύει.
- Να ασκήσει αγωγή αποζημίωσης, ενώπιον του αρμόδιου δικαστηρίου, σύμφωνα με τις περί αστικής ευθύνης διατάξεις.
- Να ασκήσει ενδικοφανή προσφυγή, ενώπιον της Ειδικής Επιτροπής της παρ. 13 αρ. 5 του Ν. 1943/1991, για την τροποποίηση ή επανεξέταση των πράξεων ή παραλείψεων της δημόσιας αρχής. Κατά της απόφασης της Επιτροπής αυτής επί της ενδικοφανούς προσφυγής ή της σιωπηρής απόρριψης, ο ενδιαφερόμενος έχει το δικαίωμα να ασκήσει προσφυγή ουσίας, ενώπιον του αρμοδίου Διοικητικού δικαστηρίου.

Οι σχετικές διατάξεις για την πρόσβαση στην περιβαλλοντική πληροφορία βρίσκονται κωδικοποιημένες πλέον στο Π.Δ. 28/2015 (ΦΕΚ 34/Α/2015) σε ειδικό κεφάλαιο.

Η Οδηγία 2003/35/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 26ης Μάη 2003, σχετικά με τη συμμετοχή του κοινού στην κατάρτιση ορισμένων σχεδίων και προγραμμάτων που αφορούν το περιβάλλον

Η Οδηγία 2003/35/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 26.05.2003 σχετικά με τη συμμετοχή του κοινού στην κατάρτιση ορισμένων σχεδίων και προγραμμάτων που αφορούν το περιβάλλον και με την τροποποίηση όσον αφορά τη συμμετοχή του κοινού και την πρόσβαση στη δικαιοσύνη των Οδηγιών 85/337/ΕΟΚ και 96/61/ΕΚ του Συμβουλίου, ενσωματώθηκε εν μέρει με την **ΚΥΑ 37111/2021/2003 (ΦΕΚ 1391/Β/29.09.2003)** για τον καθορισμό του τρόπου ενημέρωσης και συμμετοχής του κοινού κατά τη διαδικασία έγκρισης περιβαλλοντικών όρων των έργων και δραστηριοτήτων κατά το άρ. 3 παρ. 2 του Ν. 3010/2002, και εν μέρει με την **ΚΥΑ 9269/470/2007 (ΦΕΚ 286/Β/02.03.2007)** για τα άρθρα 3(7) και 4(4), αναφορικά με τα μέσα ένδικης προστασίας του κοινού κατά πράξεων ή παραλείψεων της Διοίκησης σχετικά με θέματα ενημέρωσης και συμμετοχής του κατά τη διαδικασία έγκρισης περιβαλλοντικών όρων, προς εκτέλεση των επιταγών του αρ. 2 του Ν. 3422/2005. Η τελευταία ΚΥΑ εισάγει διαδικασία διοικητικών προσφυγών κατά πράξεων ή παραλείψεων της Διοίκησης, που έχουν σχέση με θέματα ενημέρωσης και συμμετοχής του πολίτη κατά τη διαδικασία έγκρισης των περιβαλλοντικών όρων των έργων και δραστηριοτήτων. Ως προς τη δικαστική προστασία, παραπέμπει στα ένδικα μέσα που προβλέπονται από το εθνικό δικονομικό σύστημα και συγκεκριμένα στην αίτηση ακύρωσης και την αγωγή αποζημίωσης. Με την άσκηση των ως άνω δυνατοτήτων, ο πολίτης

επιδιώκει την επανόρθωση κάθε υλικής ή ηθικής βλάβης, που υπέστη το έννομο συμφέρον του.

Το ισχύον σύστημα για την συμμετοχή του κοινού στη διαδικασία λήψης αποφάσεων εδράζεται στο Ν. 4014/2011 περί περιβαλλοντικής αδειοδότησης και τις συνοδές εξειδικευτικές Κοινές Υπουργικές Αποφάσεις, Υπουργικές Αποφάσεις και ερμηνευτικές εγκυκλίους. Στο πλαίσιο αυτό, πραγματοποιείται, καταρχήν, διάκριση των αιτούμενων έργων ως προς την ένταση των συνεπειών τους στο περιβάλλον της περιοχής μελέτης.

Όσον αφορά την πρόσβαση στη δικαιοσύνη, το ελληνικό δικαιοδοτικό σύστημα ικανοποιεί τις αρχές που διακηρύσσονται με τη Σύμβαση του Άαρχους, γιατί εξασφαλίζει επαρκή δικαστική προστασία στις υποθέσεις που αφορούν σε περιβαλλοντικά ζητήματα, ανεξαρτήτως αν η διαφορά προκύπτει από δραστηριότητα ιδιωτών ή από πράξεις ή παραλείψεις δημοσίων αρχών και από το είδος της διαφοράς, δηλαδή από το εάν το αίτημα για την παροχή δικαστικής προστασίας αφορά την αποτροπή βλαπτικής για το περιβάλλον μεταβολής ή την αποκατάσταση της βλάβης που ήδη επήλθε ή την καταβολή χρηματικής αποζημίωσης, αν μάλιστα ληφθεί υπόψη και η ευρύτητα με την οποία αντιμετωπίζεται από τη νομολογία το έννομο συμφέρον φυσικών και νομικών προσώπων για την άσκηση ένδικων βοηθημάτων στις υποθέσεις αυτές¹¹⁴.

Η ελληνική πραγματικότητα αναφορικά με τη Σύμβαση του Άαρχους

Στην πραγματικότητα στην Ελλάδα, πάρα πολλές φορές, διαπιστώνεται, ότι υπάρχει έντονη απροθυμία εκ μέρους της Διοίκησης να παρέχει πληροφορίες, αγγίζοντας τα όρια της αδιαφάνειας και της απόκρυψης. Επιπλέον, είναι διαπιστωμένες τόσο

η απουσία προγραμματικής και συστηματικής ενθάρρυνσης της Διοίκησης για περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση του κοινού, όσο και η ελλιπής οργάνωση και διάχυση προγραμμάτων περιβαλλοντικής εκπαίδευσης.

114. Καταρχήν, υπάρχει η διάταξη του αρ. 20 παρ. 1 Σ. Ειδικά για τη δικαστική προσβολή εν γένει των διοικητικών πράξεων, η διάταξη του αρ. 95 Σ θεσπίζει την αίτηση ακυρώσεως ενώπιον του ΣτΕ, ως μέσο αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας και εγγυήσεως του κράτους δικαίου.

Η αποτελεσματική εφαρμογή των αρχών της Σύμβασης στην Ελλάδα εξαρτάται από πλήθος παραγόντων, που σχετίζονται με το πολιτικό σύστημα, τη νοοτροπία των πολιτών και των στελεχών και υπαλλήλων που ασκούν τις σχετικές αρμοδιότητες στα διάφορα επίπεδα εξουσίας, και την υποδομή των υπηρεσιών του Κράτους και των ΟΤΑ. Η επίτευξη των στόχων της Σύμβασης προϋποθέτει τουλάχιστον:

- Σωστή οργάνωση και εύρυθμη λειτουργία της Διοίκησης καθώς και βελτίωση των υπηρεσιών.
- Ορθή στελέχωση των δημόσιων υπηρεσιών και επιμόρφωση των εργαζομένων.
- Δημιουργία σχέσεων εμπιστοσύνης ανάμεσα στους πολίτες και τη Διοίκηση.
- Πάταξη της άποψης περί μυστικότητας, απορρήτου και εμπιστευτικού της δράσης της Διοίκησης.
- Πάταξη της άποψης «η Διοίκηση είναι ο ιδιοκτήτης του περιβάλλοντος».
- Νοοτροπία των πολιτών απαλλαγμένη από καχυποψία έναντι των υπηρεσιών.
- Περισσότερο «επαγγελματικές» περιβαλλοντικές οργανώσεις, οργανωμένες σε δίκτυα για την ανταλλαγή πληροφοριών, τεχνογνωσίας και εμπειριών.
- Δυνατή περιβαλλοντική υπεράσπιση.
- Εκπαίδευση της κοινής γνώμης.
- Ευρύτερη συνεργασία με ενώσεις και οργανώσεις για τα δικαιώματα του ανθρώπου, ερευνητικούς οργανισμούς, τοπικές πρωτοβουλίες, και κατά τόπους επαγγελματίες που εξαρτούν την εργασία τους από τη φύση.
- Συνειδητοποίηση από τους ενδιαφερόμενους δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς της σημασίας που έχει η τήρηση των κανόνων της πληροφόρησης των πολιτών στα διάφορα στάδια διαδικασίας νομοθέτησης και διοικητικής δράσης, καθώς και της ανάγκης για ενεργό συμμετοχή της κοινωνίας στις διαδικασίες αυτές, προκειμένου να επιτευχθεί η προστασία του περιβάλλοντος.
- Επιθεώρηση και αξιολόγηση του συνόλου των διοικητικών αποφάσεων, που αφορούν το περιβάλλον από τους πολίτες.

Το 2017 η Ελλάδα υπέβαλε την Εθνική Έκθεση Εφαρμογής της Σύμβασης του Άρχου στην χώρα¹¹⁵. Σε αυτήν διαπιστώνονται αδυναμίες και κενά στο σύστημα της Διοίκησης, που εμποδίζουν την πραγμάτωση των σκοπών της Σύμβασης και της αντίστοιχης ευρωπαϊκής νομοθεσίας.

Βιβλιογραφία – Πηγές

- Β. Καραγιώργου, Η πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά ζητήματα υπό το πρίσμα της επιρροής της Σύμβασης Άρχου και της πρόσφατης νομολογίας του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Περιβάλλον και Δίκαιο 2/2013,
- Α. Λιάσκα, Δέκα χρόνια μετά τη Σύμβαση του Άρχου, Περιβάλλον και Δίκαιο 2/2008
- Γ. Σιούτη, Η εξέλιξη στο Ευρωπαϊκό Δίκαιο Περιβάλλοντος στους τομείς της περιβαλλοντικής προστασίας και της περιβαλλοντικής πληροφόρησης, Περιοδικό «Νόμος και Φύση» (Ιανουάριος 2010)
- Περιοδικό «Νόμος και Φύση», www.nomosphysis.org.gr
- «5 Χρόνια μετά τη Σύμβαση του Άρχου για περιβαλλοντική πληροφόρηση, Πρόσβαση στη Δικαιοσύνη και Συμμετοχή των Πολιτών σε Θέματα Περιβάλλοντος», Πρακτικά Διεθνούς Συνάντησης, Ελληνική Εταιρεία για την Προστασία του Περιβάλλοντος και της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, Αθήνα, 2004
- Η εφαρμογή της Σύμβασης του Άρχου, Προβλήματα και προοπτικές – Ημερίδα για το περιβάλλον που διοργανώθηκε από το ΔΣΑ, Αθήνα, 2007
- J. Jans, H. Vedder: European environmental law, Groningen: Europa Law Publishing, 2008
- E. Louka, International Environmental Law – Fairness, Effectiveness and World Order – Cambridge, Cambridge University Press, 2006
- P. Sands, Principles of International Environmental Law – Cambridge, Cambridge University Press, 2003

115. βλ. ΕΘΝΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ ΑΡΧΟΥΣ (2017), διαθέσιμο στο: <http://www.ypeka.gr/LinkClick.aspx?fileticket=6ΥmoγTViMpU%3d&tabid=467&language=el-GR>. Ανευρέθηκε στις 26 Μαΐου 2018.

Το Δίκτυο των περιοχών NATURA 2000 στην Ελλάδα

Cephalanthera cucullata, ενδημικό ορχεοειδές
της Κρήτης (φωτ. Ν. Πέτρου)